

Lojze Ude

Boj za Maribor in štajersko Podravje l. 1918/19

Uvod

Razprava »Boj za Maribor in štajersko Podravje v l. 1918-19« je bila napisana leta 1958 v izpolnjevanju uredniških dolžnosti za zbornik, ki ga je nameravala izdati Sekcija koroških borcev pri Okrajnem odboru zveze borcev NOV v Mariboru. Objavljena še v l. 1961, samostojno, je mogla in morala biti na posameznih mestih dopolnjena oz. skrajšana, skrajšana pa tudi še zaradi odmerjenega prostora v ZČ. Zavedam se, da smo še vedno preblizu dogodkov, ki jih v tej razpravi opisujem, da ne bi bilo še marsikaj problematičnega in spornega. Odtod nekatera problematična in probleme nakazuječa mesta v tej razpravi. Revolucija, ki smo jo med tem doživeli, novi pogledi na slovensko zgodovino pa vnašajo v zgodovinopisje še svojo problematiko.

Z mariborsko pogodbo 13. februarja 1919 so bili boji na spornem ozemlju v glavnem zaključeni in odločeni v slovensko korist. Zato ta razprava ne obsegata tudi opisa in problematike vojaškega upora v Mariboru, 22. julija 1919. Temeljitejša monografija o tem uporu nam še manjka. Dosej sta pisala o njem nekaj več dr. Rudolf Kyovsky v članku »Upori slovenskih vojakov l. 1919« v Slovenskem poročevalcu, septembra 1952, št. 218—228 in Milan Ževart v članku »Strelj na glavnem trgu, v mariborskih 7 dñi«, 31. julija 1959, štev. 30.

Izpred druge svetovne vojne edini, nekoliko celotnejši opis boja za Maribor in štajersko Podravje v l. 1918—19, je spis dr. Matije Slaviča Državni prevrat v mariborski oblasti v zborniku Slovenci v desetletju 1918—1928 (Ljubljana 1928). Posamezna poglavja boja z orožjem je napisal vojaški poveljnik v teh bojih Rudolf Maister in sicer o dogodkih 1. novembra 1918 v Slovencu z dne 1. novembra 1928 in v Ilustraciji l. 1931, štev. 5; iz dni pred prevratom, o vojaških transportih, o razročitvi mariborske Schutzwehr in o železničarskem štrajku od 28. novembra do 13. decembra 1918 pa v posameznih člankih v Mariborskem koledarju za l. 1929, 1931, 1932 in 1933. O prevzemu mestne uprave v Mariboru ima Maister še članek v Kroniki slovenskih mest za l. 1934. Objavo nadaljnjih poglavij mu je preprečila smrt. O dogodkih 27. januarja 1919 v Mariboru je pisal dr. I. Senekovič v Kroniki slovenskih mest III, štev. 1. in 2. Dogodki 27. januarja so predmet socialdemokratske brošure Der blutige 27. Jänner 1919 in Maribor (Maribor 1927).

O diplomatskem boju za Maribor in štajersko Podravje na pariški mirovni konferenci l. 1919 so pisali med obema svetovnima vojnama dr. Ivan Žolger (v SN z dne 2. junija 1921, štev. 121), dr. Lambert Ehrlich (Koledar Mohorjeve družbe za leto 1922) in dr. Fran Kovačič (Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926).

To je v glavnem vse, kar je bilo o boju za Maribor in štajersko Podravje v l. 1918—19 natisnjenega med obema svetovnima vojnama.

Vsem dosedanjim spisom manjka predvsem jasnejši pogled v dobo, v kateri je ta boj potekal, posebej v položaj, v katerem se je slovenski narod znašel v izvajanju pogojev premirja, kakor so bili določeni na pariški konferenci antantnih in pridruženih držav 31. oktobra 1918. Jasnejši pogled v ta položaj nam omogočajo šele razni dokumenti, ki so jih po drugi svetovni vojni objavili jugoslovanski zgodovinarji posebej v Zagrebu in Beogradu, zlasti hrvatski zgo-

dovinar dr. Bogdan Krizman (prim.: Ude, ocene v Zgodovinskem časopisu za I. 1960). Ko so nastali zgoraj našteti spisi, marsikaj ni bilo mogoče povedati zaradi cenzure ali zaradi nepristopnosti arhivov. Zaradi boljšega razumevanja posebej mariborskih dogodkov 27. januarja 1919 je važna objava Milesovega poročila in raznih drugih dokumentov po dr. Alojziju Kuharju v zborniku Svobodna Slovenija, Buenos Aires 1956. Medtem je izšlo tudi več nemških zgodovinskih del, ki obravnavajo te boje in ki prinašajo marsikaj novega. Omeniti je treba zlasti dve knjigi Freiheitskämpfe in Deutschösterreich, ki sta v l. 1941 in 1942 »im Auftrage des Oberkommandos des Heeres« izšli v Berlinu. Važen je še spis neposrednega udeleženca v teh bojih na nemški strani Franca Russa, Erinnerungen an Marburgs Kampf und Fall, der Landsmannschaft der Untersteirer in Graz angeeignet (Graz 1937, ciklostil, Državni arhiv Maribor, DA — Maribor).

Slavičev spis je bolj pregled kakor zgodovina teh bojev in je zlasti v opisu oboroženega boja pomanjkljiv. Izogiba se vsega spornega, problematičnega v tem dogajanju. Ne uporablja virov, ki so bili že tedaj dostopni, kakor so na primer sejni zapisniki mariborskega občinskega odbora in sveta ter razni spisi, ki so sedaj v Državnem arhivu v Mariboru. Maistrovi spisi so pisani sicer na podlagi odgovorov na vprašanja, ki jih je razpošiljal Maister svojim soborcem in sodelavcem l. 1924, a so poglavja brez zgodovinske povezanosti in zakroženosti ter vsebujejo tudi več netočnosti.

Po letu 1945 ni o boju za Maribor in štajersko Podravje v l. 1918-19 izšlo še nobeno zgodovinsko delo. Pač pa je diplomatski boj na pariški mirovni konferenci našel medtem boljšega in bolj dokumentarnega pisca v dr. Bogu Grafenauerju (Vprašanja jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci l. 1919 v Koroškem zborniku, Ljubljana 1946). O Mariboru na mirovni konferenci je pisal za Grafenauerjem še Krizman v mariborskem Večeru z dne 25. in 26. julija 1961, štev. 172 in 173. Zaradi celotnega pregleda opisujem v zadnjem poglavju ta diplomatski boj tudi jaz. Na podlagi Grafenauerju in Krizmanu neznanega spisa, tipkopisa, z napisom (na posebnem kartonskem ovitku) »Dr. Ribar, mirovna konferenca posle prvog svetskog rata«, 251 strani, last Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, kamor je l. 1949 prišel ta spis od zunanjega ministra FLRJ, dopolnjujem in popravljam nekatere trditve obeh piscev. Priponinjam le še, da je skoro gotovo, da avtor tega spisa ni dr. Otokar Rybář, temveč dr. Ivan Žolger. To je pokazal razgovor z vnukom Otokarja, bibliotekarjem v NUK-u, Milošem Rybářem in vsebinska ter stilna analiza tega spisa v razgovoru s pravnim svetovalcem pri jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu prof. dr. Leonidom Pitamicem ter z delegacijskim tajnikom in vodjem slovenskega pisarniškega oddelka jugoslovanske delegacije dr. Brunom Staretom. Zahvaljujem se jim za sodelovanje pri tem ugotavljanju. Dr. Stare pravi, da skoro ne more biti dvoma, da je to Žolgerjev spis. Na kakšnem drugem mestu bi bilo mogoče o tem kaj več spregovoriti in navesti vse razloge, ki govore za to, da je Rybář kot avtor pomotoma označen in da gre dejansko za Žolgerja, enega izmed štirih glavnih jugoslovanskih delegatov na pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni (Pašić, Trumbić, Vesnić in Žolger).

Dobro so mi služili pri pisanku te razprave še: rokopis dr. Maksa Šnuderla, Meje. Kronika severne meje 1918—19 (Maribor 1940), Živiljenjepis generala Rudolfa Maistra, ki ga je napisala Breda Šivič (diplomsko delo), in številni spomini, ki so jih napisali borci oz. sodelavci generala Maistra: Bačnik Jakob, Bezljaj Ivan, Banovšek Leo, Britovšek Tone, podpolkovnik v pok. Cvirk Franc, Dovečar Ferdo, Fras Matija, Gačnik Janko, Granduč Jože, Grisold Emil, Hercog Alojz, Jeras Ernest, Jurko Stane, Karner Mihael, Mulej Anton, Mravljak Franc, Oset Andrej, Ortan Ivan, Ošlak Ferdinand, ing. Pahernik Franjo, Plantan Alojz, Primc Ferdo, Rak Ivan, Rakuša Ciril in Metod, dr. Ravnik Rudolf, Rajh Mirko, Rijavec Alojz, Skvarča Ciril, Šilih Gustav, Špes Franjo, Tomažič Božidar, Vauda Mirko, Vizoviček Franjo, Vokač Jože, Zapečnik Ivan, Zeilhofer Benedikt, dr. Žiher Ivan. Spomini so zaenkrat pri pisatelju. Vsem tem piscem, oziroma njihovim dedičem se zahvaljujem, da so mi dali te spise na uporabo. Prof.

Franju Bašu se zahvaljujem za razna opozorila in informacije, prav tako tudi arhivarju v DA — Maribor Karlmu Pišcu.

Funkcionalni spisi poverjeništva za narodno obrambo pri Narodni vladi in II. vojnega okrožja v Ljubljani ter Štajerskega obmejnega poveljstva, kakor vse kaže, niso ohranjeni. Od 1. 1959 so v DA LRS v Ljubljani dostopni zopet sejni zapisniki Narodne vlade SHS ozziroma Dželne vlade za Slovenijo, izredno bogat vir za študij političnih, gospodarskih in socialnih razmer po prvi svetovni vojni v Sloveniji, posebej tudi za študij boja za Slovensko Koroško in odnosa Narodne oz. Dželne vlade do Maistra in tedanjega Beograda do Slovenije. V DA — Maribor so od leta 1961 zopet dostopni sejni zapisniki Narodnega sveta za Štajersko. V Vojnozgodovinskem inštitutu JLA v Beogradu je med raznimi spisi, ki se nanašajo na boje na štajerskem mejnem odseku, važna 31. knjiga Veliki rat Srbije (dnevnik Vrhovne komande srbske vojske), nadalje Zgodovina Dravske divizijske oblasti, ki vsebuje tudi zgodovino predhodne vojaške organizacije, to je Komande srbskih trupa v Ljubljani s 26. pešpolkom ter zgodovina Mariborskega oz. 45. pešpolka. Ohranjen je zapisnik o mariborskih pogajanjih za premirje februarja 1. 1919.

Razprava je morala biti skrajšana tudi za poglavje o nacionalnih razmerah v štajerskem Podravju ob razpadu Avstro-Ogrske. Nekaj zadevne literature z najvažnejšimi statističnimi in drugimi ugotovitvami pa je le treba omeniti.

Avstrijski statistik dr. Richard Pfaundler je v Statistische Monatshefte, N. F. XII, 1907, str. 575 sl. na podlagi rokopisnega materiala avstrijskega uradnega ljudskega štetja 1900 preračunal, da je bilo izmed mariborskih prebivalcev rojenih v slovenskih krajih nad polovico, to je 54,92 %, v nemških krajih pa le 45,08 %. V Ptiju je bilo to razmerje 60,82 proti 39,18 %. Slovenski zgodovinar dr. Fran Zwitter, ki to v članku Nemci na Slovenskem (Sodobnost 1938, str. 493) navaja, je zračunal, vpoštevajoč le doseljence, brez v mestu rojenih, da je bilo to razmerje v Mariboru celo 69,47 proti 30,53 %, v Ptiju pa 76,57 proti 23,43 %. Slovenski narodnostni statistik J. Mačkovšek ugotavlja v Slovanskem svetu (Ljubljana 1911, str. 257), da je bilo po stanju z dne 31. decembra 1900 in po kriteriju domovinske pravice, pristojnosti v slovenske kraje, v Mariboru 71,03 % »prebivalcev slovenskega rodu«. Za Slovence še ugodnejše je bilo razmerje v drugih mestih in trgih, upravnih, industrijskih in prometnih središčih Podravja: v Slovenj Gradcu, Vitanju, Konjicah, Slovenski Bistrici, Pragerskem, Lovrencu na Pohorju, Lenartu, Ljutomeru in Ormožu. V brošuri La Styrie (Pariz 1919), ki jo je med pariško mirovno konferenco napisal slovenski ekspert dr. Fran Kovačič, našteje pisatelj med 27.994 prisotnimi prebivalci Maribora l. 1910 po kriteriju domovinske pravice le 7.708 Mariborčanov (med njimi mnogo, ki so bili rojeni v slovenskih krajih), dalje 13.241 prebivalcev, ki so bili pristojni v slovenske in le 4.105, ki so bili pristojni v nemške občine. Ostali so imeli domovinsko pravico v drugih občinah ali so bili inozemci. V mariborskem političnem okraju je bilo leta 1910 uradno naštetih izmed 94.497 prebivalcev 75.135 ali 80 % prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom. Po kriteriju materinskega jezika je bilo torej število Slovencov še višje. Štajerski nemški zgodovinar dr. Hans Pirchegger ima v brošuri Das Steirische Draugebiet-ein Teil Deutschösterreichs (Graz 1919, str. 29) statistiko javnega ljudskega šolstva po učnem jeziku in stanju iz leta 1918: Maribor 8 nemških (n.) in 1 nemško-slovenska (n.-sl.) šola; Maribor-okolica 24 sl., 8 sl. n., 10. n.; sodni okraj (s. o.) Marenberg-Radlje 3 sl., 4 sl.-n., 3 n.-sl., 4 n.; s. o. Slovenj Gradec 7 sl.-n., 1 n.; mesto Ptuj 2 n.; s. o. Ptuj 27 sl., 1 n.; s. o. Lenart 6 sl., 1 sl.-n.; s. o. Ljutomer 9 sl., 1 n. in s. o. Ormož 8 sl., 2 sl.-n., 1 n. Ta šolska statistika ne daje sicer prave, čiste slike jezikovno narodnostnega položaja v Podravju, a tudi tako jasno dokazuje nevzdržnost naslova brošure Das steirische Draugebiet- ein Teil Deutschösterreichs in izumetnjenost v argumentaciji tedanje nemško-avstrijske zahteve po Mariboru z velikim delom Podravja. Tudi nemškoavstrijske statistike in računi ne morejo utajiti zelo velike večine slovenskega prebivalstva v Podravju z Mariborom ob koncu vojne 1918.

Nemško lice in deloma nemški značaj je dajala Podravju dediščina vsega tega, kar so izpred 1. 1848 zapustili na slovenskih tleh Podravja nemški fevdalec

in nemški oz. ponemčeni meščan ter uprava z nemškim uradnim jezikom in z nemškimi napisimi, vse to, kar so nemški nacionalisti označili z besedo »nemško posestno stanje«. To nemško lice je po letu 1848 proti vstajajočemu slovenskemu narodu branila in nemški značaj poižkušala utrditi in razširiti gospodarsko in s pomočjo kurialnega deželnega in davčnorazrednega občinskega volilnega reda tudi politično premočna nemška buržoazija podravskih mest, trgov in prometnih središč ter po veliki večini nemška državna in deželna birokracija. Ideologija te buržoazije je bila poleg tega prav schönererijansko nacionalistično zaostrena. Schönerer, ki ga Hitler v *Mein Kampf* imenuje med svojimi vzorniki, je bil častni občan trga Marenberg, in schönererijanec ter predsednik Südmarke Henrik Wastian je bil zadnji avstrijski državnozborski poslanec Maribora. Braniti »nemško posestno stanje« in graditi nemški most do Jadranškega morja je bila glavna politična skrb in briga te buržoazije. V ta namen je ustanovila še posebne organizacije, kakor Schulverein, Südmark, Heimstatt, Volksrat für Untersteiermark.

V kronikah in raznih upravnih, sodnih spisih (zemljiška knjiga) ter v krajjevnikih (Maribor, Celje, Ptuj) in tudi v ljubljanskih ter graških časnikih je imel ta boj svoje kroniste, zapисovalce, poročevalce. Na obeh straneh je poseglo v boj tudi leposlovje. V zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno najvestnejši registrator in analizator tega boja je bil na slovenski strani Ante Beg s svojimi spisi in mesečnik *Slovenski Branik*, »vestnik slovenskih pokrajin« (Ljubljana, 7 letnikov od 1908 do vojne 1914). Marsikaj je v Koledarjih šolske družbe svetega Cirila in Metoda in v celjskih Ilustriranih narodnih koledarjih (25 letnikov do leta 1914). Glavna nemška pendantna te vrste literature sta bila: glasilo Schulvereina *Der getreue Eckart* in *Mitteilungen der Südmark*. Glavni ideolog med Slovenci v tem boju je bil narodno-radikalna mladina s svojo Omladino. Mnogo zadevnih literatur je izšlo med pariško mirovno konferenco leta 1919.

Poleg zbornika *Südsteiermark* (Graz 1925) najobširnejše in v določenem smislu najtemeljitejše nemško delo med obema svetovnima vojnama, pisano z ideološkega stališča zgodovinskega »nemškega posestnega stanja«, štajercijanstva in vindištarstva je že omenjeno delo dr. Gerharda Wernerja *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark* (Leipzig 1935). Gerhard Werner je psevdonim za dr. Helmuta Carstanjena, direktorja Südostdeutsches Instituta v Gradcu, nacionalsocialista, med drugo svetovno vojno nacionalnopoličnega referenta pri štajerskem Heimatbundu. Njegovo delo je bilo »znanstvena« podlaga za nacistično genocidno politiko na Slovenskem Štajerskem med okupacijo. Med Slovenci je o nacionalnih razmerah na severnem slovenskem ozemlju s poglobljeno, socialno analizo med obema svetovnima vojnama pisal Fran Zwitter. Temeljitejšega, sintetičnega zgodovinskega dela o tem boju na štajerskem odseku pa Slovenci še nimamo. V rokopisu sta ostala spisa, ki sta ju l. 1958 napisala: prof. Franjo Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, in Mirko Lešnik, Dravska dolina pred prvo svetovno vojno. Poleg zgodovine gospodarskega razvoja in socialnih in nacionalnih bojev v Mariboru in njegovi bližnji okolici najtehtnejše poglavje Baševega spisa je opis gospodarskosocialne strukture in idejne podobe političnega štajercijanstva (ptujski »Štajerc«, Ornig, Linhart) in nemškoavstrijske socialne demokracije.

Najhujšemu nemškonacionalističnemu pritisku pred prvo svetovno vojno pa je bilo poleg Slovenske Koroške izpostavljenlo slovenstvo v Dravski dolini s Pohorjem in z Mariborom ter njegovo bližnjo okolico. Tu je bila po nemško-nacionalističnih načrtih tista ovira, ki bi jo bilo treba v germanizacijskem pritisku na Slovensko Štajersko najprvo odstraniti. Kljub trdemu slovenskemu odporu je ponemčevalni vpliv gospodarsko premočne, schönererijanske nemške buržoazije segal čedalje širje in globlje. Vzdolž koroške železnice se je slovensko ozemlje votlilo. Klin, ki ga je nemški imperializem z gospodarskim in političnim pritiskom in po posebnih organizacijah z znano nemško sistematiko zabil od St. Ilja proti Mariboru in obratno ter ob cesti Ivnik (Eibiswald) — Marenberg (Radlje) se je čedalje bolj krepil in širil. Ni mu pa uspelo Marenberg in Maribor povezati z nemškim ozemljem po koridoru, ki bi vsaj statistično imel sklenjeno nemško večino. To izrečno ugotavlja celo Werner — Carstanjen in sicer ne samo za Maribor, temveč tudi za Marenberg — Radlje (str. 106).

I. ZADNJI DNEVI AVSTRO-OGRSKE — PRIPRAVE ZA PREVZEM OBLASTI SKRB ZA MEJE

Dravška dolina do Maribora bi bila v nekaj desetletjih za slovenstvo in s tem za Jugoslavijo izgubljena, če ne bi prva svetovna vojna s svojimi posledicami odprla možnosti za osvoboditev. Po govoru nemškega kanclerja Bethmanna Hollwega v nemškem parlamentu 7. aprila 1913, se je v nemških izjavah in publikacijah pojavila krialatica o temeljnem značaju in smislu evropskega spora kot spora med Nemci (Germani) in Slovani. Velik del nemško-avstrijske birokracije in častniškega zbara je razumel tako tudi vojno in se po tem ravnal nasproti avstro-ogrskim slovanskim podanikom. S potekom vojne je Avstro-Ogrska prehajala tudi v čedalje večjo vojaško in gospodarsko odvisnost od Nemčije, kar je notranji »nemški kurz« v Avstriji le še krepilo.

Z niško izjavo srbske vlade 14. decembra 1914, z nastopom jugoslovenskih dobrovoljcev in s politično organizacijskim, informativnim in propagandnim delom Jugoslovanskega odbora v Londonu je postal vprašanje osvoboditve slovenskega naroda mednarodno vprašanje. Pa tudi na teh monarhiji so začeli dozorevati pogoci za osvoboditev izpod nemškega, avstroogrškega gospodstva. Vojne grozote in čedalje večje pomanjkanje so že same po sebi ustvarjale radikalnejše razpoloženje. Začetek vojne je notranjepolitično pomenil tudi začetek vojnega nemškonacionalističnega absolutizma. Avstrijska vojna justica je v prvih mesecih zagrešila na slovenskem jugu monarhije mnogo hudih zločinov. V Sloveniji je bilo v prvih 14 mesecih vojne postreljenih in obešenih 469 oseb.¹ Na Slovenskem Štajerskem in Koroškem je šlo v zapore na stotine slovenskih inteligentov, duhovnikov, izrazitejših Slovencev. V Dravski dolini je udarila ta justica predvsem po Rušah. Marburger Zeitung (MZ) je hujškala. 30. jun. in 2. jul. 1914, po sarajevskem atentatu, je prinesla uvodnika z naslovoma »Die süd-slawiſche Mördergemeinsamheit« in »Die Mitschuldigen«. Občevanje birokracije s slovenskimi ljudmi je postalо skrajno surovo. Vojaške rekvizicije so bile na Slovenskem Štajerskem — velika večina štajerskih Slovencev je bila kmetov — posebno hude. To so dokazovale številne interpelacije Jugoslovanskega kluba (JK) v avstrijskem parlamentu.

Z atentatom levičarskega socialnega demokrata dr. Friedricha Adlerja na absolutističnega ministrskega predsednika Stürgkhja oktobra 1916 in s smrtjo cesarja Franca Jožefa novembra 1916 pa je bil smrtno zadet tudi vojni absolutizem. Z rusko februarsko in oktobrsko revolucijo 1917 je dobilo radikalno demokratično razpoloženje v Avstriji še posebno oporo. Tako je bil za 30. maj 1917 sklican avstrijski parlament na 22., zadnje zasedanje. Na 1. seji 30. maja je prebral predsednik JK dr. Anton Korošec znano majniško deklaracijo, s katero se je začelo na slovenskem jugu monarhije veliko gibanje. Prav na Slovenskem Štajerskem je zavzelo to gibanje zelo širok in radikalni razmah. Mislim, da je za čas po izstopu Sušteršiča iz JK, novembra 1917, v glavnem mogoče pritrđiti Kovačiču, ki pravi: »Ker so pod grmenjem topov onemela usta primorskih Slovencev,

¹ Dr. Dragotin Lončar, Politično življenje Slovencev, Ljubljana 1921, stran 94, po Neues Wiener Tagblatt.

v Korotanu je pa svetna in duhovska oblast z vso silo zaduševala pokret za deklaracijo in v beli Ljubljani je ‚megla z dvorca‘ (op. pis.: Kovačič misli Šušteršiča) skušala razdvojiti slovenske vrste, je **ves pokret imel glavno oporo na Štajerskem**² (podčrtal Kovačič). Za majniško deklaracijo so podpisovali celo v Cmureku, Špilju in Strassu, kar je Marburger Zeitung še posebno razburilo. Narodni tabor v Žalcu 17. marca 1918 s svojimi resolucijami (narodna samoodločba, samostojna država, takojšnja sklenitev miru) pomeni enega izmed viškov jugoslovenskega gibanja na teh monarhije. V Št. Janžu pri Dravogradu pa so 7. aprila 1918 pognali slovenski kmetje nemške nacionaliste iz Maribora (pod vodstvom urednika MZ Jahna, kakor poroča Straža, 8. aprila 1918, št. 28), ki so motili zborovanje, s poleni v beg, znamenje, da je celo v tistem predelu slovenske zemlje, ki je bil pod stalnim hudim nemškonacionalističnim pritiskom, vzplamtnela iskra upora. Odmev tega shoda po Sloveniji je bil velik, slovenski in nemški listi so o njem mnogo pisali, glas o njem je prodrl tudi v inozemstvo.

Jugoslovansko gibanje, kakor se je začelo z majniško deklaracijo, je slovensko ljudstvo pripravilo na Jugoslavijo in tudi v štajerskem Podravju z Mariborom ustvarilo psihološke in nekatere politično organizacijske pogoje za čas, ko je bilo treba na samem spornem ozemlju z orožjem odgovoriti na vprašanje: ali k Nemški Avstriji ali k Jugoslaviji.

Če je od jeseni 1917, po italijanskem porazu pri Kobaridu in po oktobrski revoluciji in njej sledenem brestlitovskem miru, nekatere še motilo nemško zmagoščevje, je bilo v poletju 1918 že dovolj jasno, da centralni sili ne samo ne bosta zmagali, temveč da se bliža njun konec. Vojni cilji antante so bili že dovolj jasno in končno veljavno načazani. Bolj kakor izjave glede Poljske ali glede srbskih ali italijanskih zahtev (izjave antantnih državnikov o Jugoslaviji so bile še zelo rezervirane) je pokazalo vojne cilje uradno priznanje češkoslovaškega Narodnega sveta »kot najvišjega organa, ki upravlja vse interese naroda, kot temelja bodoče češkoslovaške vlade« po francoskem zunanjem ministru Pichonu 29. junija 1918. To priznanje je jasno pomenilo razbitje habsburške monarhije. Sledilo je angleško (9. avgusta) in amerikansko (2. septembra) priznanje. Dne 4. julija 1918 je Wilson v govoru v Mount Vernonu (kot 20. točko) izpovedal načelo narodne samoodločbe kot temelj za novo politično ureditev sveta. Tudi gospodarski položaj posebej Avstrije je bil čedalje težji. Pričakovanje, da bodo po miru z Ukrajino s pomočjo ukrainškega žita premagane težave v prehrani, se ni izpolnilo. Ljudje so bili lačni, lačno je bilo tudi avstrijsko vojaštvo na fronti, slabo opremljeno. Ljudstvo je hotelo mir. Za slovenski narod je Jugoslavija v tem stadiju pomenila ne samo svobodo izpod nemškega gospodstva in mir, temveč tudi vsakdanji kruh. Nemci so sovražili tudi zaradi tega, ker so videli v njih povzročitelje in podaljševalce vojne in pomanjkanja. Na Hrvatskem so se vojaški begunci v nadaljnjih mesecih začeli zbirati in organizirati v tako imenovanem »zelenem kadru«. Na Slovenskem se je začelo večati število vojaških beguncev, ki se niso več vrátili k svojim vojaškim enotam.

² Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926, str. 396.

Na Wilsonov govor 4. julija se je JK na seji avstrijskega parlamenta 16. julija obrnil na ministrskega predsednika z nujnim vprašanjem,

»ali je pripravljen takoj izposlovati pri c. in kr. zunanjem ministrstvu, da na osnovi štirih mirovnih načel, navedenih v Wilsonovem govoru z dne 4. julija 1918, nemudoma začne mirovna pogajanja z ZDA in po njihovem posredovanju z ostalimi antantnimi državami?«³

Na Wilsonova načela so se v nadalnjem sklicevali slovenski vodilni politiki, nanje so polagali vse upe v prvih mesecih po prevratu tudi v borbi za slovenske meje proti Italiji, Avstriji in Madžarski. Na pravičnost Wilsona in antante so se zanašali, na njihove odločitve so čakali.

Slovanski dnevi v Ljubljani od 16. do 18. avgusta 1918 so pred razpadom Avstro-Ogrske zadnja velika manifestacija južnoslovenskih narodov (brez Bolgarov seveda) ter Čehov in Poljakov za samoodločbo narodov in za svoje nacionalne države. 16. avgusta je bil ustanovljen Narodni svet (NS) za Slovenijo in Istro,

»čigar namen je delovati za zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo in čigar delokrog je sklepati in odločevati v vseh zadevah, ki jih v NS zastopani činitelji priznajo za skupne«.⁴

Ustanovitvi osrednjega Národnega sveta za Slovenijo in Istro so v nadaljnjih tednih sledile ustanovitve pokrajinskih odsekov Narodnega sveta. 11. septembra je bil ustanovljen Narodni svet za Trst, 13. septembra za Goriško, 19. septembra za Koroško in 26. septembra Narodni svet za Štajersko. V zadnji tretjini oktobra 1918 je bilo ustanovljenih v Sloveniji okrog 130 krajevnih narodnih svetov. V Narodni svet (NS) za Štajersko je bilo izvoljenih 9 zastopnikov VSL in 6 zastopnikov JDS. Konstituiral pa se je Narodni svet za Štajersko 28. septembra. Za predsednika je bil izvoljen državni poslanec in štajerski deželní odbornik dr. Karel Verstovšek (VSL), za podpredsednika odvetnik in načelnik Postojilnice v Mariboru dr. Franjo Rosina (JDS), za tajnika prof. Fran Voglar (JDS), za blagajnika pa zgodovinar, prof. teol. dr. Fran Kovačič. Po prevratu je nadomestoval Verstovška, ki je bil kot poverjenik za просветo Narodne vlade SHS mnogo v Ljubljani, prof. teol. dr. Josip Hohnjec, ki je bil 8. novembra izvoljen za 2. podpredsednika NS. Na seji 28. septembra so bili določeni tudi eksperci za meje: za Maribor in Ptuj Fran Kovačič; za Prekmurje prof. teol. dr. Matija Slavič; za mejo od Radgona do Špilja M. Ljubša, dr. Večeslav Kušovec in Ev. Vračko, župnik v St. Ilju; za Špilje—Remšnik nadučitelj Majcen pri Sv. Duhu na Ostrom vrhu in Vid Janžekovič, župnik v Svečini; za Remšnik—koroška meja pa nadučitelj DCM na Muti Anton Hren. Pisarna NS se je naslonila na pisarno Kmečke zveze. Na predlog dr. Kodermana je bil na 13. seji NS, 11. novembra, izvoljen še poseben vojaški, »obrambni od-

³ Sten. Prot., str. 3849—50. Štiri Wilsonova načela, o katerih govori nujna interpelacija JK, so izražena v sledečih zahtevah: 1. uničiti ali do nemoči je treba ponižati vsako samovoljno oblast (t. 19); 2. vsa vprašanja z ozemeljskimi vprašanji vred je treba urediti na podlagi svobodne privolitve (sprejema) po neposredno prizadetem prebivalstvu (op. pis.: načelo samoodločbe, t. 20!); 3. odnose med državami je treba urediti po istih načelih časti in spoštovanja prava, ki veljajo med državljanji civiliziranih držav (t. 21); 4. Zveza narodov naj zagotovi mir in pravičnost in naj pomiri vse meddržavne spore, ki jih ne morejo poravnati države z medsebojnim sporazumom (t. 22).

⁴ Prim.: Evgen Jarc, Iz zgodovine majniške deklaracije, Čas 1926/27, stran 264—266.

sek»: dr. Koderman, dr. Leskovar in bivši državni poslanec Pišek. Za predsednika je bil izbran Leskovar.

Dne 28. septembra so se s kapitulacijo Bolgarije odprla prva široka vrata v nemško-avstrijsko-ogrsko fronto. Zaradi nenadomestljivosti bolgarskih čet je bila tudi pot na ozemlje centralnih držav skoraj prosta. S tem, da bi prišli Slovenci v državno zvezo z ostalimi južnoslovanskimi narodi, pa se nemško-avstrijski oblastniki in nemške nacionalistične stranke s krščanskimi socialci vred niso mogli spriajazniti tudi v teh zadnjih tednih ne. Na prvi seji v po dveh mesecih zopet sklicanem avstrijskem parlamentu, 1. oktobra 1918, je avstrijski ministrski predsednik Hussarek sicer čisto splošno govoril o preureditvi Avstrije na podlagi narodnostnih avtonomij, glede rešitve jugoslovanskega vprašanja pa je z viso rahločutnostjo do Madžarov načkal le možnost priključitve Bosne in Hercegovine ter morda še Dalmacije k Hrvatski. O Slovcih ni govoril, iz celotnega Hussarekovega govora pa logično sledi, da ne bi prišli v Jugoslavijo. Do zadnjih dni Avstro-Ogrske živo občuteni posebni interes nemško-avstrijskih oblastnikov na slovenskem ozemlju se kaže tudi v zadnji habsburški politični deklaraciji, v cesarskem manifestu z dne 16. oktobra, objavljenem v dnevнем tisku 18. oktobra 1918. Ta manifest ni nikak konstitutiven akt, s katerim bi se predpisala nova notranja ureditev Avstrije, temveč je v bistvu le razglas načel, po katerih bi se ta nova ureditev izvršila. V za Slovence najvažnejših odstavkih se ta manifest glasi:

»Avstria naj postane po volji svojih narodov zvezna država, v kateri tvori vsako narodno pleme (Volksstamm) na ozemlju, kjer je naseljeno, svojo lastno državnost... Mesto Trst s svojim okolišem dobi po želji svojega prebivalstva poseben položaj. — Ta nova ureditev, ki se nikakor ne dotika celovitosti (Integrität) dežel svete ogrske krone, naj vsaki posamezni narodni državi zajamči njeno samostojnost... Dokler ta preosnova (Umgestaltung) ne bo zakonito izvedena, ostanejo sedanje naprave (Einrichtungen) za varstvo splošnih koristi neizprenjemljeno veljavne. Moji vladi je naročeno, da nemudoma pripravi vsa dela za obnovitev Avstrije. — Do narodov, na katerih samoodločbi bo osnovana nova država, se obračam s pozivom, naj pri tem velikem delu sodelujejo z Narodnimi sveti, ki naj — sestavljeni iz državnih poslancev vsakega naroda — uveljavijo koristi narodov med seboj kakor tudi v občevanju z mojo vlado...«⁵

Kljub temu, da hoče ta manifest priti jugoslovanskim in češkoslovaškim zahtevam ter Wilsonovim mirovnim pogojem naproti ter hoče biti tako nekakva dejavna podkrepitev mirovne note z dne 4. oktobra, ne rešuje ne jugoslovanskega ne češkoslovaškega vprašanja. Ob integriteti dežel ogrske krone sta bili ti dve vprašanji nerešljivi. Avstrijskim narodom in torej tudi Slovencem se s tem manifestom obljudljajo sicer nekake »samostojne države«, toda posebno za Slovence s takimi omejitvami (izločitev Trsta, določitev tržaškega okoliša!) in po tako negotovi, težki poti (pogajanja z Nemci in s kromi!), da bi tudi v primeru, če bi Wilson z antantnimi silami v to privolil, bila slovenska državnost v okviru Avstrije nekaj zelo iluzornega. V situaciji, v kateri je ta manifest izšel, ko je bilo razbitje Avstro-Ogrske pri antantnih državnikih že usklanjena stvar in ko se je zahtevala kapitulacija centralnih držav, pa bi vztrajanje Slovencev pri Avstriji bil narodni samomor. Z Avstrijo bi delili usodo premagane države, kar bi zlasti Italiji omogočilo slovensko »avstrijakantstvo« še bolj izrabiti

⁵ Laibacher Zeitung, 18. oktobra 1918, št. 240, Amtlicher Teil.

v svoje imperialistične namene, kažkor ga je sicer izrabljala, in tudi vsa naša severna meja bi bila povsem negotova.

Ob tem manifestu se je prvič nekoliko bolj konkretno govorilo o slovenski severni meji. Manifest sam o tem ne govori prav nič — le čisto splošno pravi, naj vsaka narodna država obsega ozemlje, kjer je ta narod naseljen. V komentarju k temu manifestu v Neue Freie Presse z dne 17. oktobra (št. 19.499, jutranja izdaja), pa je bilo rečeno, da bo šla meja »južno od Beljaka in Celovca morda po Dravki«. Šušteršič, ki je bil ta čas na Dunaju, je na uredništvo Novic telegrafiral »od samega cesarja silno dolg nemški telegram, s katerim so ponujali Slovencem združeno samostojno Slovenijo, ki bi jo na severu mejila Drava«.⁶

V tej situaciji se je zopet, kažkor tolkokrat v avstrijski zgodovini, pokazalo tudi, da so v vprašanju nacionalne zakonodaje, posebej razmejitve, Dunaj eno, dežele pa drugo. V alpskih deželah je bil in je še tudi danes deželni patriotism vedno v službi nemškega imperializma, germanizacije. Nemci na Štajerskem in Koroškem niso bili pripravljeni prav nič popustiti. Mariborski in celjski občinski odbor sta proti načelnim smernicam cesarskega manjstva takoj slovesno protestirala. Marburger Zeitung je samo še zmerjala, Wilson na primer ji je »krvoločen, nizkoten demokrat« (blutdürstiger, niederträchtiger Demokrat), Slovenci pa smrtni sovražniki nemškega naroda, ki sovražijo Nemce huje kakor »naši zunanjji sovražniki« (17. in 18. oktobra 1918, št. 240 in 241). Itd. Graška Tagespost (17. oktobra 1918, št. 285, jutranja izdaja), je objavila uvodnik, v katerem neki nemško-nacionalni politik dokazuje, sklicajoč se nič manj kažkor na Wilsona, da imajo alpski Nemci pravico zahtevati, da slovensko ozemlje, Trst in Istra ostanejo pri nemški Avstriji, da pa bodo dobili Slovenci »krajevno nacionalno samoupravo in kulturno samostojnost na lastne stroške«; v večerni izdaji pa neki profesor Mittelbach dokazuje, da »malo razviti« Slovenci nimajo istih pravic, kakor »visoko razviti sudetski Nemci« in da, vsaj na Koroškem in Štajerskem, ni mogoče govoriti o kakem strnjennem slovenskem ozemlju. Itd. Glede Koroške je prinesla celovška Freie Stimmen 26. oktobra, št. 248, sledečo vest:

»Koroška nedeljiva. Deželni odbor je na podlagi sejnega sklepa naslovil včeraj na prezidij izvršnega odbora nacionalne skupščine na Dunaju sledči dopis: Upoštevajoč, da na Koroškem, razen na Jezerskem, Slovenci ne živijo na strnjennem ozemlju in da ima dežela proti jugu svojo naravno mejo, proglaša deželni odbor Koroško za nedeljivo.«

Ob konstituiranju nemško-avstrijske provizorične narodne skupščine (Provisorische Nationalversammlung) na Dunaju, 21. oktobra 1918, je bilo soglasno, torej z glasovi vseh nemškonacionalnih, krščanskosocialnih in socialnodemokratskih poslancev med drugim sklenjeno:

»Nemškoavstrijska država zahteva oblast na vsem, od Nemcov naseljenem ozemlju, posebno tudi v sudetskih deželah. Vsaki anekciji ozemelj, na katerih prebivajo nemški kmetje, delavci in meščani, po drugih narodih, se bo nemško-avstrijska država uprla. Dohod nemškega naroda do Jadranskega morja si bo nemškoavstrijska država poizkusila zagotoviti s sporazumi z drugimi narodi.«⁷

Samoodločbo slovenskega naroda nemškoavstrijska provizorična narodna skupščina v tem sklepu torej indirektno priznava, računa z ustavitevijo druge države na slovenskem ozemlju. Z besedami, da se bo nemško-

⁶ Prim.: Vinko V. Gaberc-Gaberski, Brez slave, Ljubljana 1935, str. 247.

avstrijska država uprla vsaki aneksiji ozemlja, kjer prebivajo nemški kmetje, delavci in meščani, pa je ob nejasnosti pojma strnjenega nacionalnega ozemlja že načakan spor, ki se v nadaljnjem na Koroškem in Štajerskem zaostri v oboroženo borbo: Ali naj nacionalno obeležje mesta odločuje o nacionalni, državni pripadnosti okolice, podeželja, ali pa naj, obratno, mesto sledi podeželju v državo, ki ustreza nacionalnemu obeležju podeželja. Nemškoavstrijska socialna demokracija je v nadaljnjem odločno podprla nemško meščansko razredno in politično stališče, da nacionalno obeležje mesta ali trga odloča o nacionalni državni pripadnosti, okolice, podeželja, ne pa narobe, in da za nacionalno pripadnost ni odločilna pripadnost po rojstvu, materinskem jeziku, temveč kakršnakoli izjava. Tako je slovenski, tedaj še po veliki večini kmečki narod, moral v svojem osvobodilnem boju izpod avstro-ogrskega gospodstva v mejnih predelih nujno zadeti tudi ob nemškoavstrijsko socialno demokracijo.

Slavič pripoveduje, da je NS za Štajersko že ves mesec oktober ustanavljal krajevne odbore, »zlasti v nemškutarskih mestih in trgih, ter organiziral narodne straže tudi v Mariboru«.⁸ Za organizacijo teh straž je skrbel zlasti Franjo Žebot. Res je med ohranjenimi spisi NS za Štajersko (v DA-Maribor) okrožnica (nedatirana): »Župani! Pozor!«, v kateri poziva NS »župane, občinske svetovalce in vplivne ugledne može«, da na podlagi odloka c. kral. namestništva z dne 3. avgusta 1914, št. 7/202/1, »s katerim se je naložila županom naravnost dolžnost, da ustanovijo posebne straže«, take straže takoj ustanove. To so bile straže »za slučaj kakega nemira od strani deserterjev, tatov, roparjev in raznih klatežev«. Žebot pripoveduje v odgovoru na Maistrova vprašanja iz leta 1924, da je prišel Verstovšek 28. oktobra k njemu s sporočilom, da »bo Avstrija gotovo razpadla« in da se je treba pripraviti. Žebot se je nato takoj vrzel na organizacijo narodnih straž, ki so bile torej ustanovljene po prevratu, to je po razglasitvi države SHS 29. oktobra 1918. Trka pa Žebot pri tem na zasluge, svoje in stranke, ki ji je pripadal, pridobljene z volilnimi zmagami v občinah med Mariborom in slovenško narodnostno mejo, v katerih je štetje leta 1910 zaradi tega razmeroma ugodno izpadlo in bilo dobra podlaga za naše mejne zahteve na mirovni konferenci. Posebej govorji Žebot tudi o narodnih stražah, ustanovljenih na črti Maribor—Pesnica—Šentilj—Špilje.⁹ Šele v »Slovencu« 28. oktobra 1928 pripoveduje Žebot, da so bili po neki seji NS v začetku oktobra leta 1918

»vsi kraji na naši narodni meji obveščeni o dogodkih, ki se nam bližajo. Naši vodilni slovenski može po vseh župnjah so pustili vse kmečko delo in so sklicevali sestanke mož in mladeničev. Ustanavljaše so se na vseh koncih in krajih narodne straže«.

Kar gotovo je, da narodne straže na Slovenskem Štajerskem do zadnjih dni oktobra niso bile ustanovljene. To je razvidno tudi iz sejnih zapisnikov NS za Štajersko. Kje naj bi tudi ta čas doobile orožje ali kdaj naj bi jim ga dal? Kje je bila kaka narodna straža 1. novembra 1918 v Mari-

⁷ Otto Bauer, Die österreichische Revolution, Wien 1923, str. 77.

⁸ Dr. Matija Slavič, Državni prevrat v mariborski oblasti, v zborniku »Slovenci v desetletju 1918/1928«, str. 222.

⁹ Maistrova zbirkha spisov, Državni arhiv podružnice Maribor, odslej: DA-Maribor.

boru? Tačkata je nastopilo slovensko aktivno vojaštvo kadrov raznih polkov v Mariboru in ne kakšna narodna straža. To so bili kadri polkov, katerih rekrutacijski okoliši so bili v celoti ali vsaj delno na slovenskem ozemlju: 26. strelskega polka (Slovenska Štajerska), 47. pešpolka (Slovenska Štajerska z Mariborom in Srednjo Štajersko) 5. dragonskega polka, 106. in 128. artillerijskega polka.

Narodni svet za Štajersko je že pred razpadom Avstro-Ogrske poizkušal izvajati oblast. Poleg že omenjene okrožnice županom za ustavnitev posebnih straž, je poslal NS okrajnim glavarjem 24. oktobra sledečo okrožnico:

»Narodni svet za Štajersko opozarja nujnim potom vsa glavarstva na Spodnjem Štajerskem, da od rekviriranih živil ne odpošljajo do preklica nobene trohice izven okraja. Nalaga se glavarstvu dolžnost, da ohramijo živila za oskrbo svojega kraja. — Živine naj se rekvirira le toliko, kolikor se je potrebuje za lastno prehrano v okraju v dosedanjem količini. Vršijo se tozadevna pogajanja z Narodnim svetom (op. pis.: s Volksratom) druge narodnosti v deželi. Do rešitve tega prepornega vprašanja morajo ostati vsa živila v domačem kraju. — Vodja glavarstva, referenti prehranjevalnega urada in njih drugi organi so osebno odgovorni, da se ravna glavarstvo strogo po teh navodilih.«¹⁰

To je prvi tak »vladni« ukaz NS za Štajersko. V nadalnjem je prav prepoved izvažanja živil iz Slovenske Štajerske ali preko nje (tranzitno) v nemški del oziroma grožnja take prepovedi ali delna devolitev izvažanja živil proti ustreznemu zadržanju z nemške strani, eno od najbolj učinkovitih sredstev proti nemški napadalnosti. Prve dni, ko je ta okrožnica izšla, pa je bil uspeh le delen. Ukaz štajerskega deželnega namestništva je bil povsem nasprotnega značaja. Kako negotovi so bili še politični uradniki, se vidi na primer iz odgovora predsednika NS v Brežicah, odvetnika dr. L. Stickerja na to okrožnico: »... kakšna varnost se nudi uradnikom, ki ne bodo izpolnili nalog namestnije?« Toda imenovanje slovenskih okrajnih glavarjev na Slovenskem Štajerskem (dr. Srečko Lajnšic, Maribor; dr. O. Pirkmajer, Ptuj; dr. R. Koropec, Brežice; dr. Fr. Ratej, Celje; G. Lipovšek, Mozirje; dr. K. Trstenjak, Konjice; dr. Marko Iipavic, Slov. Gradec; dr. Vaupotič, Ljutomer; v sporazumu med NS za Štajersko in nemškimi zastopniki zamišljeni prvotno samo kot gospodarski komisari pri okrajnih glavarstvih), ki ga je izposloval dr. Verstovšek v zadnjih dneh oktobra od zadnje avstrijske vlade oziroma od namestništva v Gradcu, je bilo izsiljeno prav z grožnjo prepovedi izvažanja živil iz Slovenske Štajerske v nemški del, kažkor je to povедal mariborski poslanec Waistian na seji mariborskega občinskega odbora dne 1. novembra 1918.¹¹

Ta važna koncesija je bila v sili, v kateri se je avstrijska vlada nahajala, obenem tudi prvi izraz »novega duha« v cehanskem manifestu 16. oktobra, ob katerem se je, kakor to že vemo, govorilo o severni meji jugoslovanske države v avstrijski polovici nekako po Dravi.

Omenil sem že, da je NS za Štajersko po konstituiranju 28. septembra naprosil več poznavalcev na slovenski narodnostni meji, da »določijo« mejo, to je, da sestavijo utemeljitvene razloge za mejo, do katere naj bi tsegala jugoslovanska državna oblast.

¹⁰ Spisi Narodnega sveta za Štajersko, DA-Maribor.

¹¹ Prim.: Zbirka sejnih zapisnikov mestne občine Maribor v DA-Maribor.

3. oktobra 1918 piše NS v Ljubljani Pokrajinskemu odseku v Mariboru (to je NS za Štajersko): »Se popolnoma strinjamо s sklepom tamkajšnjega odseka, da se mora takoj pričeti z določitvijo narodne meje. Tozadevno pride v kratkem eden zastopnik NS v Maribor, da se porazgovori podrobno o delu.« V dopisu z dne 16. oktobra 1918 pa sporoča NS v Ljubljani NS za Štajersko, da »pride v kratkem v Maribor g. inž. Mačkovšek, ki je glavni referent za določitev narodnostnih mej«.¹²

V »Straži« je v nadaljevanjih od 11. oktobra dalje izhajal članek »Čigav je Maribor.«

V oktobru leta 1918 smo, v zadnjem mesecu Avstro-Ogrske. Po sprejaj citiranih dopisih isodeč pa se vodilnim slovenskim političnim osebnostim ni pravzaprav nič mudilo, ne v Ljubljani ne v Mariboru. Vsi so imeli občutek, da gre h koncu, da se je na ta konec treba pripraviti, nihče pa, tako se zdi, ni mislil, da je habsburška monarhija tik pred koncem, da tekoči njeni dobesedno zadnji dnevi. Bravec zgodovinskih opiscv tistega časa more imeti vtis, kakor da je takoj hitro, kakor so padale razne mednarodne določitve in se širil notranji razkroj avstro-ogrsko monarhije, šla tudi zavest in dejavnost vodilnih oseb avstrijskih narodov, posebej slovenškega naroda. To pa ni res. Za to je v posameznih krajih in območjih dogajanja manjkala tudi preglednost celote. Pri 16. oktobru 1918 svojega dnevnika ima ljubljanski škof Jeglič pripisano:

»O Jugoslaviji je pa takole: zagotovljena je, le to se ne ve, če jo dobimo v Avstriji ali zunaj Avstrije. Naši slovenski politični krogi nagibajo na proti-avstrijsko rešitev. Vendar parola vodilnih krogov je: nobene državnopravne izjave, čakajmo rešitve na mirovnem kongresu, kakor zahteva ena od Wilsonovih točk, ki jih je avstrijska vlada sprejela.«¹³

In še iz dni okrog 25. oktobra 1918, ko so se v sporazumu s cesarjem, vladlo in avstrijskim armadnim poveljstvom odpavili z Dunaja v inozemstvo: dr. Korošec, dr. Žerjav in dubrovniški župan dr. Čingrija, da se tamkaj informirajo o »linijah za bodoče delo« pripoveduje Korošec v predavanju 16. oktobra 1924:¹⁴

»Nihče ni takrat še računal z razpadom države. Z njim smo računali šele na drugo leto.«

Kazno je, da resničnega razpoloženja prav vojske ni nihče poznal. Cesar Karel se je še 17. oktobra obrnil na armado in mornarico z besedami:

»V vaših vrstah sta zvestoba in edinost vedno neločljivo družili vse narode med seboj in Menoj. Neomajno je Moje zaupanje, da bo duh zvestobe in edinstvi, ki se je od nekdaj in tudi sedaj popolnoma izkazal, živel trdno dalje. Hočemo ga ohraniti in bodi novim državam Avstrije najdragocenejša dediščina, njim in Meni v korist in blagor; v to pomozi Bog!«¹⁵

Avstrijska vojska s svojo posebno dinastično vzgojo, strogo disciplino, je bila poleg birokracije iskozi stoletja res najmočnejša vezna sila habsburške monarhije. Zdi se, da so tudi vodilni politiki slovenskega naroda s to tradicijo računali. Toda prav od vojske je prišel zadnji pospešek v razpadanje Avstro-Ogrske. Ofenziva antantnih vojsk na italijanski fronti, ki se je začela 24. oktobra, je pokazala, da je avstro-ogrsko vojsko kakor močno trhlo, od črvov razjeden panj, ki se že ob prvem isunku sesuje. Ta

¹² Zbirka spisov NS za Štajersko v DA-Maribor.

¹³ Slovenec, 28. oktobra 1928, št. 248.

¹⁴ Krizmanova objava v hrvatskem prevodu: Istoriski pregled, Zagreb 1959, 1.

¹⁵ Laibacher Zeitung, 18. oktobra 1918, št. 240, Amtlicher Teil.

ofenziva je bila za slovanske in madžarske polke (ne pa še za nemško-avstrijske) samo še povod in priložnost, da se obrnejo domov. Gorski strelski polk št. 2 (slovenski, ljubljanski) nastanjen v Furlaniji, v Codroipu in Intizzu, je bil prav med prvimi, ki so odpovedali pokorščino, že 24. oktobra zvečer, ko je bilo, kakor so počazali dogodki, to še tvegano. Proti slovenskemu polku so še v noči od 24. na 25. oktober disciplinirano nastopili vsi trije polki, ki so s slovenskim sestavljali 44. strelska divizijo (Schützen Division), to je strelski polk št. 2 iz Linza, 21. iz St. Pöltna in celovški gorski strelski polk št. 1. V Codroipu je prišlo do boja, z izgubami na obeh straneh, končno pa so fantje položili orožje. Nekaj glavnih voditeljev so arretirali in jih pod stražo Madžarov odvedli v zaledje, kjer pa jih je rešil prevrat. 28. oktobra so gorskemu strelskeemu polku št. 2 orožje vrnili, nakar se je polk 29. oktobra ponovno uprl in odkorakal proti Gorici in Ljubljani.¹⁶ Madžarska vlada je svoje polke z italijanske fronte odpoklicala 29. oktobra. Razkroj se je nato večal od dne do dne. Večje množice domov se vračajočega avstrijskega vojaštva so dosegle Gorico 30. oktobra.¹⁷ Nenjasnost in negotovost je bila še v zadnjih dneh pred proglašitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu in Ljubljani, 29. oktobra 1918. Istrski deželni poslanec Ivan Sancin opisuje svoja zadevna opazovanja na potovanju iz Pulja v Celje, kjer je bilo njegovo vojaško službeno mesto. V Divači je 26. oktobra sicer že videl »prvo prevratno manifestacijo«.

»Ko smo se vozili iz Divače naprej mimo Ljubljane, je bilo povsod in tudi v Ljubljani na kolodvoru vse mirno, prav kakor da se ni ničesar pripetilo. Ob 1. po polnoči smo dospeli v Celje. Tudi tam vse mirno, vse kot doslej, po navadi.«¹⁸

27. oktobra bi morala »marškompanija« celjskega 87. pehotnega polka na fronto. Uprla se je. Poveljnik nadomestnega bataljona sicer ni upal več nastopiti z vojaško strogoščjo in je pozval Sancina, da vojake pomiri, ne sme pa govoriti o Jugoslaviji. Slovenski častnik nadporočnik Pučnik je pri tem izrazil Sancinu bojazen, »da bi se znalo fantom kaj zgoditi, ker še razmene niso jasne«. Sancin jim je kljub temu govoril o Jugoslaviji in vojaki so sprehjeli njegov govor s klici »Živila Jugoslavija, živila svoboda!«. Avstrijska birokracija in vojaška poveljstva so še vedno izvajala ali vsaj poizkušala izvajati oblast. Končni zlom Avstro-Ogrske, civilne in vojaške oblasti, se je začel z upori frontnega oziroma na fronto odhajajočega vojaštva tedaj, ko se je na italijanski fronti začela antantna ofenziva, to je 24. oktobra. Tudi v od solunske fronte se umikajoči avstrijski vojski je v oktobru prišlo do nekaj uporov, ki pa se še niso razrasli v splošen razpad vojske in po njem tudi civilne oblasti.

Ob takem razpoloženju v slovenskem frontnem zaledju še prav do zadnjih dni v oktobru je torej razumljivo, da se niti osrednji NS v Ljubljani niti NS za Štajersko v mesecu oktobru nista pripravljala na kakrški vojaški nastop v tistih predelih, ki so jih Nemci Slovencem uporno in ostro odre-

¹⁶ Prim.: Lojze Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, Avtonomist, podlistek od 24. novembra 1923 do 26. januarja 1924 in Ivan Debevec, Pred razpadom na fronti, Jugoslavija z dne 18., 19. in 20. decembra 1918, št. 4—6.

¹⁷ Dr. Anton Breclj, Ob prevratu na Goriškem, Slovenec, 28. oktobra 1928, št. 248.

¹⁸ Celjska Nova doba, 7. novembra 1923, št. 126.

kali, torej posebno na Koroškem in v štajerskem Podravju z Mariborom. Iz Jegličevega dnevnika in Koroščevega poročila pa se obenem že zelo jasno oglaša tisto usodno zanašanje na Wilsona in na antanto, ki je političnemu vodstvu v Ljubljani jemalo resnejše razumevanje za ogroženost naše severne meje in je v najbolj odločilnih mesecih po prevratu (poleg drugih silnic, o katerih bomo še govorili) hromilo odločnejši nastop v slovenskih severnih mejnih predelih, kar je bilo posebno za Koroško usodno.

II. ODLOČILNI BOJ

1. Prevrat — Zadnji dnevi oktobra 1918 v Mariboru

Dne 29. oktobra je bila proglašena v Zagrebu in Ljubljani svobodna Država Slovencev, Hrvatov in Srbov. V Mariboru je bil ta dan kaj viharen. Prva pa je osvoboditev proslavila slovenska mladina. Deputacija slovenskih dijakov mariborske humanistične gimnazije (Janez Kovačič, Vladimir Kralj, Igor Rosina in Anton Slodnjak) je zahtevala od tedanjega ravnatelja dr. Tomiška, da v proslavo zapre gimnazijo. On je najprej to zahtevo odbil, ko so pa dijaki napovedali štrajk, je imel Tomišek to za dobrodošel povod, da je gimnazijo do nadaljnega res zaprl. Dijaški štrajkovni odbor je nato odpoklical študentovske straže, ki so imele nalogu, da preprečijo dijakom vstop v šolo in sklical slovensko dijaštvo na zborovanje v parku. Dijakom je govoril osmošolec Kovačič o razpadu Avstrije in o novi državi. Pojoč razne slovanske himne so dijaki odšli še na grob Tomišča in Slomška.¹⁹

Mariborski občinski odbor, Volkskrat für Untersteiermark in razna nemška nacionalna društva ter socialni demokrati so imeli tega dne skupno posvetovanje. Večer 29. oktobra je bil v Mariboru posebno buren. Demonstrirali so Nemci in Slovenci. To je bil zadnji dan divjanja nemških nacionalistov po mestu. Pobili so okna nekaterih slovenskih hiš. Cirilovo tiskarno in Narodni dom so obmetavali s težkimi kamni. Nekako istočasno je slovenski nadporočnik Ivan Gračner organiziral demonstracijo slovenskih vojaških in civilistov. Med vojaški je bilo posebno veliko antileristov. Demonstranti so prišli v Narodni dom, kjer sta jim govorila Gračner in kurat Ivan Krušič. Vojaki so strgali cesarske rozete s kap. Primer Ivana Krušiča sicer najbolj jasno kaže, kakšen je bil v Mariboru v zadnjih dnevih oktobra položaj prav zaradi nemške vojaške oblasti. Krušiča so namreč na poti iz Narodnega doma na stanovanje napadli nemški podčastniki in ga aretirali. Slovenski vojaški in civilisti so Krušiča sicer zopet osvobodili, toda mariborski štacijski poveljnik (Stationskommandant) polkovnik Holik je še drugi dan maložil Krušiču sobni zapor in se na Verstovškovo intervencijo obrnil na vojno ministrstvo na Dunaj, da naj odloči o tej zadevi. Tudi Gračner se je pred aretacijo še moral umakniti v okolico Maribora. 29. oktobra zvečer je bila v Cirilovi tiskarni, medtem ko so jo nemški demonstranti obmetavali s kamenjem, še seja Narodnega sveta. Udeležil se je je kot gost, prvič, tudi major Rudolf Maister. Na tej seji je Maister očital

¹⁹ Dr. Igor Rosina pisatelju v pismu z dne 2. aprila 1958.

Narodnemu svetu preveliko popustljivost nasproti Nemcem, češ da jim daje prevelike koncesije glede prehrane, ne da bi dobil za to od njih kakršne koli pomembnejše obveznosti. Zagovarjal je misel, da si je treba najprvo zagotoviti Maribor in šele potem dati kakšne koncesije. Tako pričoveduje Maister. Sejni zapisnik 29. oktobra pa o tem ne govori. Le iz nadaljnega poteka dogodkov in iz več drugih sejnih zapisnikov je razvidno, da so bili glavni mariborski civilni predstavniki slovenske oblasti vedno nagnjeni k pogajanju.

Rudolf Maister se je rodil 29. marca 1874 v Kamniku na Gorenjskem kot tretji sin finančnega uslužbenca Franca Maistra in Frančiške, rojene Tomšič. Oče Franc je bil doma iz Ptuja, iz družine pečarjev. Daljni rodovnik Maistra po očetovi strani, ki bi utegnil biti zanimiv, še ni raziskan. Mati je bila hčerka posestnika in poštarja Tomšiča v Trebnjem na Dolenjskem. Ljudsko šolo je obiskoval Maister v Mengšu in v Kranju. V Kranju je Maister dovršil tudi nižjo gimnazijo, medtem ko je 5. in 6. gimnazijski razred obiskoval v Ljubljani. Po končanem 6. razredu je odšel Maister v vojaško kadetnico na Dunaj, kjer je postal do 1. septembra 1894. Poročnik (Leutnant) je postal leta 1895. Služboval je v Ljubljani, Celovcu, Brucku ob Litvi, v Gradcu, Přemyslu. Leta 1905 se je poročil z Marico Stergarjevo iz Logatca in imel dva sina: Hrvoja in Boruta. V Přemyslu je leta 1911 težko obolel na pljučih. Tuberkulozni proces se je po zdravljenju v Egiptu sicer ustavil, vendar je Maister od tega časa dalje opravljal le take vojaške službe, ki niso prihajale v poštev za fronto. Od druge polovice leta 1913 pa do začetka prve svetovne vojne je služboval Maister pri celjski ekspositura mariborskega 26. črnovojniškega poveljstva (Landsturmbezirkskommando), od tega časa dalje pa s kratko prekinjivijo s službovanjem v Gradcu (kazenskega značaja) pri samem poveljstvu v Mariboru. Od novembra 1916 dalje je bil Maister prav poveljnik mariborskega 26. črnovojniškega okrožja. Na tem položaju je bil še ob prevratu.

Že kot dijak je kazal Maister veliko zanimanje za slovensko literaturo, urejeval je razne dijaške liste in pisal vanje. Bil je član ljubljanskega dijaškega društva Zadruga. Med službovanjem v Ljubljani in drugih krajih Slovenije je Maister navezal oziroma obnovil stike z mnogimi slovenskimi literati. Njegovi dobri znanci so bili Cankar, Murn, Kette, Župančič, Aškerc, Govekar, Milčinski, Maselj, Sket. Posebno dobra sta si bila s Kettejem, kateremu je Maister tudi materialno pomagal. Prijatelja sta bila z Gregorčičem. Lepe so njegove domovinske in fantovske pesmi. Njegovi pesniški zbirki sta Poezije (1904) in Kitica mojih (1929). Maister je bil strasten bibliofil in je zbral knjižnico okrog 6000 knjig, z mnogimi slovenskimi raritetami. Njegov pesniški psevdonim je bil Vojanov.

Zaradi svoje odkrite slovenske nacionalne zavesti, neobiskovanja nemških prireditv, je Maister večkrat prisel v konflikt z nemškimi častniki in vojaškimi oblastmi. Bil je zapostavljan in preganjan. Med vojno se je moral pred divizijskim sodiščem v Gradcu zagovarjati zaradi sabotaže, reševanja slovenskih vojakov pred fronto. Očitali so mu seveda tudi srbofilstvo. Bil je oproščen zaradi pomanjkanja dokazov. Pred nadaljnji posledicami ga je rešila intervencija dr. Korošca. (Vsi ti podatki so v glavnem vzeti iz diplomskega dela prof. Brede Šivičeve »Živiljenjepis generala Rudolfa Maistra« in iz spominov podpolkovnika v pok. Franca Cvirna.)

Rudolf Mencin, ki je sodeloval z Maistrom pri ustanavljanju in vodstvu plebiscitne centrale v Velikovcu, pa pravi o njem: »Rad se spominjam Maistra. Bil je reprezentativna osebnost, ki je s svojo možnostjo, odkritostjo in resolutnostjo vzbujala spoštovanje, znal pa je biti tudi prisrčen in gorak. Dostopen je bil za vsak nasvet, ni bil trmast, sprejemal je hvaležno vsako iniciativo in bil vsakega sodelavca vesel. Ni zameril, če si ugovarjal, in obžaloval sem, da se tega niso vsi njegovi sodelavci zavedali. Nekateri so se čutili menda kar majhne poleg njega« (v članku »Ob plebiscitu« v Prosvetnem delavcu z dne 11. oktobra 1957, št. 16).

2. oktobra 1923 je bil Maister kot divizijski general upokojen. Zbolel je za vnetjem živcev v nogah ter je skoraj ohromel. Od tega časa dalje je bil priklenjen na dom. Do svoje smrti na Uncu pri Rakeku 26. julija 1934 pa je še živo spremjal vse kulturno življenje na Slovenskem. Zbiral je gradivo za knjigo svojih spominov in nekaj poglavij tudi napisal. Njegovo truplo so pripeljali v Maribor in ga v veži mestnega magistrata položili na mrtvaški oder. Pogreb je pričal o veliki priljubljenosti generala Maistra med slovenskim ljudstvom.

Maister je jasno spoznal glavno napako Narodnega sveta za Štajersko: da od pogajanj vse preveč pričakuje. Spoznal je, da prihaja trenutek odločnega dejanja in je glede »iztrganja Maribora iz nemške oblasti sklenil ravnati sam po lastni glavi« (v članku »Kako sem postal gospodar Maribora«, »Slovenec«, 1. novembra 1928, št. 251). Nihče ni bil za tako dejanje prisihološko in po svojem poznanju slovenske zgodovine, narodnostnih razmer ob severni slovenski meji ter po svojem vojaškem položaju bolje pripravljen in bolj poklican kakor Maister. Maistra ni obremenjevalo zanašanje na odločitev ali pomoč političnih oseb in sil, ki so bile izven njegovega območja. Za mobilizacijo samih Slovencev, predvsem štajerskih, mu je šlo. »Že v začetku leta 1918 si je v vojaško špecijalko začrtal naše narodne meje na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju,« pripoveduje Maistrova biografinja Šivičeva. Več spominov Maistrovih borcev omenja živahne stike Maistra z raznimi slovenskimi vojalki, odkar je bil v Mariboru, njegov stalni stik s političnimi ljudmi na Spodnjem Štajerskem, posebej z onimi, ki so se ishajali v Narodnem domu. Mirko Vauda npr. pripoveduje, da je bil od jeseni leta 1917 v stalnih stikih z Maistrom in da je v sporazumu z njim reševal domačine v Šmarjeti ob Pesnici in v okolici iz avstrijske vojaške službe. Dogovorno z generalom Maistrom je zaviral izterjavo obrokov vojnega posojila, zbiranje krovin in oblačil ter od septembra 1918 dalje pridobival dopustnike za to, da se niso več vračali k vojakiom. Tudi orožje je začel zbirati.²⁰

Narodni svet za Štajersko pa se je tudi še v nadaljnjih dneh pogajal. O pogajanjih glede prehoda vojaške oblasti v Mariboru na Slovence je po zapisniku poročal Verstovšek na seji Narodnega sveta 31. oktobra:

»Nemški oficirji zahtevajo, da jih ne prisilimo do prisege in do trikolore in da lahko prosto gredo v Deutsch-Österreich. To jim je on (dr. Verstovšek) zagamčil.«

Vprašanje prehoda vojaške oblasti na Narodni svet za Štajersko je bilo torej tudi 31. oktobra še v stanju pogajanj, ob še vedno nejasnem in negotovem splošnem položaju. Z zasedbo okrajnih glavarstev na Spodnjem Štajerskem, tudi mariborskega okrajnega glavarstva, je sicer res prišlo pod kontrolo slovenskih okrajnih glavarjev tudi orožništvo, toda Maribor s svojo samoupravo, z nemškonacionalističnim občinskim odborom ter z vojaštvom pod nemškim poveljstvom je mogel v ugodnem trenutku tudi te pridobitve uničiti. Na javni seji 30. oktobra je sklenil mariborski občinski odbor med drugim:

²⁰ Mirko Vauda je bil, kakor pripoveduje, potem ko so našli njegovo fotografijo s sokolske proslave v Rušah, ki je bila na dan sarajevskega atentata leta 1914, degradiran od praporščaka v vojaka brez šarže. Pozneje se mu je poštečilo doseči, da je bil odpuščen zaradi invalidnosti in je živel v Šmarjeti ob Pesnici. Maister mu je bil poročna priča. Po prevratu je postal gerent šmarješke občine.

»Svobodno izvoljeno občinsko zastopstvo nemškega mesta Maribor izjavlja torej, da je na podlagi od predsednika Wilsona določene pravice samoodločbe narodov mesto Maribor skupno z nemško in gospodarsko mu pripadajočo okolico sestavni del na novo ustanovljene nemško-avstrijske države...«²¹

Tudi vsa ostala uprava: pošta, železnica, sodišče, je bilo po večini še vedno v rokah nemškonacionalistične birokracije, ki ni kazala nobene volje, da bi se prostovoljno umaknila. S slovenskimi častniki, ki jim je v drugi polovici oktobra 1918 potekel dopust in »smo jih pridržali v Mariboru«, je imel Maister 29. (v kavarni Hummel, po seji NS, ki se je je »kot gost« prvič udeležil), 30. (v kavarni Meran) in 31. oktobra (v Narodnem domu, po seji NS) svoj sestanek. Na teh sestankih »si je za pričakovano odločitev še enkrat zagotovil njihovo pomicič«.²² Ni Gicer mogoče trditi, da je imel Maister v teh dneh točno izdelan načrt, kačko se polastiti vojaške oblasti v Mariboru, čakal pa je na prvo priliko, ki bi se mu za to ponudila. Taka prilika se mu je ponudila 1. novembra, ko se je s pogumno improvizacijo polastil vrhovnega vojaškega poveljstva v Mariboru.

2. Brez antantnega priznanja in brez pomoči Srbije

Vse to ne bi bilo nevarno in bi ostalo brez hujših posledic, do bojev za severno mejo z orožjem sploh ne bi bilo prišlo, vse opisane skrbi Narodnega sveta za Štajersko in Maistra bi bile odveč, če bi bilo med tem s sporazumi med JO in srbsko vlado ter odločilnimi antantanimi silami rešeno vprašanje ustanovitve nove jugoslovanske državne tvorbe ali bi bila določena vsaj do mirovne pogodbe veljavna demarkacijska črta med nemškoavstrijsko in jugoslovansko upravo. To vprašanje pa ni bilo rešeno ne pred razpadom Avstro-Ogrske in ne v prvih mesecih po njenem razpadu. JO je za Jugoslovane avstro-oogrski monarhiji sicer vztrajno poiskušal doseči enako priznanje, kakršnega je dosegel Češkoslovaški narodni svet, toda njegovi naporji so zadevali na nerazumevanje in odpor srbske vlade, Pašića. Trumbić je v svojem memorandumu z dne 7. oktobra 1918 takole označil bistveno nasprotje med Pašićevim in svojo osvobodilno zamislijo:

»Položaj, v katerem želi Pašić obdržati Jugoslovane iz Avstro-Ogrske, je položaj podrejenosti in ponižanja, ker bi bil narod samo objekt osvoboditve, ne pa subjekt prava v svobode. Stališče gospoda Pašića je protoliberalno in protodemokratično ter je v nasprotju z narodnostnim načelom. To je stališče, navdahnjeno kar preveč z duhom osvajanja in aneksije naših krajev po srbski državi. Take tendence so v nasprotju z duhom in črko krfske deklaracije, ki jo je podpisal sam Pašić in jo predložil v odobritev zaveznikom. ‚Pravica‘, da osvobodimo naše brate, ustanovitev Jugoslavije, ki bi bila ‚pod egido Srbije‘, bi pomenilo dati Srbam položaj, podoben pruskemu primatu...«²³

Vzporedno je šlo sicer tudi nasprotovanje italijanske vlade, njenega predsednika Czizroma od januarja 1918 dalje zunanjega ministra Sonnina, kateremu je bilo do realizacije londonskega pakta z dne 26. aprila 1915 (s katerim je antanta priznala Italiji med drugim pravico do severozahodnega dela Dalmacije z otoki, do Trsta, Istre, Goriške in dela Notranjske) in

²¹ Marburger Zeitung, 31. oktobra 1918, št. 51.

²² Prim.: Maister, Tisk pred prevratom, Mariborski koledar (MK) za leto 1929, str. 72 in članek Iz junaške dobe Maribora, Ilustracija III, 1931, št. 5, str. 159.

²³ Iz: Dr. Milada Paulova, Jugoslavenski odbor, Zagreb 1925, str. 497.

ki je v svojem govoru 17. oktobra 1917 izrečno izjavil, da vojni cilj njegove vlade ni rušenje držav, s katerimi je v vojni. Toda od konference zunanjih ministrov Anglije, Francije in Italije v Parizu, 3. junija 1918 dalje, ko sta si Anglija in Francija glede priznanja Češkoslovaškega narodnega sveta in Jugoslovanskega odbora v nadalnjem pridržali proste roke, brez ozira na predhodni sporazum z Italijo, je bila glavna in odločilna nasprotnica priznanja JO kot zastopnika Jugoslovanov iz Avstro-Ogrske in zavezniške vojne stranke tedanja Srbija, njena Pašićeva vlada. Srbska vlada je vztrajala pri svojem »osvobodilnem« konceptu, ni pa v nadaljnjih kritičnih mesecih storila nič takega, da bi se moglo reči, da jo navdaja za osvoboditev Slovencev in Hrvatov resnejša skrb. V prvih mesecih po prevratu je bila skrb srbske vlade posvečena srbskim mejam. Ob razpadu Avstro-Ogrske je pokazala za položaj Slovencev in Hrvatov velikò brezbrinjnost in nerazumevanje. Dovolj jasno se je to pokazalo že na versajski konferenci antantnega Vrhovnega vojaškega sveta, ki je od 31. oktobra do 4. novembra 1918 obravnaval in določal pogoje za premirje z Avstro-Ogrsko in Nemčijo. 31. oktobra so obravnavali predvsem pogoje za premirje z Avstro-Ogrsko.

Sklepi te konference so bili zlasti za slovenske meje po prvi svetovni vojni najdaleko zveznejšega pomena. Še nimalo jasne, pregledne, vse te danje pogoje in politične silnice upoštevajoče, sintetične monografije, sodbe o tej konferenci. Zelo škodljivo je bilo, da se te konference ni mogel udeležiti predsednik Jugoslovanskega odbora Trumbić, kakor se je mogel vsaj ob koncu udeležiti zastopnik priznanega Češkoslovaškega narodnega sveta dr. Edvard Beneš. Trumbić bi se ne mogel udeležiti te konference, čeprav bi sprejel zadevno pooblastilo Narodnega vijeća v Zagrebu z dne 31. oktobra 1918 pravočasno, ker tudi 29. oktobra ustavljena država Jugoslovanov bivše avstro-oogrške monarhije, Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ni bila priznana. Tako se je mogel te konference udeležiti le zastopnik Kraljevine Srbije, njen pariški poslanik dr. Milenko Vesnić. Iz zapnega zapisnika te konference²⁴ jasno izhaja, da Vesnić nasproti pravno utemeljevanju, v mirovnih pogojih predvideni »zavezniški« (dejansko italijski) okupaciji jugoslovanskega ozemlja po londonskem paktu z dne 26. aprila 1915 ni imel enako učinkovitega ugovora. Tač ugovor bi mogel imeti le, če bi bilo urejeno priznanje JO oziroma nove jugoslovanske države. Le po rezervi, s katero je Vesnić priznal to okupacijo, da mora namreč avstro-oogrška vojska evakuirati vse »jugoslovansko« ozemlje in ne samo »jadransko obalo« (t. 3 pogojev premirja!) bi mogli sklepati, da je mislil Vesnić tudi na severne meje, toda, kakor to kažejo nadaljnji razgovori na tej konferenci in še drugi dokumenti, predvsem na srbske meje, na Banat. Vesnić ni našel besed, da bi odločno in jasno protestiral proti temu, da se obravnava slovensko in hrvatsko ozemlje kot ozemlje premagane avstro-oogrške monarhije. Dr. Ante Mandić, član JO, ki v svojih spominih ostro obsoja medli Vesnićev nastop na tej konferenci, omenja sicer, da se je Vesnić »med diskusijo o trgovski mornarici« potegoval za priznanje države Slovencev, Hrvatov in Srbov, da pa ni »uporno vztrajal pri tem

²⁴ Prim.: Dr. Bogdan Krizman, Stvaranje jugoslavenske države, Historijski pregled, Zagreb 1958, str. 189—192.

vprašanju«, da »se je dal zmesti in je dopustil, da je razpravljanje prešlo na drugo vprašanje. Tačko je bil zamujen tudi ta ugodni trenutek«.²⁵ Kolikor je Vesnić med razgovori na tej konferenci res izrečno načel vprašanje priznanja Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, je po vsem, kar nam je znane, mogel storiti to le, ker je čutil, kje je glavna slabost njegovega položaja in je malo verjetno, da je imel za to dovoljenje Pašičeve vlade.

Izredno značilno za informiranost in razpoloženje, v katerem so potekali razgovori antantnega Vrhovnega vojaškega sveta še 31. oktobra, je dejstvo, ki ga omenjata Mandić in Beneš, da so bili namreč antantni zastopniki zelo na nejasnem, kdaj bo konec vojne in da je angleška delegacija imela za možno, da bo Avstro-Ogrska pogoje premirja kot nesprejemljive zavrnila.²⁶

V času, ko je stopalo za Slovence vprašanje meje v ospredje vseh drugih vprašanj, so bili Slovenci z antantnega vidika tačko še vedno del premagane Avstrije. Beneš pripominja še, da »faits accomplis« v domovini (misli osvobodilne proklamacije v Pragi, Zagrebu in Ljubljani) niso prav nič vplivali na sklepe antantnih zastopnikov pri teh posvetovanjih (stran 657). Posebej poudarja Beneš to za Jugoslovane. Slovenci torej niso imeli mednarodnopravne ugodnosti, da bi smeli naistopati nasproti Nemcem in Madžarom kot zaveznički zmagovalcev, kot »antantna« sila. V premirju, ki ga je nato Italija 3. novembra 1918 kot mandatarica antante sklenila z Avstro-Ogrsko, je Italijo uveljavila vse svoje imperialistične interese, za Slovence pa ni bilo v pogodbi niti ene konkretno točke, na katero bi se mogli v nadalnjem naistopanju proti Nemški Avstriji in Madžarski opreti. To velja posebej za določilo A/4/b pogojev premirja:

»Zaveznički imajo absolutno pravico, da zasedejo z zavezniškimi silami vse one strateške točke v Avstro-Ogrski, o katerih mislijo, da jih je začasno, v svrhu da se tamkaj nastanijo ali da vzdržijo red, treba zasesti...«²⁷

Ko je srbska vlada preklicala še ženeviški sporazum z dne 9. novembra 1918, v katerem je Pašić v razgovorih s predsednikom Narodnega vijeća v Zagrebu Korošcem priznal Narodno vijeće kot zastopnika Jugoslovanov iz Aistro-Ogrske in je bila sestavljena skupna vlada z določenim omejenim delokrogom (predvsem vsa zunanja politika in pripravljalna dela za sklicanje konstituante!), je bila s tem zamujena zadnja priložnost za pravocasno priznanje nove jugoslovanske države. Priznanje Francije, Anglike in Amerike ob tem času bi bilo še vedno zelo koristno za slovenski položaj v borbi za severne meje.²⁸ Francija in Anglia ista tudi v tem času še izjav-

²⁵ Dr. Ante Mandić. Fragmenti za historiju ujedinjenja, Zagreb 1956, stran 82—85.

²⁶ Prim.: Dr. Eduard Beneš v Der Aufstand der Nationen, Berlin 1928, stran 654 in 656.

²⁷ Iz: Ferdo Sišić, Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Zagreb 1920, str. 223, odslej: Sišić, str.

²⁸ »V trenutku poizkusa Italije, da si prisvoji jugoslovanska ozemlja, ki so ji bila obljubljena v tajnem londonskem paktu, bi bilo priznanje Narodnega vijeća za naše narode zelo važno,« pravi tudi beograjski univerzitetni profesor za mednarodno pravo dr. Milan Bartoš (Medjunarodno pravo, Beograd 1954, I. knjiga, str. 209). To priznanje pa bi moral imeti že JO. Še bolj pozitivnega posmena bi bilo tako priznanje za naše meje násproti Nemški Avstriji in Madžarski, glede katerih antanta ta čas še ni bila vezana z nobenimi pogodbami in lastnimi jasnejšimi političnimi računi, niti Italija ne.

ljali, da sta pripravljeni priznati Jugoslovane iz Avstro-Ogrske, po srbski odpovedi ženevskega sporazuma pa tega ništa storili. Sicer pa je bil ženevski sporazum tudi v Narodnem vijeću v Zagrebu sprejet z negodovanjem. Svetozar Pržičević, poleg Pašića iz srbskega kraljestva, prečanski zli duh jugoslovanskega političnega razvoja v prvih letih nove države, je očital Korošcu, Žerjavu in Čingriji, da so s podpisom ženevskega sporazuma prekoračili pooblastilo. Vpliv in nasprotovanje Italije je v nadaljnjih dneh tako zrastel, da pozneje niti po zedinjenju države Slovencev, Hrvatov in Srbov is srbskim kraljestvom v kraljevstvo Srbov, Hrvatov in Slovencev dnę 1. decembra 1918 ni bilo mogoče doseči priznanja. Prva od velesil je de iure priznala novo jugoslovansko državo Amerika, 7. februarja; Francija in Anglija sta jo priznali šele v začetku junija 1919. Kako malo sta se tedanja srbska vlada in Vrhovna komanda srbske vojske brigali za slovenske in hrvatske meje, se vidi tudi iz pogojev premirja, sklenjenega 13. novembra 1918 v Beogradu med madžarsko revolucionarno vladjo Karolyja in Vrhovnim poveljstvom vzhodne antantne vojske, francoskim generalom Franchetom d'Espereyem. Dnevnik srbske Vrhovne komande pri 14. novembru pravi:

»Premirje med nami in Madžari je bilo podpisano 13. t. m. ob 23.30 uri. Sovražnosti prenehajo takoj. Zavezniške čete naj zavzamejo linijo: gornji tek reke Samoš—Bistrica—selo Maroš—reka Maroš, vse do njenega izliva v Tiso—Subotica—Baja—Pečuh—Drava do hrvatske meje.«²⁹

Medjimurje in Prekmurje sta ostala torej na madžarski strani. Hrvati so napako demarkacijske črte po tem premirju o božiču 1918 sami korigirali ter Medjimurje zasedli, težave za osvoboditev Prekmurja, posebej še na pariški mirovni konferenci, pa izhajajo prav iz te pogodbe. Dr. M. Slavčev, ekspert za Prekmurje pri jugoslovanski mirovni delegaciji v Parizu, piše o tem:

»Veliko laže bi nastopala naša delegacija v Parizu za prekmurske meje, ako bi bilo Prekmurje v jugoslovenskih rokah. Dne 4. maja 1919 mi je v Parizu tudi znani Seton Watson (Scotus Viator), ki sem ga hotel pridobiti, da bi pisal v naš prilog o Prekmurju, očital, da so Madžari obdržali Prekmurje v svoji oblasti, češ da bi Jugoslovani bili morali Prekmurje zaseseti.«³⁰

Še v 59. Isejnjem zapisniku Deželne vlade za Slovenijo z dne 10. februarja 1919 beremo med drugim:

»Poverjenik Kristan, ki je prišel baš iz Beograda, poroča, da so Srbi tako zaposleni v Bački in Banatu, kjer so zasedli deloma romunsko deloma madžarsko ozemlje, ki spada med najbogatejši del Evrope, da ni pričakovati, da bi nam mogli nuditi kako izdatno vojaško ali tudi le diplomatično pomoč. Zato naj rešimo sami, kar se da rešiti slovenskega ozemlja. Iz tega je tudi razvidno, zakaj nas kar puste voditi posle zunanje politike.«

Uradna Srbija je vojaško podprla boj za slovensko severno mejo šele maja 1919, ko pa je bilo na koroškem odseku že zdavnaj prepozno. Pomoc Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, je posebno poglavje, o katerem bomo še govorili.

²⁹ Dnevnik Vrhovne komande srbske vojske hrani Vojnozgodovinski inštitut JLA v Beogradu. Pisec ima ta mesta v overovljenem prepisu.

³⁰ Dr. Matija Slavič, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, v zborniku Slovenska Krajina, Beltinci 1935, str. 70.

3. Zanašanje na Wilsona in antantno pomoč — Protivojno razpoloženje slovenskega ljudstva

Zamujen čas za priznanje Jugoslavije zaradi načelno nasprotnih osvobodilnih konceptov JO in srbske vlade, naraščajoči vpliv imperialistične Italije in nepopušljivost nemškega in madžarskega nacionalizma so torej zahtevali ob prevratu odločno slovensko dejavnost. Za razliko od položaja nač proti Italijanom, kjer bi bil oborožen upor proti italijanski okupaciji iz mednarodnopolitičnih in mednarodnopravnih razlogov za osamljene Slovence in Hrvate nemogoč, pa je boj proti Nemcem in Madžarom obetal uspeh. Odvisno je bilo to od politične zavesti, moči in spremnosti Slovencev, ki so bili na slabšem le toliko, kolikor so morali v mejnih predelih napadati, isilno odstranjevati staro oblast, medtem ko je bilo treba avstrijskim in madžarskim oblastnikom le vztrajati na svojih položajih. Brez ozira na politično pravilo, da ustvarijo Slovenci ob severni meji dejanški položaj, s katerim bo mirovna konferenca moralna računati in ki bo pomenil oviro za morebitne tendence negativnega odločanja, je že samo imperativ dejavnega izvajanja narodne samoodločbe zahteval, da slovenski narod na vsem narodnem ozemlju vrže tujo oblast in vzpostavi svojo. V čem pa naj obstaja dejavna narodna samoodločba, če ne v tem? To je bil najprvotnejši smisel slovenskega osvobojenja izpod nemške oblasti v habsburški monarhiji. Kjer Slovenci niso vzpostavili svoje oblasti takoj ob prevratu, so — po mnenju slabo poučenih tujcev — izrazili s tem svojo mlačnost, nezainteresiranost oziroma je bilo sumljive vrednosti, imelo je značaj načilnosti, nepristranosti, če so hoteli napraviti to šele kasneje.³¹

Da vsega tega ni razumela prav ljubljanska vlada, ljubljansko politično vodstvo, je bilo za slovenske meje poleg dejstva, da Slovenci v prvih mesecih po prevratu niso mogli nastopati kot »antanta«, da niso bili deležni nikake srbske uradne, »antantne« pomoči, posebno na koroškem odseku dalekosežnega pomena. Maribor se je znašel in je imel toliko lastnih moči in zmožnosti ljudi, da je mogel nerazumevanje ljubljanskega političnega vodstva do neke meje pogrešati; usoda Koroške pa je bila zavisna predvsem od pomoči iz ostalih predelov Slovenije, Jugoslavije.

Zanašanje na Wilsona, na pravičnost antante in pričakovanje njihovih odločitev je bila velika ovira vsaki odločni, vojaški dejavnosti za severne slovenske meje. Še 2. decembra 1918 sta tedanjega vodilna slovenska politika, dr. Anton Korošec in dr. Gregor Žerjav, izjavljala, da je »naš položaj glede severne meje kar najbolj ugoden in je popolna izpolnitve naših narodnih zahtev zagotovljena«. Ta izjava je bila 3. decembra 1918 objavljena v Slovencu in Slovenskem narodu.

Ker sta se Korošec in Žerjav pravkar vrnila iz Švice in iz Pariza, kjer sta se razgovarjala z raznimi srbskimi in antantnimi politiki, je morala ta izjava učinkovati na narod in na vladne člane zelo prepričljivo. Ko so spomladti leta 1919 prihajale iz Pariza vesti, da je Koroška v nevarnosti, je tedanji član Deželne vlade za Slovenijo, Ravnihar, govoril na shodu JDS v Ljubljani, 10. junija 1919:

»... To nas je osupnilo, zakaj živeli smo do zadnjega časa v zavesti, da nam je naša severna meja gotova, da napram Nemcem premagancem ne bo

³¹ Prim. npr.: Ivan Hribar, Spomini II, Ljubljana 1928, str. 430 in 432—433.

ozirov, ter da si tu lahko vzamemo vse, kar nam je bilo v preteklosti s silo ali goljufijo ugrabljeni. Dobro se še spominjate, da sta nam prva delegata v tujini, dr. Korošec in dr. Žerjav, na povratku poročala, da imamo na severu proste roke ter da bode tu naše, kolikor pač moremo prebaviti.«³²

Taka miselnost ljubljanske vlade je morala hromiti vsako odločnejšo aktivnost za zavarovanje slovenske severne meje.

Bila pa je še druga resna ovira za vsako dejavnost, ki bi zahtevala tudi vojaški nastop: protivojno, protivojaško razpoloženje slovenskega ljudstva po prevratu.

Obstojoči habsburške monarhije je zavisel prvenstveno od njene notranje politične urejenosti in povezanosti ter bojne sile. Tu pa je poleg propagande za narodno samoodločbo in samostojno češko in jugoslovansko državo najbolj razkrajoče vplivala na vojno silo in vojnega duha Avstrije, na njen oblast na Slovenskem, mirovna propaganda. Mirovna propaganda je bila od sklicanja avstrijskega parlamenta dalje poleg propagande za Jugoslavijo glavna oblika slovenske protiavstrijske dejavnosti. V izjavah za majniško deklaracijo se je skrivala ta mirovna propaganda še za nedolžnim obrazcem ljubljanske izjave 15. sept. 1917, v izrazih soglašanja z mirovnimi napori papeža Benedikta XV. in cesarja Karla. V tej obliki so neprestano ponavljale mirovno željo občin za jugoslovansko majniško deklaracijo in podpisne akcije zanje. Kovačič pravi, da se je mirovna propaganda morala skrivati za to formulo. Z oktobrsko revolucijo in z iz ruskega ujetništva vrčajočimi se ujetniki pa je zadobila ta propaganda velik, mestoma že kar revolucionarni zamah. Tudi v govorih in interpelacijah JK se zahteva po miru stalno in odločno ponavlja, v zimskih mesecih 1917/18 prav v zvezi z brežlitovskimi mirovnimi pogajanjimi. Zahtevo po sklenitvi miru vsebujejo vse resolucije taborov za majniško deklaracijo. Glavni prispevek nemško-avstrijske socialne demokracije k razkroju avstro-oogrsko vojne sile je od slej mirovna propaganda. Tudi aktivnost Jugoslovanske socialnodemokratske stranke se je poživila prav z mirovno propagando. Na desetem zboru JSDS 25. in 26. decembra 1917 leta v Ljubljani je poročal Petejan:

»Po zmagi ruskih boljševikov je prišla takoj mirovna ponudba, katero smo uporabili in sklicali dvanajst shodov, ki so bili v resnici prava mirovna konferanca slovenskih delavcev. Shodi so bili ogromno obiskani...«³³

Jugoslavija je pomenila ne samo nacionalno svobodo, temveč tudi mir. Protivojno razpoloženje ljudskih množic je bila tedaj politična silnica, s katero so morali bolj ali manj računati vsi politični voditelji evropskih držav, narodov.

Iz teh nasprotij in utvar bi mogla povesti narod le politična stranka, ki bi znala združiti nacionalno- in socialnorevolucionarni imperativ tega časa. Take stranke pa ni bilo, oziroma bi ne zadostovalo, če bi bila samo na Slovenskem. Na dnevnem redu zgodovine je bilo namreč tudi zedinjenje jugoslovanskih narodov v skupni državi; v Srbiji pa je bila politična oblast trdno v rokah meščanstva in krone, njene tedaj zmagovite vojske. Kdor je bil za jugoslovansko zedinjenje, je moral s tem dejstvom računati.

Zgodovinsko situacijsko vprašanje, na katero je bilo treba in mogoče takoj, nemudoma odgovoriti, je bilo za mejne slovenske predele torej: ali

³² Slovenski Narod, 12. junija 1919, št. 137.

³³ Iz: Zgodovinski arhiv KPJ, tom V, Beograd 1951, str. 302—303.

v Nemško Avstrijo ali v Jugoslavijo? Maribor je na to vprašanje odgovoril zelo jasno in odločno. Prav neposredna zainteresiranost slovenskega prebivalstva Maribora in štajerskega Podravja na osvoboditvi izpod nemškega gospodstva je tudi povzročila, da ista krajevni politični organizaciji tedaj vodilnih slovenskih meščanskih strank, to je Vseslovenske ljudske stranke (klerikalne) in Jugoslovanske demokratske (liberalne) stranke, ki sta se sestavljali Narodni svet za Štajersko, vsaj prvi čas pokazali razumevanje za bojevito iniciativo Maistra in štajerskih slovenskih vojakov bivših avstrijskih polkov. Po nekaj tednih pa je, pod vplivom ljubljanskega osrednjega vodstva, tudi v slovenskem političnem vodstvu v Mariboru pojavila težnja čakanja, prepričanja rešitve mejnega vprašanja antanti, Wilsonu, kolebanja med raznimi nasprotstvi in strahovi. Toda medtem so bila odločilna slovenska vojaška dejanja v Mariboru in Podravju že izvršena.

4. 1. november 1918 v Mariboru — Odhod nemškega vojaštva — Nevarnosti pred avstro-oigrskim vojaštvom, ki se vrača s fronte domov — Schutzwehr in nameni nemško-avstrijskih nacionalistov — Maister mobilizira

Za 1. novembra 1918 je sklical mariborski štajerski poveljnik polkovnik Holik sestanek vseh višjih častnikov od vključno stotnika navzgor, najprvo ob 10. uri, potem pa že ob 8. uri zjutraj. To je bilo torej tretji dan po proglašitvi samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in ko je Avstria zaprosila za premirje. Premirje še ni bilo sklenjeno, toda avstrijsko-oigrska vojska je bila v razsulu. Srbska, od Soluna prodirajoča vojska je ta dan dosegla Beograd. Na fracoskonemški fronti so bili še boji. Duhovno razpoloženje avstrijskih oblastnikov, civilnih in vojaških, je bilo v teh dneh na najnižji točki, obvladala sta jih negotovost in strah. Ju-tranji izdaji dunajske Neue Freie Presse in graške Tagesspost 1. novembra 1918 sta kot sicer dvomljivo prinesli še vest, da so Angleži v Ljubljani in da bodo zasedli slovenske dele Koroške in Štajerske.

Maister je bil na sestanek za 10. uro povabljen, ni pa bil obveščen o premaknitvi sestanka že na 8. uro. Sklicatelj sestanka polkovnik Holik je hotel posvetovanje že začeti, ko je zahteval slovenski stotnik Vaupotič, da morajo poklicati tudi Maistra. Holik ga je res dal poklicati. Navzoči so bili: brigadir Schinnerer, štirje polkovniki, štirje podpolkovniki in še nekaj drugih častnikov (Maistrov članek »Prevrat v Mariboru 1. novembra 1918«, DA — Maribor). Holik je poročal o položaju, popolnem razsulu vojske in nevarnostih, ki grozijo zaledju, posebno Mariboru, od domov drvečega vojaštva in o ukrepih, ki bi bili potrebni, da se prepreči nered in nasilje. O vsem tem je Holik govoril tako, kažkor da je Maribor del nemške Avstrije. Ukrepi, sprejeti na tem sestanku, bi bili torej izvajani od avstrijskih častnikov in avstrijskega vojaštva oziroma slovenskega vojaštva pod avstrijskim vrhovnim poveljstvom. Ne more biti dvoma, da bi se velik del teh častnikov čutil obvezanega ravnati se po sklepih tega sestanka. To je bil trenutek, ko se je bilo treba Maistru odločiti za dejanje, na katere se je že takoj dolgo pripravljal. Ni pomisljal. Prekinil je Holika in izjavil:

»Ne priznavam teh točk! Maribor proglašam za jugoslovansko posest in prevzemam v imenu svoje vlade vojaško poveljstvo nad mestom in vso Spodnjo Štajersko.«

Izjava je učinkovala, na obrazih navzočih častnikov se je pokazala zbeganošč. Maister je hotel do konca izkoristiti situacijo in še dodal:

»Kdor bi se v področju moje oblasti upiral mojim poveljem, pride pred moje vojno sodišče.«

Nekaj višjih navzočih častnikov se je takoj uklonilo. Štacijski poveljnik polkovnik Holik, brigadir Schinnerer in poveljnik 26. strelskega polka polkovnik Kobalinski so podali izjave priznanja Maistrovega vrhovnega poveljništva v Mariboru. To je bil velik uspeh, ki ga je mogoče res razložiti le tako, da so bili vsi ti častniki pod vtim splošnega avstrijskega vojnega poraza in je bil Maistrov nastop tako dostenjanstveno odločen, da so se mogli ukloniti brez občutka posebne sramote. Za splošno nemško nacionalistično in subordinacijsko miselnost avstrijskih častnikov, ki so iz MZ vedeli za izjavo mariborskega občinskega odbora o pripadnosti Maribora k Nemški Avstriji, bi bil sicer ta nastop slovenskega majorja Maistra nekaj nezaslišanega in neznotrjnega. Maister sam je pri tem veliko itvegal, saj se je moral zavedati, s kakšno neznatno in slabo organizirano slovensko vojaško silo zaenkrat razpolaga.

Maister je uspeh tega sestanka takoj, iz Holikove pisarne, telefonično sporočil predsedniku Narodnega sveta za Štajersko dr. Karlu Verstovšku. Želel je od njega tudi, naj se pokaže v Holikovi pisarni zbranim častnikom. Verstovšek je izrazil veselje nad Maistrovim uspehom in se odzval vabilu, da pride v Holikovo pisarno. Ponj je odšel s svojim vozom podpolk. Götz, poveljnik dragonjskega polka št. 5. Maister je Verstovška predstavil navzočim častnikom. Z ukazom, da naj navzoči častniki razglase svojemu vojaštvu novo nastali položaj, je Maister zaključil razgovor in odredil ponoven sestanek vseh častnikov ob 11. uri na okraju glavarstvu. V spremstvu stotnika Vaupotiča je Maister odšel nato v meljsko vojašnico (to je vojašnico 26. strelskega polka, ki je bil po večini slovenski) ter dal zatrobotiti alarm. Tu je vojaškom naznamil prevzem vrhovnega poveljstva in jih pozval, da vztrajajo v službi Jugoslavije. Slovenski vojaški so se prvi hip z navdušenjem odzvali njegovemu pozivu. Nekateri nemški častniki so protestirali in govorili o veleizdaji, ne da bi sicer kaj storili. Prišlo je do razcepa po narodnostih in nemški vojaki v meljski vojašnici so se začeli razhajati. Organizacijo in upravo zapuščine 26. strelskega polka je Maister poveril stotniku Edvardu Vaupotiču ter odšel v Narodni dom.

V Narodnem domu je Maister zahteval od navzočega predsednika Narodnega sveta Verstovška in podpredsednika dr. Franca Rošine, zastopnika JDS v NS, da ga Narodni svet za Štajersko imenuje za generala. Pričakovati je bilo, da se bodo nemškoavstrijski častniki kmalu prebudili iz svoje trenutne odrevenelosti in da bodo navajali kot razlog odpora tudi to, da je Maister samo major. Naslov generala je bil velikega psihološkega pomena tudi za avtoriteto pred samimi Slovenci. Spisoben mož z globokim čutom odgovornosti je hotel imeti položaj, da bo mogel izvršiti naloge, ki jih je imel po zgodovinski situaciji za nadvise važne. Verstovšek je še nekaj pomisljal — bil je tudi član Narodne vlade, sestavljene 31. oktobra v Ljubljani, v kateri je bil poverjenik za prosveto, in se je moral zavedati, da bo

moral to imenovanje pred njo zagovarjati — Rosina pa je bil brez pomislekov takoj za Maistrov predlog. Brez odloka so napisali sledeči odlok:³¹

»V Mariboru, dne 1. novembra 1918.

NARODNI SVET ZA ŠTAJERSKO

Gospodu
Rudolfu Maister,
generalu
v Mariboru

Čast nam je, javiti Vam, da smo po dogovoru z dosedanjimi vojaškimi in administrativnimi oblastmi sklenili, izročiti Vam poveljstvo tukajšnje vojaške štacije ter vrhovno poveljstvo vsega Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenega vojaštva.

Naroča se Vam, da nemudoma v celem ozemlju Južne Štajerske ukrenete po svojem ukrepu vse, kar se Vam zdi za ohranitev varnosti osebe in premoženja prebivalstva tega ozemlja potrebno.

Ob jednem se Vam v imenu Narodnega sveta podeli vojaški čin generala in Vas povabi, da tekom tega dneva storite osebno obljubo.

Za Narodni svet za Štajersko:

Dr. Rosina
podpredsednik
Prof. Voglar
tajnik
Dr. Karl Verstovšek
t. č. predsednik

Vojaški in politični voditelji v Mariboru so mimo raznih formalnih in kompetenčnih vprašanj šli v prvih dneh novembra s tistim širokopoteznim pogumom, ki je v situaciji, kakršna je bila v prevratnem Mariboru, glavni pogoj nezamudne in uspešne dejavnosti. Maister je imel v teh dneh še enodušno politično podporo krajevnih slovenskih političnih voditeljev, posebej podpredsednika Narodnega sveta za Štajersko Rosine. Vedno je pazil na to, da ne izgubi tega zaupanja. Ob vsej svoji iniciativnosti, samostojnosti in odločnosti se je vedno zavedal važnosti te zaslombe. Samovoljnost in težnja po brezobzirnem uveljavljanju svoje volje, diktatoričnost, mu je bila tuja, zagotovitev Maribora slovenskemu narodu, Jugoslaviji, je bila vodilna misel njegovega ravnjanja. Glede imenovanja Maistra za generala pa stoji v četrtem sejnem zapisniku Narodne vlade z dne 4. novembra 1918:

»Po poročilu iz Maribora se je imenoval major Maister-Vojanov za generala. Poverjenik dr. Pogačnik naj poverjenika dr. Verstovška primerno pouči.«

Narodna vlada je imela torej pomislek proti temu imenovanju. Imenovanje za generala ali pravzaprav za polkovnika »z naslovom in značajem generalmajorja« je potrdila Narodna vlada v Ljubljani šele na 31. seji, 11. decembra 1918, kar je pozneje odobrila tudi beograjska vlada.

Iz Narodnega doma je Maister razpošal tudi »prve jugoslovanske kuirirje«, študente, po razne znane mu slovenske čaštnike in podčaštnike, razen onih, s katerimi se je razgovarjal že v meljski vojašnici. Ta trenutek pa se je odzval, tako pravi Maister, od vseh povabljenih čaštnikov in podčaštnikov le tedanji ognjičar-narednik, računski podčašnik Jožko Slobodnik z dvema svojima tovarišema. Slobodnik se je v mesecih pred pre-

³⁴ Faksimile je v Spominskem zborniku Slovenije 1938, str. 83.

vratom razen Maistra morda edini, a brez zveze z njim, načrtno pripravljal na vojaški nastop ob razpadu Avstro-Ogrske, navezel razne stike in se 1. novembra mogel izkazati že z manjšo organizacijo slovenskih artilleristov bivšega avstrijskega 128. artil. polka, nad 70 mož. Na Maistrovo, v Narodnem domu mu dano povelje je stopil takoj v akcijo ter začel z zavzemanjem mariborskih vojašnic in drugih vojaških objektov južno od Drave. Severno od Drave je iz meljske vojašnice vodil akcijo zavzemanja vojaških in zastraženja nekaterih drugih važnih objektov štотnik Vaupotič. Med prvimi dejanji je bila sestava čete slovenskih vojakov bivšega avstrijskega 26. istreškega polka in imenovanje poveljnika te čete nadporočnika Joža Malenška. Ostalo pa je v meljski vojašnici le še 7 slovenskih častnikov (Edo Vaupotič, Metod Rakusa, Vencelj Dic, Franjo Lučnar, Gustav Šilih, Lojze in Jože Malenšek) in 87 podčastnikov, vojakov. Drugi so šli domov.

Ko se je vse to v Mariboru dogajalo, pa je tudi Militärkommando v Gradcu začelo izvajati obljube, dane v zadnjih dneh oktobra Wastianu in zastopnikom mariborskega občinskega odbora. Mariborski Nemci so se posvetovali, kaj bi morali sami storiti, da ostanejo gospodarji Maribora.³⁵

Že 31. oktobra je Militärkommando v Gradcu ukazalo »asistenčnemu« (!) bataljonu, sestavljenemu iz madžarskih vojakov 19. pp. — glavnina bataljona je bila v Ljubljani, ena četa pa v Zidanem mestu —, naj zasede dravske mostove od Maribora do madžarske meje in jih brani pred »bandami« (dravska meja!). Zahodno naj bi zasedlo dravske mostove nemško vojaštvo iz Maribora. Kaj se je zgodilo s tem asistenčnim bataljonom, ni znano. Iste dne je Militärkommando v Gradcu ukazalo tudi, da polkovnik Ullmann prevzame poveljstvo nad četami in vojaškimi ustanovami v Mariboru in Ptiju, odpoklicalo pa je nemške častnike iz Ljubljane in Celja. Polkovnik Ullmann je s svojim adjutantom prišel v Maribor 1. novembra, pol ure nato, ko je Maister dobil odlok o svojem generalskem imenovanju. Zglasil se je v Narodnem domu, kjer je našel še vse vodilne slovenske može v Mariboru: Verstovška, Rosino, Maistra. V razgovoru, ki je sledil, je Maister, sklicajoč se pri tem tudi na svoj generalski čin, odločno odobil vse Ullmannove zahteve in predloge, ter izjavil, da

»Militärkommando v Gradcu nima sploh nobene pravice več, vtikati se v mariborske vojaške zadeve.«

Navzočnost predsednika in podpredsednika NS je dajala tej izjavi vso potrebno politično avtoritetno.

Ker se je medtem približala že 11. ura za sestanek častnikov na okrajnem glavarstvu, je na svojo željo odšel Ullmann z Maistrom, Verstovškom in Rosino še na ta sestanek. Na tem sestanku, vpričo Ullmanna, je Maister odredil, da se mora nemško vojaštvo odpustiti oziroma naj se zbere v dravski vojašnici ter odkoraka v Avstrijo. Upriše je le nemški štотnik Gustav Fröhlich. Potegnil je celo revolver in grozil z njim Maistru. Tudi

³⁵ Nemški viri in literatura o tem so: Zbirka zapisnikov sej mariborskega občinskega odbora v DA-Maribor; Siegmund Knaus, Freiheitskämpfe in Deutschösterreich, I. in II. del, Berlin 1941 in 1942; odslej le: Knaus I ali II, str. ... Franz Russ, Erinnerungen an Marburgs Kampf und Fall. Der Landesmannschaft der Untersteirer in Graz zugeeignet. Graz 1937, DA-Maribor, odslej le: Russ, str. ...

Maister je potegnil revolver in zagrozil Fröhlichu z naglim isodiščem. Ko je Verstovšek Maistrov nastop podkrepil z izjavo, da imajo navzoči častniki opraviti v Maistru z generalom, so se vsi drugi častniki brez ugovora vdali, na kar je polkovnik Ullmann izjavil, da sedaj uvidi, da v Mariboru nima kaj opraviti, in se je odpeljal nazaj v Gradec. Maister je odšel v meljsko vojašnico, da tamkaj, zaenkrat še kot postajni (štacijski) poveljnik, pripravi prvo povelje. (To povelje je v celoti navedeno v Maistrovem članku o 1. novembру, DA-Maribor) in dā nadaljnja navodila. Za nadaljnjo utrditev slovenske vojaške oblasti najvažnejša je bila odredba, da mora biti nemško vojaštvo do 3. novembra ob 11. uri v dravski vojašnici pripravljeno za odhod v Avstrijo. Pri sestavljanju tega prvega povelja mu je pomagal že nadporočnik, profesor na Višji vojaški realki, Franc Mravljak. Maister ga je imenoval za adjutanta. Mravljak je opravljal to službo do 15. februarja 1919 in bil Maistru v veliko pomoč, znan po svoji neutrudni delavnosti. Narodni svet za Štajersko je izdal poseben proglaš.

Medtem se je ob 10. uri dopoldne začela, tudi »strog tajna« seja mariborskega občinskega odbora. Sejo je odprl župan dr. Johann Schmiderer, pozdravil bivšega državnega, sedaj le še deželnega poslanca Henrika Wastiana (vsenemški nacionalisti!) in se mu zahvalil za to, da je izrazil svojo pripravljenost skupno z dr. Ernstrom Mravlagom (slovenskega rodu, vsenemški nacionalisti!) in zastopnikom socialnodemokratske stranke, deželnim poslancem Hansom Suppanzem (doma iz Kostrivnice pri Celju), zastopati mesto Maribor pri vseh nacionalnopolitičnih pogajanjih.

Glavni poročalec na tej seji je bil Wastian: »V vprašanjih prehrane se moramo s Slovenci brezpogojno pogajati... Ne bi bilo umestno, da nasproti Slovencem še dalje igramo staro vlogo gospodov, kakor da bi bili Slovenci državljanji druge vrste... Socialne demokrate bomo morali izdatneje upoštevati... Pri nacionalnopolitičnih pogajanjih bo sodelovanje socialnodemokratske stranke prav dalekosežnega pomena. Socialni demokrati so izjavili, da niso nikaka dozdevna brezdomovinska družba in da bodo priključitev mesta Maribor k Nemški Avstriji zagotovo podpirali.« — Wastianov govor je prekinil podžupan Karel Nasko z besedami, da je pravkar dobil sporočilo, da je bil del slovenskih vojakov v Mariboru zaprisežen na zvestobo Narodnemu svetu. »Proti temu je treba protestirati. Mi pa zahtevamo, da vojaštvo v Mariboru ostane in da se podredi mestemu svetu (Stadtrat).« — Občinski odbornik dr. Valentin je poročal, da je bil skupno z Wastianom pri upravnem komisarju dr. Wutteju v Gradcu, ki je pomirjujoče zagotavljal in izjavljal, da je bilo sklenjeno, da vojaško področje nemško-avstrijske države zajame tudi mesto Maribor. — Wastian je pripomnil na to, da je pooblaščen izjaviti, »da mesto Maribor dejansko spada k ozemlju, ki bo zasedeno po nemško-avstrijski vojski. Militärkommando v Gradcu ima najboljše namene, da stori vse mogoče v korist Maribora. Eno je gotovo, da bo vojaštvo storilo vse, da bo Maribor za gotovo ozemlje nemško-avstrijske države.« — Občinski odbornik dr. Orosel (po rodu Slovenec, vsenemški nacionalisti) je izrazil strah, da bodo prišli Nemci prepozno.

»Brezpogojno potrebujemo neko varstvo. Zaprostiti bi bilo treba za pomoč 47. pešpolku, da zasede pošto, kolodvor in živilsko skladišče.«

Nádomestni bataljon (kader) 47. pešpolka v Mariboru, ki je bil sestavljen iz skoro samih nemških častnikov in nemškega moštva, je dejansko pomenil še veliko nevarnost za slovenski Maribor. Nastop stotnika Fröhicha na častniškem sestanku na okrajnjem glavarstvu je pokazal, kakšen duh vlada v tem polku.

Slovensko zasedanje vojašnic in drugih važnih vojaških objektov v Mariboru pa se je 1. novembra do večera nadaljevalo sicer nemoteno. V slovenske roke so prešle vse vojašnice v Mariboru: meljska (bivšega 26. strelskega pešpolka), artilerijska (128. in 106. polk), dragonska (5. polk) in Višja vojaška realka, tako imenovana kadetnica, z vsemi škofijskimi, tudi muničijskimi. Samo dravška vojašnica je bila zasedena od nemškega vojaštva 47. pp., škofijske tega polka pa je bilo v slovenski upravi.

Nemška publicista, general Knaus in Franc Russ (mariborski občinški odbornik, istotnik v rez., učitelj, vsenemški nacionalist, doma iz Mute) ocenjujeta dogodke 1. novembra 1918 v Mariboru kot odločilne za nadaljnjo usodo Maribora. Kot glavnega povzročitelja nemške nesreče imenujeta generala Maistra. Russ pripoveduje še, da se je prav na večer 1. novembra vrnil iz Gradca, kamor sta istega dne zjutraj on in dr. Triebnig odšla kot odpolana zboru (31. oktobra zvečer) nemških častnikov mariborske garnizije. V Gradcu sta dobila pri Militärkommando od šefa generalnega štaba polkovnika Lunzerja in civilnega vojaškega pooblaščenca (enega od treh) poslanca Einspinnerja (nacionalista) trdna zagotovila, da za Maribor ne obstoji nobena nevarnost:

»Nemška Avstrija bo znala varovati svojo južno mejo, v nobenem primeru pa ne bo žrtvovala dravske črte... V kratkem bo (Einspinner) prišel v Maribor in bo tamkajšnjo garnizijo zaprisegel na Nemško Avstrijico.«

Polkovnik Müller (op. pis.: dejansko polkovnik Ullmann) je bil že oddelan v Maribor, da prevzame vojaško poveljstvo nad mariborskimi garniziji.³⁶ Russ opisuje svoje bridiko razočaranje in ogorčenje, ko sta ob povratku 1. novembra zvečer s Triebnigom našla čisto drugačen položaj, kakor sta ga zjutraj zapustila. Maribor je bil v slovenski vojaški posesti. Russovo pisanje je polno očitkov na naslov nemškega častniškega zboru v Mariboru. Toda celo Fröhlich mu je na besede, zakaj da se nemški častniki Maistru niso uprili, odgovoril, da glede na vest v Tagesposti o Angležih v Ljubljani nima nobenega veselja priti sedaj ob koncu vojne v antantno ujetništvo. Neresnično vest o Angležih v Ljubljani je prinesel že »Slovenec« 31. oktobra. V »Pripombah...« (stran 143) pripoveduje Prepeluh, da je napravila ta vest že med Ljubljanci veliko zmedo. 31. oktobra ob 23. uri zvečer je iz uredništva Resnice poslal to novico dunajski korespondenci Herzog slovenski novinar Vinko V. Gaberc-Gaberski (brošura Brez slave, stran 249). Dunajska Neue Freie Presse in graška Tagespost sta objavili to novico 1. novembra v jutranjih izdajah, na notranjih straneh in z običajnim tiskom (Gaberc napačno govori o prvih straneh in o glavnih novicah dneva), kot dvomljivo ter jo že 2. novembra demantirali kot neresnično. Na razpoloženje 1. novembra v Mariboru je ta novica torej mogla vplivati, na razpcloženje 3. novembra pa ne več.

Poročilo dosedanjega štacijskega poveljnika v Mariboru Holika 2. novembra 1918 na Militärkommando v Gradcu se glasi:

»Javljam, da je dosedanji poveljnik c. kr. črnovojniškega okrajnega poveljstva 26 major Maister, sedaj jugoslovanski generalmajor, prevzel štacijsko poveljstvo z vsemi spisi. Bez zaslombe je postal protest nemogoč. Potem, ko je velik del moštva in tudi mnogo častnikov odšel kar domov in so se vojaki slovenske narodnosti dali na razpolago Narodnemu svetu, nisem imel nikake za-

³⁶ Prim.: Russ, str. 34 do 35.

slombe več. Odporni bi imel najbrž za posledico čisto nekoristno prelivanje krvi. V mestu je mir, na kolodvorih pa so bili izvršeni razni ropi. — Poveljnik nadomestnega bataljona 47. pp. z delom častnikov in delom moštva je še tu kaj, moral pa bo mesto v najkrajšem času zapustiti, ker je mnogo preslaboten, da bi mogel kaj podvzeti. — Sicer pa je bil polkovnik Ullmann sam priča vsega tega.³⁷

1. novembra je šlo v Mariboru za ure. O pravem trenutku je dal Maister znak.³⁸

Slovenski uspehi 1. novembra nekaterim nemškim častnikom niso pustili mirovati. 2. novembra sta nemška stotnika Fröhlich in Kottié, ki ju ta dan očitno niso več plašili »Angleži v Ljubljani«, ponudila mariborski občini storitev z »znatnima« skupinama mladih nemških vojakov bivših avstrijskih polkov št. 47 in 26. Razgovarjala sta se o tem — vpričo Russa — z »mestnim izvršnim odborom« (ne zamenjavateli z »mestnim svetom«, ki je bil redni upravni in izvršni organ mestne občine!), to je Wastianom, Mravljam in Suppanzem. Postavila sta le pogoj, da jih občina nastani in prehrani. Predlog spominja na misel, ki jo je prejšnji dan na seji mariborskega občinskega odbora izrekel Orosel. Mariborski triumviri pa so to ponudbo zavrnili. Postavili so se na stališče, da je treba z danim položajem računati, »ohraniti mirno kri in jasno glavo« in da je treba, vsaj zaenkrat, v takih zadovah delati sporazumno z Maistrom in slovenškim Narodnim svetom. Pravkar so prišli od nekega takega razgovora z Maistrom. Russ piše o zamujeni zadnji priložnosti dvigniti v nemških Mariborčanih pogum za oborožen odporn (stran 41). Zadnji odmev tega potzkusa je v tistih dneh zaslediti le v sejnem zapisniku mariborskega občinskega odbora z dne 18. novembra:

³⁷ Knaus II, str. 72.

³⁸ Slovenski opisi dogodkov 1. novembra v Mariboru in posebej Maistrovega nastopa tega dne si v marsičem, v nekaterih točkah tudi bistveno nasprotujejo. Zaradi tega so nekoliko natančneje opisani. Nasprotja more pozoren bravec zaslediti že v nekaterih objavljenih spisih. Od neobjavljenih spisov, ki nasprotujejo mojemu, naj omenim Verstovškovo, nekaj dni pred smrtjo Franu Lukmanu narekovano izjavo (shranjeno v DA-Maribor).

V svoji izjavi z dne 19. marca 1923 pripisuje Verstovšek zasluge za osvoboditev vojaške oblasti v Mariboru sebi. Po njegovem opisu je igral Maister pri tem precej podrejeno vlogo. Njegova izjava je nepreprečljiva, ker je v nasprotju tudi z nekaterimi dejstvi, znanimi še po drugih virih, kakor so Maistrovi opisi 1. novembra v Mariboru. Kar se je nesporo zgodilo šele 1. novembra, opisuje Verstovšek, da se je zgodilo 30. ali 31. oktobra. Povišanje v generala je po tej izjavi nasprotoval Rosina. To pa ni res. Vsa izjava dela vtis duhovne zmedenosti, očitne težnje povedati svetu, da pripada Verstovšku prvenstvo v boju za osvoboditev Maribora izpod nemškega gospodstva tako v vojaškem kakor v civilnem sektorju. Na podlagi te izjave je Lukman potem napisal: »V odločilnem trenutku dne 30. in 31. okt. je Verstovšek prevzel vojaško oblast v Mariboru in jo poveril R. Maistru, katerega je imenoval za generala in čigar povisanje je razglasil višjim avstrijskim častnikom, ki se niso hoteli zlepa vdati.« (F. L., Dr. Karel Verstovšek, Čas 1923, str. 371.) Gre očitno za težnjo stranke, ki sta ji Verstovšek in Lukman pripadala, da zmanjša zasluge drugih in svoje poveča. Ta tendenca je posebno očitna še v članku, ki ga je spisal Franjo Žebot ob desetletnici razpada avstro-ogrsko monarhije Maribor pred desetimi leti (Slovenec, 28. oktobra 1928, št. 248), izredno nestvaren članek. Po Žebotovem pripovedovanju je bila kakršnakoli slovenska organizacija ob severni meji, tudi vojaška, izključno delo klerikalne stranke. Ko pripoveduje o mariborskih dogodkih 1. novembra 1918, Maistra sploh ne omenja. Vobče ne omenja nobene

»Obžalovati je treba pri tem posebno tudi to, da so bili nemški vojaki in častniki domačega polka št. 47 na povelje vojaškega komandanta gen. Maistra odposlani v Lipnico in da je bil tudi kader tja premeščen.«

Z zavrnitvijo Fröhlichove in Kotiéjeve ponudbe šele je bilo odločeno, da se prvo Maistrovo povelje res natančno izvede. 3. novembra ob 11. uri dopoldne so končno odkorakali nemški vojaki, ki so se zbrali v dravski vojašnici, posebno kader 47. pešpolka, preko Špilja v Lipnico (Leibnitz). Slovenski Mariborčani so se oddahnili. Bilo je 17 častnikov in 390 drugih vojakov.³⁹ Iz njih je bil v novembru formiran 5. Volkswehrbaon, ki se je v nadaljnjih dneh izkazal kot eden najbolj discipliniranih vojaških oddelkov Avstrije.⁴⁰

Medtem se je pojavila nevarnost, ki je za nekaj časa zavzela misli in popolnoma zaposlila nemško in slovensko prebivalstvo mesta, novo jugoslovansko državno oblast kakor nemško občinsko upravo. Skozi Slovenijo so se po cestah in železnicah začele z italijanskega bojišča ter s severa in jugovzhoda valiti velike množice vojaštva. To vojaštvo ni bilo nevarno samo zaradi svoje nediscipliniranosti, pripravljenosti k izgredom vsake vrste, posebno v stiski za živež, temveč je pomenilo potencialno nevarnost za samo novo oblast. Čisto mogoče je bilo, da bi se našel kak obesrenjaški poveljnik kakšnega vojaškega oddelka, ki bi iz lastne iniciative ali po iniciativi koga drugega kot varuh starega reda possegel v tek dogodkov, posebno v nacionalno spornih mejnih predelih. Od Knausa (II, stran 74) vemo za načrt šefa Militärkommando v Gradcu, generala Lukasa, da neki madžarski s fronte se vračajoči polk uporabi, da »vzpostavi v Mariboru zopet stari red«. Znan je iz tega časa primer Boroevičevega telefonskega vojaške osebe, temveč le neko od njega ustanovljeno narodno stražo, ki da je tega dne rešila položaj. Tendenca je preočita. Maistrov članek *Prévrat v Mariboru* dne 1. novembra 1918 (*Slovenec*, 1. novembra 1928, št. 251), je bil očitno napisan kot odgovor na Žebotov članek, ne da bi Maister to izrečno povedal. V tem članku Maister prvikrat opisuje dogodke 1. novembra v Mariboru. V uvodnih odstavkih omenja spor z Narodnim svetom za Štajersko zaradi popustljivosti, pogodbene razpoloženja do Nemcev v zadnjih dneh oktobra in svoj sklep, da se bo ravnal odslej po svoji glavi. Kakšen odgovor na ta članek ni več izšel. V razpravi Državni prevrat v mariborski oblasti (Slovenci v desetletju, str. 226) pa opisuje Matija Slavič dogodke 1. novembra 1918 v Mariboru že bistveno skladno z Maistrovim opisom.

Avstrijski general Knaus piše v že omenjeni knjigi (II, str. 116—117) o Maistrovem nastopu tole: »Durch zielbewusstes Handeln und geschicktes Auftreten hatte General Maister am 1. Nov. 1918 die Stadt Marburg in slowenischen Besitz gebracht und sie mit einer geringer Zahl von Offizieren und Mannschaften, von denen sich noch dazu einige an den folgenden Tagen wieder verließen, zu behaupten gewusst. Die Zahl der deutschen Soldaten, die damals in Marburg lagen, ist im einzelnen nicht bekannt, doch kann mit Sicherheit angenommen werden, dass sie die Stärke der Slowenen überschritt. Es fehlte den deutschen Soldaten jedoch ein wirklicher Führer, der den kraftvollen Willen hatte, dem slowenischen Usurpator entgegenzutreten und in der Draustadt auszuhalten. — Ebenso schwächlich wie die deutschen Truppenführer verhielt sich auch der Marburger Gemeinderat, der auf die Warnungen des altbewährten Bürgermeisters und seines soldatisch denkenden Stellvertreters nicht hörte, sondern zuerst das leibliche Wohl gesichert wissen wollte.«

³⁹ Prim.: Maister, Marburger Schutzwehr, Mariborski koledar (MK) 1933, stran 66. Russ piše, da je kader 47. ppolka zapustil Maribor že 2. novembra po poldne.

⁴⁰ Knaus II, str. 83, pod črto.

naročila generalu Wurmbu, da aretira Narodno vlado v Ljubljani, če za izvedbo pogojev premirja ne izroči vojaštvu telegrafa in telefona.⁴¹

Skozi Maribor je šlo po železnici največ vojaštva od vseh postaj nekdanje avstrijske monarhije: po Južni železnici vojaštvo z italijanske fronte in s severa nadomestni bataljoni (kadri) raznih jugoslovanskih polkov in italijanski ter skrbski ujetniki; po koroški železnici zopet vojaštvo z italijanske fronte; preko Pragerskega pa skozi Madžarsko vojaštvo z jugovzhodne fronte. Po MZ z dne 24. novembra 1918 je šlo po železnici skozi Maribor od 1. novembra dalje 430.000 vojaških na sever, 330.000 vojaških na jug in 290.000 na Madžarsko.⁴² Vsak prometni zastoj je pomenil nevarnost za postajo in kraj zastaja. Do zelo hudih izgredov in plenitev je prišlo zaradi prometnih zastojev v dneh od 1. do 4. novembra na Pragerskem; pa tudi na postaji Dravograd, na glavnem in koroškem kolodvoru v Mariboru; v Pesnici in drugod je vojaštvo delalo nasilja in ropalo. Posebno divje so se obnašali Madžari. Maister je bil prisiljen zahtevati od ekspoziture za vojaške transporte v Veliki Kaniži, da mu pošlje častnike-pomirjevalce, ki so ostali pri tem opravilu v jugoslovanski službi 10 dni.⁴³

Mariborsko meščanstvo se je čutilo ogroženo tembolj, ker se je udeleževalo raznih plenitev, tudi civilno prebivalstvo in so se tudi tativne po mariborskih prodajalnah in stanovanjih zelo množile. Po mestu so streljali na vseh koncih in krajih. V tej ogroženosti ni imelo nič proti temu, da slovensko vojaštvo opravlja istražno službo. Obenem pa se je mariborskemu meščanству ponujala priložnost, da pride do lastne oborožene formacije, ki bi se ob spremenjeni situaciji dala uporabiti še za kaj drugega kakor za varstvo osebe in imetja. Opazilo je, da je slovenskega vojaštva malo in da omaguje v naporih stražne službe. Mestni svet je torej zahteval od generala Maistra in Narodnega sveta, da mu dovolita ustanoviti lastno varnostno službo — Schutzwehr, ki bi pomagala slovenskemu vojaštvu pri razoroževanju vojaških transportov, straženju raznih objektov, posebno kolodvorov in skladišč ter pri patroliranju. V nasprotju z načrti nekaterih agresivnih vsenemških nacionalistov so bili mestni očetje pa tudi politični voditelji kakov Wastian, Mravlag, Suppanz, za to, da do nadaljnjega sodelujejo s Slovenci in se z njimi sporazumevajo. Dober uvod v sporazumevanje v tem položaju in najbrž ne brez vpliva na odločitev mariborskih mestnih očetov je bil sklep združenih nemških železničarskih organizacij z dne 1. novembra 1918, da točasne prilastitve nemškega ozemlja sicer nimajo za končnoveljavne, ker da je izvršena z nasiljem, da pa se promet v skupnem interesu obdrži in da bodo železničarji službo še dalje lojalno opravljali.⁴⁴

⁴¹ Prim.: Dr. Janko Brejc, Od prevrata do ustave, zbornik Slovenci v desetletju 1918—1928, str. 168.

⁴² MZ ima to informacijo od Vojnega transportnega vodstva (Feldtransportleitung), ki je v tem času v Mariboru še poslovalo.

⁴³ Posebni viri k temu poglavju: Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, v MK za leto 1931; Marburger Schutzwehr — Mariborska varnostna straža v MK za leto 1933; Alojzij Pregelj, Naše železnice, v Slovenci v desetletju 1918/28; mapa »Železnice«, posebej spomini Ernesta Jerasa, DA-Maribor.

⁴⁴ Prim.: Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, MK 1931, str. 109.

2. novembra so se zglasili pri Maistru in Narodnem svetu Wastian, Mravlag in Suppanz s predlogom za ustanovitev take mestne straže. Maister in NS sta bila najprej proti, nato pa sta privolila, še, ker je po agitaciji med mestnim prebivalstvom in po nekaterih drugih dogodkih kazalo na to, da bi se v primeru odpora mogli polastiti nemškega političnega vodstva radikalnejši elementi (podžupan Karl Nasko, urednik Norbert Jahn in občinski odbornik, črnovojniški stotnik Franc Russ). 3. novembra so izšli lepački in letaki v nemškem in slovenskem jeziku s sledečim pozivom (DA — Maribor):

»Mariborčani! V tej težki dobi, ki jo je povzročila vojna, sta se odločila sedanja jugoslovanska vlada in izvrševalni odbor samostojnega mesta Maribora, da določita v skupnem posvetovanju, kako naj se odpomore v tej sili in kako se naj odvrne nevarnost, ki preti imetju Mariborčanov s strani vračajočih se čet. — Mariborčani! Ne verujte vestem, ki jih trošijo neodgovorni ljudje dostikrat s slabim namenom! Ostanite mirni in pametni in vedite, da bodo zgoraj navedeni današnji činitelji, ki imajo v rokah moč, vse storili, da odvrnejo preteče nevarnosti. — Najprej je treba ustvariti četo, ki lahko skrbi za javni red in za javno varnost, ki vam nudi zagotovo, da se ohrani vaše imetje in zavaruje osebna varnost vsakega posameznika. — Da dosežemo ta cilj, smo se zedinili, da si ustvarimo varnostno četo, ki bo vojaški organizirana in bo kot pomožna četa mestne policije ob našem splošnem soglasju **pod poveljstvom gospoda generala Maistra** (podčrtal Ude) opravljala mestno varnostno službo. — Zato pozivamo vas vse nekdanje vojake, brez razlike narodnosti in strankarske pripadnosti, da ste na razpolago splošnemu blagru, da se oglasite v ponedeljek zjutraj v ta namen v dravsko vojašnico in se kot prosti možje namesto s prizgoj zavežete z zaobljubo na roko. — Ker vemo, da se v teh težkih časih ta na vsak način težka služba ne more izvrševati kot častna služba, določamo: — Vsak posamezni vojak dobi na dan po 5 kron, popolno opravo in stanovanje v vojašnici. Častniki, ki se ponudijo za ta javni posel, dobijo dnevno po 15 kron. — Ob naši popolni odgovornosti izrecno poudarjam, da se s to prijava in s prevezetjem te službe nihče nikakor ne izreče in zaveže, da se pripozna k tej ali oni državnosti. — Mariborčani! Sledite našemu pozivu, zaupajte nam popolnoma, vaš blagor in mir je v trdnih rokah! — Dr. Karel Verstovšek, dr. Franjo Rosina, general Maister, župan: dr. Janez Schmiederer. — Za izvršni odsek: dr. Ernest Mravlag, Henrik Wastian, Hans Suppanz.«

Maloštevilnost Maistrove vojske in strah mariborskega meščanstva za svoje premoženje sta privedla do sporazuma o ustanovitvi mariborske varnostne straže — Schutzeahr. Nemci pa so pri tem računali tudi, da čas dela zanje. Wastian je po zapisniku izredne seje mariborskega občinskega odbora 4. novembra takole presegjal sedanjost, svetoval in gledal v bodočnost:

»V resni uri, ko smo primorani se s Slovenci pogajati, ne bi imelo smisla poudarjati nemško silo (deutsche Kraft), temveč je sedaj predvsem potrebno ohraniti polonoma mirno kri. V vsem, karkoli podvzamemo, moramo stopiti v stik z nasprotno stranko, tudi z gen. Maistrom, vojaškim oblastnikom jugoslovanske države, pa naj nam bo to še tako neprijetno. Tako nastopanje se je doslej popolnoma obneslo, kajti mi pridobivamo na moči korak za korakom, postojanke nasprotnikov pa so vedno bolj neugodne. Obstajačje razmere nam tako rekoč same potiskajo krmilo v roke. Prišel bo tudi trenutek, ko bomo mogli priti z našimi zahtevami odkrito na dan; toda zaenkrat ne smemo zagrešiti nič ne-premišljenega in moramo nasprotnika obvestiti o vsakem našem koraku.« Podobno je govoril tudi Mravlag: »Za nas je bil res najstrašnejši trenutek, ko smo Verstovšku segli v roko in mu obljudili, da brez sporazuma s Slovenci ne bomo ničesar storili; toda to je bila zapoved stiske.«

Med drugim je vedel Mravlag povedati tudi to, da se vojaštva iz Ljubljane sicer ni batí, ker se je razkropilo na domove, da pa se je batí —

hrvatskega zelenega kadra. Glede vojaštva v Ljubljani je bil Mravlag pravilno informiran, njegova bojazen pred hrvatskim zelenim kadrom pa kaže precejšnje nepoznanje resničnega položaja.

Pritisk domov se vračajočega vojaštva na slovenske ceste in železnice, posebej železniška vozlišča in kraje ob njih, zlasti Maribor, je začenjal popuščati šele po 10. novembру. Delo, ki so ga ob ašistenci slovenskega vojaštva in Schutzwehr opravljali v tem času železničarji, je bilo združeno z velikimi naporji. Od slovenske vojaške oblasti velikopotezno organizirana prehrana na mariborskih kolodvorih, s klavnicami, pekarnami in kuhinjami, je bistveno pripomogla, da je prevoz vsega tega vojaštva hitro in ob razmeroma maloštevilnih izgredih potekal. Živil je bilo za prvi čas dovolj,⁴⁵ mese so dajala krdeла potikajočih se konj. Živila so izdajali tudi civilnemu prebivalstvu in jih pošiljali še v druge kraje, v Celje, Ptuj, v Prevalje, celo v Ljubljano.

V odloku o generalskem imenovanju je bil Maister postavljen za mariborskega štacijskega (postajnega) poveljnika in za vrhovnega poveljnika na vsem Slovenskem Štajerskem. Štacijsko poveljstvo mu je bilo treba samo prevzeti, na novo pa je bilo treba organizirati poveljstvo za Slovensko Štajersko. To poveljstvo se je imenovalo najprvo »SHS. Vojaško poveljstvo za Sp. Štajer«, nato pa, ko je II. vojno okrožje v Ljubljani začelo zoževati njegovo področje, v zadnjih dneh novembra, »Štajersko obmejno poveljstvo«. Njegovi uradni prostori so bili na okrajnem glavarstvu. Načelnik štaba tega poveljstva je bil najprvo major Majcen, nato stotnik Kaser, po 15. novembru pa je postal načelnik štaba major Jernej Ankerst, zelo sposoben častnik, ki je ostal na tem položaju do razpusta tega poveljstva. 9. novembra je prevzel postajno (štacijsko) poveljstvo (ki se je pozneje imenovalo »komanda mesta«) od Maistra podpolkovnik Franc Cvirk, njegov davni znanec, mož stroge vojaške discipline.

Z vojaško službo in disciplino je bilo kakor povsod tako tudi v Mariboru posebno v prvih tednih zelo težko. Zgodili so se primeri, da se patrola, poslana po mestu, ni več vrnila, stražniki so zapuščali stražna mesta. Služba, ki jo je opravljalo slovensko vojaštvo, je obrremenjevala nekaj stotin⁴⁶ zelo požrtvovalnih prostovoljcev, navadnih vojakov, podčastnikov in rezervnih častnikov ter nekaj aktivnih častnikov, kadetov in dalje služečih podčastnikov, ki so imeli namen ostati v vojaški službi. Protivojno in protivojaško razpoloženje ljudskih množic tistega časa je bilo politična silnica, s katero se je moralo tudi Štajersko obmejno poveljstvo stalno boriti. Storilo je to z razumevanjem in odločnostjo. Razni vladni pozivi v Zagrebu in v Ljubljani med razlogi, da je potrebno še nadaljnje vojaško službovanje, ne omenjajo potrebe začrtanja mej. Razglas

⁴⁵ Neimenovani pisec življnjepisa General Maister, domnevno dr. Anton Dolar, piše, da je že konec oktobra poveljnik vojaškega skladišča v Mariboru Satraň na prigovaranje Maistra, kljub večkratni urgenci 5. armadnega poveljstva, zadržal odvoz v Beljak na piavsko fronto namenjenih živil. Teh živil: moke, masti, sladkorja, kavinih konzerv, tobaka, prepečenca in drugih stvari je bilo za čez 100 vagonov (DA-Maribor). Nekaj o tem ve povedati v svojih spominih tudi podpolk. Franc Cvirk (Institut za narodnostna vprašanja v Ljubljani).

⁴⁶ Številke so zelo negotove, isti pisci si na raznih mestih nasprotujejo, že celo pa razni pisci med seboj.

Narodnega vijeća v Zagrebu z dne 2. novembra, podpisani od vojnega načelnika dr. Drinkovića, naslovjen na Slovence, Hrvate in Srbe, govorí o nevarnosti pred razpršeno vojsko Avstro-Ogrske, ki se lačna in v neredu vrača z italijanskega bojišča.⁴⁷ Nadaljnji tako imenovani »mobilizacijski« razglasí iz Ljubljane (31. oktobra in 8. novembra) pa čisto splošno govore o nevarnostih, ki groze domovini in pozivajo vojaštvo, da vztraja oziroma se priglaša pri svojih nadomestnih poveljstvih (kadrih). Vsi ti razglasí sicer apelirajo na patriotsko zavest, manjka jim pa tiste odločnici, ki prepričuje, da gre zares, in da gre za brezpogojno splošno obveznost pod kazensko sankcijo. Le tak razglas zasluži ime »mobilizacija«. Na razglas Narodnega vijeća in Narodne vlade v Ljubljani ni bilo skoraj nobenega odziva. Mnogo več odziva je bilo na razglas Osrednjega odbora za narodno obrano v Ljubljani z dne 31. oktobra, ki poziva na ustanavljanje »občinske narodne obrane«, narodnih istrž.⁴⁸ Vojaška služba v domači občini, ob konkretni nevarnosti za lasten dom, je bila za razpoloženje tistega časa razumljivejša in sprejemljivejša. Tako je bilo ustanovljeno veliko število narodnih straž,⁴⁹ vojaštva za potrebe izven domače občine pa slej ko prej ni bilo. To je bilo v nasprotju z vladnimi razglasí in posebej s potrebami Štajerskega obmejnega poveljstva, z načrti generala Maistra, njegovega štaba. General Maister je za vojaško obvladovanje Maribora in zasedbo slovenske meje, najvažnejših njenih točk, pa tudi za trenutne potrebe dirigiranja in razoroževanja vojaških transportov, moral imeti disciplinirano vojaštvo; ki ga je bilo mogoče uporabiti tudi izven domačih občin. Pomagal si je najprvo s tem, da je na mariborskem glavnem kolodvoru zaustavljal slovensko vojaštvo, ki se je iz Avstrije vračalo v domovino. Tako je že v noči od 1. na 2. november zaustavil transport častnikov in viškošolcev, ki so bili iz Gradca namenjeni v Ljubljano. Častniki, ki jih je poznal še iz Gradca, so se njegovemu povabilu takoj navdušeno odzvali. 4. novembra je na ta način dobil pomoč okrog 100 slovenskih vojakov kadra 2. gorskega streškega polka, ki je potoval iz Ennsa proti Ljubljani. Kolikor jih je ostalo v Mariboru, so vzdržali do razorožitve Schutzwehr 23. novembra. Ko se je Maister 5. novembra osebno predstavil Narodni vlasti v Ljubljani in jo prosil za vojaško pomoč, mu je — po 6. sejnjem zapisniku z dne 5. novembra 1918 — izjavil predsednik, »da za sedaj nima vojakov na razpolago, da se mu pa dado takoj na razpolago, ko pridejo«. Slovenski iklerikalni časniki, kakor Straža, Slovenski gospodar, Male novine, so v vseki številki objavljali pozive za vstop med Maistrove prostovoljce. Od vseh narodnih straž pa je poslala pomoč le Narodna straža v Rušah, in sicer 20 mož, med katerimi sta bila tudi Janko Glazer in Vekoslav Janko. 4. novem-

⁴⁷ Šišič, str. 219.

⁴⁸ Slovenec, 31. oktobra 1918, št. 251.

⁴⁹ Franjo Žebot našteva v poročilu na Maistrovo okrožnico leta 1924 sledče narodne stráže na mejnem ozemlju, ki da so bile ustanovljene predvsem na njegovo pobudo: St. Ilj, Pesnica, Jarenina, Marija Snežna, Sv. Ana v Slovenskih Goricah, Gornji Cmurek, Svečina, Plač, Gornja in Spodnja Sv. Kungota, Sv. Jurij ob Pesnici, Sv. Križ pri Mariboru, Sv. Duh (na Kozjaku), Sv. Anton, Sv. Barbara, Sv. Benedikt, Kamnica, Rošpoh, Sevnica ob Muri, Sv. Peter, Sv. Marijeta, Sv. Martin ob Dravi (DA-Maribor). To Žebotovo poročilo je vidno tendenciozno. Vprašanje je, koliko od teh narodnih straž je dejansko obstojalo, že celo pa bi bilo zgrešeno pripisovati jim resnejši vojaški značaj, kakor bi to hotel Žebot.

bra je mogel Maister poslati prvi disciplinirani vojaški oddelek izven Maribora: 24 mož z dvema strojnicama pod poveljstvom stotnika Metoda Rakuše in poročnika Pavla Vrbiča, na Pragersko krotit podivjano madžarsko vojaštvo.

Za stražno službo je 7.novembra pridobil tudi del Srbov, ki so se iz avstrijskega ujetništva vračali domov, okrog 150 mož. Mariborski Nemci pa so zaradi Srbov takoj v posebnih deputacijah protestirali, nemško-avstrijski socialnodemokratični železničarji so zapustili delo z zahtevo, da se na delo ne vrnejo, dokler srbske straže ne bodo odstranjene. MZ je hujskala. Intervenirali so Wastian, Mravlag in Suppanz. Glede incidentov zaradi srbskih straž v Mariboru in razpoloženja dela delavstva je zelo poučno pismo, ki ga je 13.novembra 1918 pisal železničarski ključavničar Karl Maier generalu Maistru. Maier je proti vsakemu nacionalizmu, nemškemu ali slovenskemu. Gre mu predvsem za kruh. »Kjer gre delavcu dobro, tam je njegova domovina.« V dani situaciji pa obsoja nemško nacionalistično hujškaštvo in teror inšpekcijškega svetnika Južne železnice Kusmaneka in nekaterih vlakovodij Južne železnice. Obžaluje, da se je dalo delavstvo, še v času ko je potreben hiter transport avstro-ogrsko vojske na domove, speljati od njih v štrajk in v protisrbsko gonjo. »Polovica delavcev, če ne več, je slovenske narodnosti. Daleč pretežni del Nemcev je kot resnično socialističen internacionalno razpoložen.« Odreka pravico »tako imenovanim socialističnim delavskim voditeljem«, da bi govorili v imenu delavstva. General naj napravi red, a konec tudi koruptnemu gospodarstvu pri razdeljevanju jugoslovanskih živil. Sicer pa se zaveda, da pot, ki jo je kot delavec s tem pismom ubral, ni neoporečna, toda brez večje izgube časa mu ni bilo mogoče najti druge poti.⁵⁰

⁵⁰ Spisi Narodnega sveta za Štajersko II, 123, DA-Maribor. Nemški original glasi: »Herr General! Unmöglich, ohne grossen Verlust an Zeit einen anderen Weg zu finden, um Ihnen, Herr General, auf die korrupten, die jetzt so notwendige Ordnung bedrohenden Zustände im Marburger Bahngetriebe aufmerksam zu machen, schreibe ich diese Zeilen. — Bis noch vor kurzem war der Streik ein Kampfmittel der Arbeiterschaft, ein Mittel, mit dem das Proletariat seine dringendsten Lebensforderungen durchsetzte. Jetzt, wo jeder vernünftige Mensch ein Interesse daran hat, dass das Bahngetriebe so gut als möglich funktioniert, damit die ungezählten Massen der Heimkehrer abgeleitet werden, ist der Streik wie die beide letzten in den Südbahnwerkstätten, zu einer Komödie der deutschnationalen Beamten und ihrer bestochenen Strohmänner herabgesunken. Mit dem Spalier tausender, terrorisierter Arbeiter suchen diese Herren ihre nationalen Bestrebungen durchzusetzen. Diejenigen, die früher am liebsten gesehen hätten, wenn den erschöpften Arbeitern bei Verweigerung der Arbeit sofort das Bajonett in den hungernden Magen gestossen worden wäre, diese Herren fordern heut mit aller Brutalität und Gewissenlosigkeit die nicht interessierten Arbeiter zum Streik. — Die Hälfte aller Arbeiter, wenn nicht mehr, ist slawischer Nationalität. Der weitaus überwiegende Teil der Deutschen sind als wahre Sozialisten international. Was übrig bleibt, sind einige Dutzend von Sonderinteressenten mit ihren krakehlenden Strohmännern, die die beiden letzten Streiks provozierten. Die Arbeiterschaft bildete dazu nur gezwungen, schändlich missbraucht das Spalier. — Der Inspektorrat Kusmanek, ein Schwärmer für preussische Mittel, wenn die Vertrauensmänner für die verhungerten Arbeiter bei ihm vorsprachen, dieser Herr, der in seiner Stellung die Interessen der Südbahn wahren sollte, hatte am Samstag (9. November) u. a. die Worte ausgesprochen: ,Recht habt's, recht habt's — die Serben müssen weg!' Er und

Ker je šlo Maistru v trenutnem položaju za to, da transporti tujega vojaštva potečejo brez vsačkega zaustanka, je dal srbske straže res odstraniti.

Pogoji za številčno rast mariborske Schutzwehr so bili do mobilizacije 9. novembra ugodnejši kakor pogoji za številčno okrepitev Maistrovih prostovoljcev. Člani Schutzwehr so služili v domači občini in so bili dobro plačani, boljše kakor Maistrovi vojaki. Šele 6. novembra je Narodni svet za Štajersko sklenil, da zviša slovenskemu vojaštvu v Mariboru dnevno mezdo na 5, čašnikom pa na 15 ikron.

Po skupnem slovenskem in nemškem razglasu 3. novembra se je zglasilo takoj — tako priponuje Russ (stran 42) — le kakih 60—80 mladih ljudi, po večini študentov. Toda na seji občinskega odbora 4. novembra poroča isti Russ, da se je priglasilo nad 300 mož. 8. novembra je štel Schutzwehr, tako piše Maister, že 1200 mož s 100 čašniki.⁵¹ Organizacijo Schutzwehr, skrb za plačo, obleko in prehrano je v mariborskem mestnem svetu prevzel podžupan Karl Nasko. Nastanjena je bila Schutzwehr po sporazumu z Maistrom v dravski vojašnici. Mnogo jih je stanovalo kar doma in so prihajali v vojašnico le ob prevzemu službe. Stotnik in občinski odbornik Russ je postal zvezni čašnik med Schutzwehr in Štajerskim obmejnim poveljstvom ter Schutzwehr in občino. Pri Štajerskem obmejnem poveljstvu je imel to nalogu stotnik Vaupotič. Poveljnik Schutzwehr je postal podpolkovnik Albert Kodolitsch, njegov namestnik pa podpolkovnik Emmerich Götz. Na dan zaobljube 4. novembra je Kodolitsch v navzočnosti svojih čašnikov in moštva segel Maistru v roko in mu v svojem in njih-

andere gleichgesinnte Herrn, einige Maschinführer, die tiefes Gekränktein mimmen, sowie die von den ersteren bezahlten Maulreisser zwangen am diesem Tage sowie gestern die Arbeiter zur Teilnahme. — Wenn Herr General bei nächster Gelegenheit dieser Sorte gegenüber energisch auftreten, ihr die ganze Schändlichkeit dieses Treibens vorhalten, wäre Ihnen die ganze Masse der Arbeiterschaft dankbar. — Die sogenannten sozialistischen Arbeiterführer (u. a. Dreher Vukovez, der Maschinführer Kollar) die bei Ihnen Herr General vorsprachen, haben kein Recht mehr, im Namen der Arbeiter zu reden, da sie ganz offensichtlich von den Deutschnationalen bestochen sind, durch diesen Verrat nicht mehr das Vertrauen, die Sympathie der Südbahnarbeiter besitzen. Nicht Wirbel im Sinne nationaler Fanatiker und Sonderinteressenten will der vernünftige Arbeiter, sondern Ordnung und Erhaltung der Ruhe damit die Kriegswunden sobald als möglich geheilt werden. Der Arbeiter will Brot, für das er sauer arbeitet. Dieses kann ihm der südslavische Staat eher verschaffen. Hat er dieses, ist er zufrieden. Für nationale Ziele, von welcher Seite immer, kat er kein Interesse. Wo es ihm gut geht, dort ist sein Vaterland. — Herr General können meinen Worten glauben, wenn nicht, sich selbst über die wahre Stimmung erkünden. Dies wäre auch gut, denn starke Bände könnte man über ganze Wirtschaft schreiben. Ein Einsetzen Ihrer Macht zur Herstellung der heissersehnten Ordnung würde die Arbeiterschaft nur mit grosser Sympathie dankbar begrüssen. — Zum Schluss möchte ich Ihnen Herr General nur noch bitten, der korrupten Wirtschaft bei der Verteilung der vom jugoslawischen Staat beigestellten Lebensmittel ein Ende zu setzen. — Der Weg, den ich hier einschlug ist zwar nicht einwandsfrei, doch der Zweck heiligt die Mittel. Jeder gesittete Mensch muss ja sein Möglichstes tun, um ein erträgliches Zusammenleben zu schaffen. — Marburg am 13. November 1918 — Karl Maier i. r., Bahnschlosser.

⁵¹ Prim.: Maister, Marburger Schutzwehr — Mariborska varnostna straža, MK 1933, str. 69.

vem imenu obljubil pokorščino in zvestobo. Po belozelenih znakih, to je štajerskih deželnih barvah, ki so jih nosili šucverovci namesto prejšnjih rozet na kapah, so imenovali Slovenci Schutzwehr »belozelen« ali »zelena garda«.

Mariborski župan pa je izdal 5. novembra še poseben poziv, v katerem pa vrhovnega poveljnika Schutzwehr, generala Maistra, ali pogodbe z njim in z NS za Štajersko sploh ne omenja. Istega dne je bil objavljen tudi razglas mariborskega mestnega sveta, da morajo vse privatne osebe erarično orožje, ki se nahaja v njihovi posesti, v teku 48 ur prinesi v dravsko vojašnico. Ta razglas je sicer spadal v pristojnost mesta z lastnim statutom, kakor je bil Maribor, bil pa je samovoljen, ker se je oborožitev Schutzwehr po tej poti izmikala kontroli, do katere je imelo Štajersko obmejno poveljstvo po dogovoru pravico. Razen tega je bilo po tej poti omogočeno razne Slovence nadlegovati s hišnimi preiskavami zaradi orožja, kar se je dejansko dogajalo in je vplivalo na mariborske Slovence zastrašuječe.

Tako je mariborsko nemško meščanstvo že v prvih dneh kar v javnih razglasih jasno pokazalo, kako misli in kako hoče izvajati pogodbo. Schutzwehr je imelo za čisto svojo vojaško organizacijo.

V teh dneh je začel mariborskim Nemcem pogum zopet močno rasti. V nekih mejah jih je držala le skupna nevarnost pred nediscipliniranoščjo in nasilnostjo s front hitečega vojaštva, strah pred Srbi in grozeče, ponavljajoče se prevažanje topov po mariborskih ulicah. Na dvorišču arterijske vojašnice je Jožko Slobodnik, kakor nam v svojih spominih pričoveduje, nameril top na Mestno hišo. Župan Schmiederer je za to zvedel ter je pri Maistru protestiral.

Odnosi med Maistrovimi borci in Schutzwehr so bili od vsega početka sovražni. To ni moglo biti drugače. Maister sam piše o tem:

»Meni je bilo že ob ustanovitvi nemške Schutzwehr jasno, da je imel mestni svet s to svojo varnostno brambo isti namen kakor jaz s svojimi prostovoljci, namreč: držati in ohraniti Maribor zase. Tudi sem se zavedal, da mi ta oborožena nemška tekmovalka sčasoma ne bo samo napoti, temveč da se mi bo treba celo čuvati, da me ne prekosi. Sklenil sem torej, da Schutzwehr čimpreje odstranim. V to svrhu sem moral vsaj doseči, če ne preseči njeno številčno premoč.«⁵²

Maistrovi borci so začutili, da je položaj, ki so ga prizborili slovenskemu Mariboru 1. novembra, ogrožen. Le popolno zaupanje v generala Maistra jih je zadrževalo, da so se uklonili. Nasproti članom Schutzwehr pa niso svojih čustev prav nič in nikjer prikrivali. S svojim zadržanjem nasproti Schutzwehr so Maistrovi prostovoljci spravili generala večkrat v zadrego. Po dogovoru med posebnim Izvršnim odborom mariborske občine (Wastian, Mravlag in Suppanz) in Maistrom bi morala šlovenska vojaška oblast oskrbovati Schutzwehr tudi z orožjem. Izvršitev zadevnih nakazil generala Maistra pa so njegovi vojaki večkrat zavrli ali orožja sploh nišo hoteli izročiti (spomini: Ciril Skvarča, Franjo Vizovišek — pri piscu; Jožko Slobodnik — Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani). Sicer pa je mogla Schutzwehr dobiti orožje tudi drugod, saj je isodelovala pri razroževanju vojaških transportov. Nekega večera v prvih dneh novem-

⁵² Maister, Marburger Schutzwehr — Mariborska varnostna straža, MK 1933, str. 75—76.

bra so mladi slovenski častniki in študentje na glavnem kolodvoru odstranili nemški napis. Železničarji so pod vplivom nemško-avstrijskih nacionalistov in socialnih demokratov takoj popustili delo in zagrozili, da se na delo ne bodo vrnili, dokler nemški napis ne bo zopet postavljen na prejšnje mesto. General Maister je moral csebno intervenirati in zaenkrat ugoditi nemškim zahtevam. Slovenske častnike in študente, ki so odstranili napis, je Maister s toplimi, a odločnimi besedami pozval k disciplini.

Med mariborskimi Nemci sta bili isicer dve struji, taktično previdnejša okrog Wastiana, Mravлага in Suppanza ter radikalnejša in napadalna okrog Jahna, Naska in Russa, nasproti Slovencem sovražno razpoloženi. Obe sta delali na to, da pride Maribor v Nemško Avstrijo. Radikalnejša istruga je že v prvih dneh novembra pripravljala zopetno nemško vojaško osvojitev Maribora. Po Russu je bila v zvezi z nemškim celjskim poslancem Richardom Marokhom (ki je bil od 5. novembra dalje podtajnik — Unterstaatssekretär — v državnem sekretariatu za notranje zadeve na Dunaju), ki je skupno z nekaterimi drugimi spodnještajerskimi nemškimi zastopniki pripravljal vojaško zasedbo dravske črte z Mariborom. Pri tem sta ga podprla predsednik Državnega sveta Nemške Avstrije (v tistem času isto kakor državni predsednik), socialni demokrat Karl Seitz, in državni sekretar, socialni demokrat dr. Karl Renner. Od socialistov se je državni sekretar za zunanje zadeve dr. Otto Bauer zadržal rezervirano. Pošlanec mestnega volilnega okraja Lipnica-Ptuj, Vincenc Malik (vsenemški nacionalist), nekdanji aktivni častnik, je bil od državnega predsednika določen za vojaškega komisarja Spodnje Štajerske. Z oddelkom mornarjev in s kadeti naj bi zavzel zopet Maribor in Ptuj. 7. novembra je bil Russ v tej zadevi v Gradcu. Na skupnem sestanku Malika, Markhla, Wastiana, zastopnikov raznih nacionalnih organizacij in civilnega vojaškega pooblaščenca posl. Einspinnerja, je bila sklenjena vojaška akcija za osvoboditev Maribora.⁵³ Čeprav je bila baje vojaška vrednost vojaštva, s katerim je Malik razpolagal, malo prida (Knaus), dokazuje ta načrt, ki je nedvomno obstojal, da se Nemškoavstrijci z izgubo Maribora od vsega početka niso mogli sprizazniti in da je bila tudi v socialnodemokratski stranki na Dunaju močna istruga, ki je bila glede Maribora za nasilno spremembo trenutnega položaja. Kakor koroška deželna vlada pa se je tudi štajerska deželna vlada (Wohlfahrtsausschuss) postavila na stališče, da bo mejna vprašanja reševala sama. Štajerska deželna vlada je imela pri tem še svoje posebne interese, ki jih koroška deželna vlada ni imela. Bolj kakor koroška vlada je bila štajerska vlada zainteresirana na tem, da kljub mejnim sporom ustvari prijateljsko razmerje z Narodno vlado v Ljubljani. Glavno vprašanje je bilo zanjo vprašanje prehrane, svobodnega dovoza živiljenjskih potrebščin iz Jugoslavije oziroma preko Slovenije iz Trsta po Južni železnici. To dokazuje več izjav graških in mariborskih nemških političnih voditeljev. Prav v dneh, ko je Malik pripravljal napad na Maribor, so bila pri štajerski deželni vladi obširna pogajanja med nemškoavstrijskimi zastopniki in zastopniki Narodne vlade v Ljubljani, ki so potečala v prijateljskem vzdružju. Med 16 vprašanjimi, ki so jih obravnavali, so bila tudi gospo-

⁵³ Prim.: Knaus II, str. 74—75; Russ, str. 47; dr. August Plaschki, Die Deutschen in Untersteiermark, Graz 1928, str. 13.

darsko-politična. Industrializirana nemška Štajerska je potrebovala živila in premog. Glede mejnega vprašanja je bilo dogovorjeno, da ostane njegova rešitev pridržana mirovni konferenci. Pogodba je bila podpisana 7. novembra in naj bi začela veljati z ratifikacijo. Odtod odpor graške vlade in graških socialistov proti Malikovemu načrtu, odtod pa tudi negodovanje ljubljanske vlade proti vsaki zaostritvi mejnih sporov na severni meji, npr. proti Maistrovi mobilizaciji 9. novembra. Narodna vlada v Ljubljani je to pogodbo, z izjemo nekaj točk, najprvo ratificirala z veljavnostjo do 15. decembra 1918, že 9. decembra pa so se začela nova pogajanja.

Skozi Slovenijo so se ta čas še vedno valile kolone tujega vojaštva. V Uradnem listu Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 9. novembra 1918, št. 4, je pod št. 49 izšla naslednja »Naredba poverjeništva za narodno brambo«:

»Domaci polki in kadri se demobilizirajo takoj, ko bo to mogoče. — Za sedaj pa pozivljam z ozirom na veliko nevarnost, v kateri se domovina nahaja, vse 18 do 40 letne vojake, da se nemudoma zglase pri svojih slovenskih kadrilih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. — Nad 40 letne je iz vojaške službe odpustiti. — Dosedanje oprostitev veljajo do preklica naprej. — Vojaki, vzdržite še ta kratki čas v dobro lastne domovine, ko ste se nad 4 leta borili za tujce.

V Ljubljani, dne 8. novembra 1918.

Dr. Pogačnik s. r.«

Ta naredba je bila objavljena tudi v dnevnih listih.

Ko je Maister zvedel, da bo taka naredba izšla, je sklenil, da uporabi to priliko in razglasiti svojo mobilizacijo. Bil je k temu prisiljen po položaju, kačršen je bil ta čas v Mariboru, ko je mariborska Schutzwehr številčno že visoko presegla Maistrove čete. Privoljenja iz Ljubljane za to mobilizacijo ni dobil in tudi ne iskal, pač pa je dobil načelno privoljenje od Narodnega sveta za Štajersko. Krepko je podprt ta načrt dr. Rosina, predsednik Posojilnice v Mariboru. Dal je na razpolago njen denar z besedami:

»Denar je slovenski; če nam pomaga rešiti, kar se rešiti da, je prav, če ne gremo pa tako mi vsi in denar...« in je zaključil stavek s takim podkrepilom, da je držalo, kakor petkrat zapečateno pismo,« takto poroča po Maistru Baš.⁵⁴ Vsekakor je omogočil mobilizacijo šele denar Posojilnice. V svoj vojaški proračun je sprejela Narodna vlada Maistrovo vojsko šele pozneje. Končna odločitev pa je bila seveda pri slovenskem ljudstvu: kako se bo mobilizacijskemu pozivu odzvalo?

Istega dne, ko je izšla v Ljubljani uredba poverjenika za narodno brambo, so bili nabiti po Mariboru in po drugih krajih slovenske Štajerske lepaki s sledečo vsebino v slovenskem in nemškem jeziku:

»Državljanji, Jugoslovan! Konec je vojske. Dobili smo novo, prosto in čvrsto domovino. S tem pa še ni konec težav. Valijo se armade vseh narodnosti domov. Oni tisoči, ki gredo skozi naše kraje, požigajo in ropajo. Tudi do pobojev je že prišlo. Zato je naša sveta dolžnost, da branimo svojo domovino, premoženje in življenje naših dragih. — V smislu razгласa poverjenika za narodno obrambo v Ljubljani ukazujem torej tako: — Vsi državljanji Spodnjega Štajerja — častniki, tem enako črnovojniki in moštvo — rojstnih letnikov 1879 do 1900 morajo se zglasiti 18. listopada, t. l. ob 8. uri dopoldne... Kdor tega ukaza ne uboga in se torej ne zglasiti 18. listopada t. l. v Celju ali v Mariboru, smatrali ga bomo deserterja, pripeljali ga bodo k zglašenju orožniki ter bo po starih naših postavah kot izdajalec domovine najstrožje kaznovan. — Ta razglas naj se

⁵⁴ Franjo Baš, Posojilnica v Mariboru, Maribor 1933, str. 80.

oznani tudi po cerkvah in naj ga razširjajo v svojem okolišu vsi zavedni Jugoslovani, da dobimo kar hitro mogoče svojo jugoslovansko armado. Maribor, dne 9. listopada 1918. — General Maister...« (DA-Maribor.)

Za tiste čase kaj ostra formulacija je izraz resnosti položaja, v katerem se je slovenski Maribor nahajal in kakor se ga je Maister zavedal. Kako pa je reagirala na to ljubljanska Narodna vlada, je razvidno iz zapisnika 13. seje z dne 12. novembra 1918, na kateri so bili navzoči vsi člani vlade, razen dr. Brejca. Med drugim je zapisano:

»General Maister je odredil brez dovoljenja poverjeništva za narodno obrambo na Spodnjem Štajerskem splošno mobilizacijo vseh moških od 18. do 40. leta... Naroči se poverjeniku dr. Pogačniku, naj pozove generala Maistra, da opraviči svoje ravnanje... Poverjenik dr. Kukovec opozarja na potrebo, da z ozirom na nevarnost našega položaja na Spodnjem Štajerskem živimo z Nemci v dobrih onošajih.«

Iz zapisnika ni razvidno, da se je Verstovšek kaj oglasil k besedi.

Pogačnik je nato v dnevnih listih in z razglasom po okrajnih glavarstvih objavil k Maistrovi mobilizaciji nekaj omejujočih in omiljujočih pojasnili, posebej v celjskem okraju.⁵⁵ Avstrijska vlada je po državnem sekretarju dr. Ottomu Bauerju poslala Narodni vladu v Ljubljani sledečo protestno brzovajko (DA-Maribor):

»Poročajo nam, da je bila v območju jugoslovanske države odrejena mobilizacija več letnikov. Ta naredba se nanaša tudi na nemški občini Radgona in Maribor, tako, da so na ta način tudi Nemci prisiljeni vstopiti v jugoslovansko vojsko. Taka prisilnost je po našem pravnem pojmovanju nedovoljena toliko časa, dokler ne bo pravnoveljavno določena državna pripadnost teh občin. Nemškoavstrijski državni urad za zunanje zadeve ravnanju, ki nasprotuje mednarodnemu pravu, energično protestira... Meja med nemškoavstrijsko in jugoslovansko državo še ni določena. Prehodno je torej mogoče imeti sporna mesta le za nevtralno cono. Prebivalstvo te nevtralne cone mora biti po našem pričanju prosto vsake rekrutacije...«

Podoben protest je na Narodno vlado v Ljubljani naslovil tudi mestni svet Maribora.

Mobilizacija je sicer dosla svoj namen. Maistrov adjutant Franc Mravljak piše o tem:

»Eni so bili mnenja, da se sploh nihče ne bo odzval pozivu, drugi, da bo prišlo toliko vojašta, da ga ne bo mogoče prehraniti. Pravilno je sodil edinole general Maister: Prišlo jih bo baš toliko, kolikor jih je mogoče za prvi trenutek spraviti pod streho in kolikor jih je rabil za prve svoje načrte.«⁵⁶

Za mobilizacijo sta se na Slovenskem Štajerskem odločno zavzeli tudi obe meščanski stranki. Župani in duhovniki so pozivali in pregovarjali ljudi, da se jih odzovejo.

»Prva dva dni je bil odziv slab. Tretji dan pa se je začelo po uilcah razigrano vriskanje fantov, okrašenih s slovenskimi trakovi. Opoldne je pripeljal iz Ljutomerja in Ormoža poseben vlak množico mož in fantov s slovenskimi zastavami. Maister jih je dal voziti skozi vse mesto, da je vlij malodušnežem pogum. Od tedaj so bile po Mariboru slovenske kokarde na vojaških kapah v večini.«⁵⁷

⁵⁵ Prim.: Poročilo Mravljaka na Maistrovo okrožnico leta 1924 v DA-Maribor; Ivan J. Krpan, Istorija 45. peš. puška 1918—1922, Maribor 1926, str. 8 in Maistrov članek Prvo poglavje koroškega plebiscita, SN 11. oktobra 1922.

⁵⁶ Dr. Franc Mravljak v odgovorih na Maistrovo okrožnico leta 1924, DA-Maribor.

⁵⁷ Spomini Boruta Maistra in Joža Malenška, pri pisatelju.

Maistrovemu mobilizacijskemu pozivu so se v velikem številu odzvali. Prleki. Največ se jih je sicer odzvalo iz kmetskih predelov v bližini Maribora, s Pohorja in iz Dravske doline.⁵⁸ Prišlo je tudi mnogo Primorcev, katerih domovina je bila zasedena od Italijanov. Položaj se je za slovenski Maribor zelo izboljšal. Vojska Štajerskega obmejnega poveljstva, ki jo je testavljalo doslej nekaj stotin pretežno inteligentov (učiteljev, študentov, uradnikov, profesorjev), aktivnih častnikov in podčasnikov ter razmeroma malo kmetov, je dobila po tej mobilizaciji vse narodni, pretežno ljudski sestav. Poleg kmetskih lsinov so se zglasili tudi mnogi kmetski delavci, želarji, viničarji, ki so si obetali od nacionalne osvoboditve izpod nemškega gospodstva tudi gospodarsko-socialno izboljšanje svojega položaja. Interes zavednih Slovencev na osvoboditvi, izpod nemškega gospodstva je bil tako velik in neposredno aktualno občuten, da so se razna nasprotja v slovenskem, jugoslovanskem taboru zdela manj važna in niti niso prišla še jasno do zavesti.

5. Boj za oblast v upravi in družbi

S prevzemom vojaškega poveljstva v Mariboru in vseh okrajnih glavarstev na Slovenskem Štajerskem (razen radgonskega) že s 1. novembrom so bile osvobojene za Slovence važne postojanke. Okrajnim glavarjem je bila podrejena tudi žandermerija. Pa tudi postojanke nemško-avstrijske družbe na spornem ozemlju so bile ta čas še močne. V Mariboru je bila taka močna postojanka predvsem občina. Maribor, Ptuj in Celje so bila mesta z lastnim statutom in jih prevzem okrajnih glavarstev po Slovencih torej ni neposredno prizadel. V Celju so 6. novembra zastopniki tamkajšnjega Narodnega sveta po pooblastilu Narodne vlade v Ljubljani prevzeli posle celjskega županstva in magistrata. Nemški občinski odbor se je s protestom razsel. Ptuj (k. k. autonome landesfünstliche Kammerstadt) je 2. novembra dobil komisarja dr. Jurteho, toda z zelo omejenimi pooblastili in po dalsjih pogajanjih med zastopniki občinskega odbora (brez Orniga) in zastopniki ptujskega Narodnega sveta. Ptujsko »Bürgergarde« je že 7. novembra razorožil oddelek vojaštva, ki je pod poveljstvom poročnika Vinka Štruklja, na iniciativno računskega podčasnika Franca Bratuša, prišel iz Ljubljane (pismena izjava isodnika v pok. Štruklja). Razpuščen je bil ptujski občinski odbor šele konec novembra. V Mariboru je Narodni svet za Štajersko zaenkrat določil le kontrolorja za mestno aprovizacijo dr. Josipa Somreka, z izrečnim zagotovilom, da s tem nikakor ne namerava kakorkoli kršiti mestne avtonomije. Mariborski mestni samoupravi sta Narodna vlada v Ljubljani in Narodni svet za Štajersko, očitno tudi iz mednarodnopolitičnih razlogov in bozirov, še nekaj časa prizamašala. Tako je ostala mariborska občina močna trdnjava nemškega odpora in rovarjenja proti slovenski, jugoslovanski oblasti v štajerskem Podravju.

Hitreje je šlo v drugih mestnih in tržnih ter zlasti kmetskih občinah. Le par mestnih in tržnih občin se je še nekaj upiralo. Sicer pa so se povsod takoj polastili oblasti krajevni slovenški Narodni sveti, vodstvili so nem-

⁵⁸ Franc Mravljak, adjutant gen. Maistra, v pismu pisatelju z dne 21. 3. 1958 in Maks Šnuderl v spisu Meje. Kronika slovenske meje v letih 1918/1919.

ške župane, kjer so bili, in postavili gerente ali pa tudi ne ter je kak predsednik Narodnega sveta postal zastopnik državne oblasti in občinske samouprave. Ponekod so odstavili Narodni sveti celo sodnike. V marenberškem sodnem okraju z Marenbergom, tem najbolj zagrizenim nemškonacionalističnim in nemškutarskim gnezdom v severozahodnem delu Slovenske Štajerske, je že v prvih dneh novembra prevzel oblast Narodni svet za marenberški okraj z ing. Franjem Pahternikom na čelu. Sodniki so sami prenehali z delom. Okrajni zastopni, ta posebnost Slovenske Štajerske med slovenskimi deželami, so bili brez prave aktualne moči in veljave.

Vobče so krajevni slovenski Narodni sveti v prvih dneh po prevratu odigrali v mejnih predelih važno vlogo in so bili nekaj časa edina oblast. Do tega je prišlo tudi zaradi slabih prometnih in poštnih zvez v prvih tednih novembra in zaradi preobremenjenosti Narodne vlade z lastnimi najbližjimi težavami in skrbmi. Že okrajna glavarstva so bila tem krajevnim Narodnim svetom ob nujnosti hitrega odločanja večkrat predaleč.

V Mežiški dolini, zahodni mejašči štajerskega Podravja, je bil ustavovljen konec oktobra najprvo Narodni svet za Guštanj, Tolsti vrh in Kotlje, ki se je pozneje razširil (menda 8. novembra) na vso Mežiško dolino in se imenoval Narodni svet za Mežiško dolino. O oblasti tega Narodnega sveta v prvih dneh novembra še ni mogoce govoriti. Najmočnejše občine Guštanj, Prevalje, Mežica in Črna so imele nemške župane in tuj kapital jih je obvladoval. Večina delavstva je bila organizirana v nemškoavstrijski socialni demokraciji. Po Mežiški dolini so izbruhnili še nemiri z napadi na trgovine, skladischa. Nemški oblastniki so klicali na pomoč Celovec in treba jih je bilo prehiteti. Tedaj je poslal predsednik Narodnega sveta za Mežiško dolino Andrej Oset v Celje Beno Kotniku, da spomni nadporočnika Franja Malgaja na oblubo, ki jo je dal Osetu že za časa Avstro-Ogrske, da bo prišel na Koroško takoj, ko bo to potrebno. V tej situaciji je bila naloga bolj kočljiva, kakor sta si jo Oset in Malgaj pred meseci zamišljala. Sedaj ni šlo samo za zasedbo Mežiške doline v imenu nacionalne osvoboditve, temveč tudi za »vzpostavitev reda«. O tem piše npr. Tone Sušnik:

»Borbeno silo za revolucionarni polet je pokazal mežiški proletariat ob prelomu, ko je sam obračunal z oderuhi in trgovci.«

Malgaj se je še istega dne, ko mu je Beno Kotnik sporočil prošnjo Oseta, to je 6. novembra, ko je bil v Celju narodni praznik, odpeljal zvečer proti Dravogradu s 40 prostovoljci in 4 strojnico. Zasedel je dravogradski kolodvor, v naslednjih dneh pa vso Mežiško dolino, odstavil v sporazumu z Narodnim svetom nemške župane in postavil slovenske gerente, »vzpostavil red«.

»Prvi korak je moral biti proti delavcem,« piše zopet Sušnik. »Malgaj tega sicer ni storil v službi buržoazije, temveč v prepirčanju, da v borbi ne sme biti anarhije, saj je bil pravi ljudski človek ... Kovinarsko delavstvo na Ravnah, ugotavlja še Sušnik, »pa je bilo pod močnim vplivom avstrijske socialno-demokratske stranke ... Malgaj je bil za borbeno koroško fronto najmarkantnejša osebnost, ki se je pojavila na Prevaljah in v Guštanju in ki je prinesla v grozečo anarhičnost, v rodoljubno sestankarstvo in politično spletkarjenje udarno borbeno noto.«⁶⁰

⁵⁹ Spomini Andreja Oseta, pri pisatelju.

⁶⁰ Tone Sušnik, Besede o Požganici, Prežihov zbornik, str. 273 in 276; prim. tudi članek Franja Roša, Malgaj, v Celjskem zborniku leta 1959.

Mislim, da je to pravilen opis položaja, kakršen je bil takrat v Mežiški dolini. V Mežiški dolini se je potem Malgaj pripravljal na nadaljnji pohod za osvoboditev Slovenske Koroške.

Malgajeva dejavnost za osvoboditev Slovenske Koroške se je torej začela iz Celja in brez vednosti Maistra, ki je v teh dneh tako imel vso pozornost obrnjeno na Maribor. Šele njegov pohod iz Mežiške doline v Podjuno in Velikovec se je začel po dogovoru z Maistrom in pod njegovim poveljstvom.

V večini občin Slovenske Štajerske, v katerih so imeli Nemci svoje župane, so prišli do njih le s pomočjo davčno razrednega občinskega volilnega reda, torej s svojo gospodarsko močjo. Z izgubo županstev so Nemci izgubili važne politične postojanke, preko katerih so vplivali na revnejše slovensko prebivalstvo. Njihova gospodarska moč pa je seveda še ostala in na spornem ozemlju slej ko prej pomenila za slovensko oblast veliko nevarnost. Močne postojanke so imeli Nemci tudi še v železniškem obratu, v železniških uradnikih in socialnodemokratskih delavcih ter v raznih vejah državne uprave: na pošti, na sodiščih, v finančni službi, pa tudi med učiteljstvom. Le vodstvo finančnega ravnateljstva v Mariboru je v prvih dneh novembra prevzel slovenski ravnatelj dr. Jos. Povalej.

Posebno železnica je bila še čisto v nemških rokah. Personalna politika Generalne direkcije Južne železnice je bila na Štajerskem ves čas izrazito germanizatorična. Na vsem Slovenskem Štajerskem so bili ob razpadu Avstro-Ogrske na primer le trije slovenski postajenčniki (Pohikva, Rače-Fram in Hoče).⁶¹ Ob prevratu je mogla Ekspozitura obratnega nadzorništva Južne železnice v Ljubljani poslati na sever le 4 »zaupnike«: Mohorka v Celje, Gornika na Pragensko, Kitarka v Maribor in Rudello v Šmilje, »da ščitijo naše interese«. »Nemci se jim niso upirali«, ker je Generalna direkcija Južne železnice na Dunaju z brzojavko z dne 30. oktobra dovolila, da spada proga Južne železnice do Šmilja s stranskimi progami »provizorično« pod nadzorstvo Ljubljanske ekspoziture.⁶² V Mariboru je bilo ob prevratu okrog 4000 železniških delavcev in uradnikov: na glavnem (1000) in koroškem kolodvoru (120), v delavnicih Južne železnice (okrog 1600), v kurilnici (nad 1000), v materialnem skladišču (100), pri progovnih sekcijsih (100). Večina teh delavcev je bila slovenskega rodu, a je bilo med njimi le malo zavednih Slovencev. Velika večina delavcev je bila organizirana v nemškoavstrijski socialnodemokratski stranki.

Z odkrito in prikrito agitacijo, pa tudi sabotažo je nemškoavstrijska nacionalistična birokracija delala zmedo med tistim delom slovenskega prebivalstva, ki je že prej gledal v njih svoje gospode. Sredi novembra je uradništvo mariborske pošte zagrozilo s štrajkom, če bo njen nemški šef nadomeščen s Slovencem. Mariborski železničarji posebej so v svoji bolestni nacionalistični občutljivosti bili vsak trenutek pripravljeni zapustiti delo, štrajkati celo v prvih dneh novembra, ko je zastoj železniškega prometa pomenjal nevarnost tudi zanje same in kljub temu, da so prav ta čas še posebej obljudili, da bodo službo vestno opravljali. To se je pokazalo

⁶¹ Ernest Jeras, inšpektor državnih železnic, v svojih spominih, DA-Maribor.

⁶² Alojzij Pregelj, inšp. drž. žel., v svojih spominih, DA-Maribor.

ob srbskih stražah in še so mlađi slovenski častniki in študentje odstranili slovenski napis na kolodvoru ali še je Elspozitura obratnega nadzorništva Južne železnice v Ljubljani hotela uvesti na progah pod njenim nadzorstvom Slovensko uradovanje, pa je morala zaenkrat prav zaradi odpora železničarjev odnehati.

Ves razvoj odnosov med Slovenci in Nemci v Mariboru in štajerskem Podravju je silil Maistra, da vsaj na mariborskih tleh čimprej razčisti ta nejasni in negotovi položaj. To je bil ključ za nadaljnje utrijevanje slovenske oblasti v tem predelu slovenske zemlje. K temu so ga v nadalnjem silila še razna dejanja in izjave dunajske vlade in mariborskega mestnega predstavninstva ter vedno hujše zaostrovanje odnosov med slovenskim vojaštvom in Schutzwehr v Mariboru.

6. Mariborski občinski odbor za Nemško Avstrijo — Nemškoavstrijski socialni demokrati gredo z vsememškimi nacionalisti — Nemškoavstrijski zakoni vključujejo Maribor in Podravje v Nemško Avstrijo — Rastoča nasprotja — Razorožitev mariborske Schutzwehr 23. novembra 1918

10. novembra, dan po objavljeni Maistrovi mobilizaciji, je bila zopet izredna seja mariborskega občinskega odbora. Udeležil se je kot zastopnik socialnih demokratov Hans Suppanz. Župan je govoril najprvo, da oba dosedanja razglasila za vstop v Schutzwehr ništa imela žeželenega uspeha in da se jih je priglasilo doslej komaj 400.⁶³ Treba bi bilo, je rekel župan, vpočakati vojaštvo pod kaznijo za tistega, ki ne pride. Ko je k istvari govorilo še več govornikov, se je oglasil k besedi tudi Suppanz. Po sejnm zapisniku z dne 10. novembra je izjavil Suppanz med drugim:

»Če bodo Slovenci pripeljali v Maribor jugoslovansko vojaštvo in bi začeli z režimom nasilja, tedaj bi bilo samostojnosti Maribora konec. Zaradi tega je krepitev Schutzwehr nujno potrebna, čeprav Slovencem ni prijetna, ker bi najraje videli, da bi Schutzwehr sploh ne bilo, da bi mogli potem mesto zaseseti. Žal je meščanstvo veliko zamudilo. Govornik poudarja, da so se socialni demokrati zavedli svojih narodnih dolžnosti, da so se postavili v narodno službo in so pripravljeni meščanstvo varovati.« Občinski odbornik Mally se je Suppanza zahvalil za to besedo: »... Odločna dejavnost železničarjev pod vodstvom Suppanza obvezuje mesto za največjo hvaležnost. Govornik predлага, da odborniki izrazijo to zahvalo s tem, da se dvignejo s sedežev. Se zgodi med živahnim odobravanjem.« Posebno zahvalo je izrekel nato še župan, nakar so se odborniki ponovno dvignili s sedežev. Občinski odbor je nato sklenil, da se pozovejo za vstop v Schutzwehr vsi možje od 18. do 50. leta. Zglasitev je obvezna. Sklene se tudi, da naj gredo Wastian, Orosel in Suppanz na Dunaj, da se tamkaj informirajo o položaju.

12. novembra je avstrijska provizorična narodna skupščina sprejela zakon, ki proglaša republiko Nemško Avstrijo, in sicer kot sestavni del

⁶³ Sejni zapisnik 10. novembra, DA-Maribor. Ta številka je neverjetna. Ni mogoče, da bi od 300 šučverovcev, o katerih je govoril Russ na seji 4. novembra, naraslo do 10. novembra število le za 100, ko je že od 3. do 4. novembra po Russu (str. 3 in po sejnem zapisniku 4. novembra) naraslo kar za 220. Številka 400, ki jo navaja Schmiderer, je tudi v nasprotju s številko 600, ki jo navaja Knaus za 11. november (str. 79). Verjetno je tudi Maistrova spredaj navedena številka 1200 mož in 100 oficirjev za 8. november previsoka (M. ne pove, od kod jo ima), je pa bližja resnici kakor Schmidererjeva. Sicer pa je poveljstvo Schutzwehr resnični stalež najbrž zamolčevalo.

Nemčije. Istega dne je tudi mariborski občinski odbor sprejel sklep (*Entschliessung*), da je nemško prebivalstvo Maribora

»skupno z organiziranim delavstvom čuti kot **organsko neločljiv sestavni del nemškoavstrijske republike** (op. pis.: podprtano v originalu) in da pričakuje od nemške narodne skupščine, te zastopnice našega celotnega naroda v republiki Avstriji, da bo skrbela za to, da bo pripadnost našega nemškega mesta k velikemu telesu naše nemške republike tudi na zunaj in za vedno zajamčena.«⁶⁴

To je bila izjava za Veliko Nemčijo, kakor ni mogla biti jasnejša. Socialnodemokratični zastopniki niso zaostajali za meščanskimi izrazi veselja in navdušenja.

Ob 14. uri so vsa železniška službena mesta v Mariboru za eno uro ustavila delo, da manifestirajo za Nemško Avstrijo in protestirajo proti slovenskemu uradovanju. Za prehodno dobo je ljubljanska ekspozitura JŽ morala uvesti zopet nemško uradovanje.

Zelo zanimiva je bila še seja mariborskega občinskega odbora 18. novembra 1918. Te seje se je prvič udeležilo vseh 10 v mariborski občinski odbor kooptiranih socialnodemokratskih zastopnikov. Ker je bilo v Nemški Avstriji s posebno odredbo Državnega sveta določeno, da naj porast politične moći nemškoavstrijske socialne demokracije pride do izraza tudi s kooptiranjem njenih zastopnikov v občinske odbore in se je Maribor po svojem občinskem zastopstvu imel za del Nemške Avstrije, bi moralo do te kooptacije tako in tako priti. Tembolj zanimivo je, da je Orosel to kooptacijo tako-le uvemeljeval:

»Glede na to, da je mariborsko delavstvo v sedanjem političnem gibanju pridobilo velike zasluge za nemške zahteve (Belange) Maribora, je mestni svet na svoji seji 16. novembra sklenil, da da delavstvu na razpolago 10 odborniških mest in jih povabi, da naj imenuje svoje nove mandatarje.«

Na tej seji je poročal Orosel tudi o uspehih, ki jih je imela 10. novembra odposlana deputacija na Dunaju: Okraja Maribor in Ptuj Ispadata k Nemški Avstriji, končna odločitev pa je pridržana mirovnj konferenci. Kot zastopnik vojaških interesov Nemške Avstrije bo prišel v Maribor poslanec Mailik, kot zastopnik civilnih pa bivši predsednik okrožnega sodišča v Celju Kotzian. Maribor se začasno proglaši za nevtralno cono.

Hans Suppanz je bil izvoljen za drugega mariborskega podžupana (poleg Naška).

Aspiracije in zahteve nemškoavstrijske države po priključitvi Maribora in vsega štajerskega Podravja so bile že večkrat izražene, tako v uradnih zagotovilih raznih zastopnikom mariborskega nemštva kakor v zadnjih dneh jasno zopet v Bauerjevi protestni brzovojavi proti Maistrovi mobilizaciji. Prav v tem času je avstrijska narodna skupščina obravnavala tudi zakonski načrt o obsegu, mejah in odnosih državnega ozemlja Nemške Avstrije. Pri obravnavanju tega zakonskega načrta so nemškonacionalistični poslanci govorili tudi o Celju in celo Kočevju. Socialni demokrati, posebej Renner, so vnesli v debato zmernejši ton. Tudi po izjavah njihovih zastopnikov pa je bila pripadnost Maribora in štajerskega Podravja k Nemški Avstriji izven debate. 22. novembra nato je bil sprejet zakon o obsegu, mejah in odnosih državnega ozemlja Nemške Avstrije (Staatsgesetzblatt, Nr. 40). Paragr. 1 se glede Koroške in Štajerske glasi:

⁶⁴ Ta sklep je s posebnim uvodnikom objavila tudi MZ, 13. novembra 1918, št. 261.

»Republika obsega... Štajersko in Koroško z izključitvijo po Jugoslovanih strnjeno naseljenega ozemlja...«, paragr. 3 pa: »Sodne okraje, občine in kraje, ki tvorijo državno ozemlje, bo določil in objavil Državni svet.«

Po nemškoavstrijskem pojmovanju strnjene naseljenosti Maribor s štajerskim Podravjem ni bil slovensko ozemlje in je spadal k Nemški Avstriji. Tako so se glasile vse interne instrukcije in informacije, ki so jih dobili zastopniki mariborskega meščanstva na Dunaju in javne izjave. Zakon o volilnem redu za konstituanto z dne 18. decembra 1918 (Staatsgesetzblatt, Nr. 115) med mesti in sodnimi okraji, ki jih obsega volilno okrožje Srednje in Spodnje Štajerske, našteva še mesti Maribor in Ptuj ter sodne okraje Arvež, Ivnik, Marenberg, Maribor, Cmurek, Ptuj, Radgono (razen občine Plitviški vrh), Št. Lenart v Slovenskih Goricah in kraj Gornjo Radgono. Isto vsebujejo tudi izvršilna navodila Državnega sveta z dne 3. januarja 1915 (Staatsgesetzblatt, Nr. 4), izdana po spredaj cit. zakonu z dne 22. novembra 1918. Naj še pripomним, da je bilo glede Koroške v načrtu zakona z dne 22. novembra že določeno, da spada k nemškoavstrijskemu državnemu ozemlju cela Koroška, razen občine Jezersko, da pa je končna redakcija zakonskega besedila upoštevala dejstvo, da je major Lavrič s skupino slovenskih prostovoljcev 19. novembra zasedel Borovljke.⁶⁵ V volilnem zakonu z dne 18. decembra 1918 in v izvršilnih navodilih Državnega sveta z dne 3. januarja 1919 pa je zopet rečeno, da spada k avstrijskemu državnemu ozemlju vsa Koroška razen Jezerskega. Medtem je Nemški Avstriji že zrasel pogum.

Ob takem načelnem stališču nemškoavstrijskih strank, nemškoavstrijske države in mariborske občine je posamezne udarnejše skupine v Schutzwehr kakor v nemškoavstrijskem vojaštvu na Štajerskem stalno zaposovala misel, kako te mejne aspiracije mimo vseh izjav nekaterih civilnih predstavnikov, da naj odloči o sporu mirovna konferenca, uresničiti kar takoj, s silo. Šucverovski častniki so imeli stalne zveze z Gradcem in z nemškoavstrijsko vojaško posadko v Lipnici. O tem je poročala tudi dobra slovenska obveščevalna služba v Lipnici. Poveljnik Schutzwehr Kodolitsch je hodil v Gradec na poročanje. Russ je v Mariboru imel s svojimi častniškimi tovariši ponovno posvetovanje, kako se polastiti Maribora. Spominil se je na državnega poslanca Malika, od avstrijskega državnega predsednika imenovanega in pozneje tudi od vojnega ministra Deutscha (socialnega demokrata) potrjenega vojaškega komisarja za Spodnjo Štajersko ter na njegov načrt zopetne vojaške osvojitve Maribora in Ptuja iz prvih dni novembra. »Pobuda naj bi prišla od zunaj« (str. 54). Deputacija šucverovskih častnikov se je zglasila pri županu Schmidererju, da zve za njegovo mnenje. Našla pa je pri njem Mravlaga, »ki je bil odločno proti vsemu poizkuusu upora« (str. 54).⁶⁶ Russa to ni prepričalo in odvrnilo od nadaljnjega načrtovanja. Manjkajo viri, iz katerih bi zvedeli, kaj je bilo pred-

⁶⁵ Prim.: dr. Martin Wutte, Kärntes Freiheitskampf, Weimer 1943, str. 75 do 76, odslej le: Wutte, str. ...

⁶⁶ Russ ima Mravlaga kar za glavnega pomirjevalca med vsemi mestnimi predstavniki. Temu opisu Mravlagovega načelnega stališča in značaja nekateri drugi viri nasprotujejo. Russ ne omenja datum, ko se je deputacija častnikov Schutzwehr zglasila pri županu, pa je Mravlagov nastop proti uporu mogoče razumeti tako, da je bil le v danem dnevnem položaju proti.

met razgovorov, ki jih je imel od časa do časa poveljnik mariborske Schutzwehr podpolk. Kodolitsch v Gradcu. Sicer pa je pričakovanje pobude od zunaj kazalo na malodušnost tudi samega Russa in vsaj tiste skupine častnikov, s katerimi je imel predvsem stik. Načrt pobude od zunaj je v takih položajih že sam po sebi problematične vrednosti in je bil tudi dejansko brez realnejše utemeljenosti. Tako graški vojaški pooblaščenci (nacionalist August Einspinner, socialist Hans Rešel in kršč. soc. Franc Huber), kakor glavna gospodarska komisarja dr. Viktor Wutte in soc. dr. Arnold Eisler v Wahlfahrtsausschussu, ki je predstavljal prejšnjo deželno vlado in namestništvo (Staatshalterei), so bili proti takki pobudi od zunaj. Einspinner, ki je bil na Malikovo intervencijo še 7. novembra za takso zunanjо pobudo, je pozneje, očitno pod vplivom drugih svojih tovarišev, vojaških in gospodarskih komisarjev, svoje mnjenje spremenil. V Militärkommando v Gradcu je bojevitega generala Lukasa že 4. novembra nadomestil manj podjetni general Reisinger ter se je spremenilo to šele, ko je prišel na njegovo mesto gen. Mitteregger, a je bilo že prepozno. Še najbolj realno vojaško silo za pobudo od zunaj je v novembру mesecu 1919 pomenil 5. Volskwehrbaon v Lipnici, ki je bil pod poveljstvom stotnika Fröhlicha. Ta je kar na svojo roko razglasil mobilizacijo vseh nemških vojakov nadomestnih bataljonov, bivšega 47. pp. in 26. strelskega p.: »Vsi, ki ne bodo prostovoljno prišli, bodo s silo prignani.⁶⁷ Zaradi tega mobilizacijskega proglaša je prišlo celo do spora z mariborsko Schutzwehr, ki je protestirala, češ da je mesto za vse te vojače v Schutzwehr v Mariboru in ne v Volkswehr v Lipnici. Navadno pa so se razgibale Sovražne sile v boju za slovensko-nemško-avstrijsko mejo po I. svetovni vojni po drugi poti: Najprvo se je po dobrì pripravi nekje »ljudstvo spontano« uprlo, temu uporu pa je v primeru, če je upor uspel, sledila vojaška in diplomatska intervencija od zunaj. A tak upor se je v Mariboru šele pripravljal. Po sklepih mariborskega občinskega odbora z dne 10. novembra se je v pripravi na tak upor začela predvsem vneta propaganda za vstop v Schutzwehr, ki je imela znaten uspeh.

Od tretjega dneva Maistrove mobilizacije dalje je začela hitro rasti tudi slovenska vojska Štajerskega obmejnega poveljstva. 10. novembra, ko se še ni vedelo, kakšen bo odziv na mobilizacijski razglas, je iz Celja prišla zelo dobrodošla pomoč 200 mož pod poveljstvom nadporočnika Viktorja Rödeta. Maister se jih je zelo razveselil in jih je ob prihodu na kolodvoru osebno pozdravil. Do zadnjega dne prijavne obveznosti 18. novembra je narasla slovenska vojska v Mariboru na nad 2000 mož.

Sredi novembra, menda 16., je obiskal Maribor poverjenik za narodno obrambo Narodne vlade SHS v Ljubljani dr. Lovro Pogačnik. Govoril je tudi vojaštu.

»Njegov govor, ki ni imel ne repa ne glave,« tako pripoveduje v svojih spominih poveljnik 1. čete Mariborskega pešpolka Jože Malenšek, »pa je izzvenel tako, kakor da bi naša domovina ne rabila več vojaštva, češ, saj bomo dobili po mirovni pogodbi tako vse, kar bomo zahtevali. Tu je posegel vmes general Maister in v blestečem govoru pokazal, da je treba domovino tukaj na severu, kjer zemljelačni tujec, pa čeprav premagan, sega še vedno po naši zemlji, zaščititi. S tem je bila vsa ceremonija končana in poverjenik se je odpeljal, mi

⁶⁷ MZ, 13. novembra 1918, št. 261.

vsi smo se oddahnili in morda tudi sam general.« Ta obisk omenja v svojih spominih tudi Leskovar, ki pa je kljub temu, da je bil predsednik obrambnega odseka NS na Štajerskem, zvedel zanj šele po Pogačnikovem odhodu.

Do 20. novembra je bil organiziran pešpolk, ki so ga sestavljeni trije bataljoni po 4 čete, torej 12 čet. Dobil je ime Mariborski pešpolk (Mp).

»Prvi komandant Mp je postal podpolkovnik Avgust Škabar, ki je prišel 15. novembra iz Ljubljane. Bil je po rodu Istran iz zavedne narodne rodbine. Vojaštvo ga je na man vzljubilo in mu pravilo ‚naš očka‘. Njegova adjutanta sta postala stotnik Mirko Rajh in nadporočnik Julij Guštin,« tako pripoveduje v svojih spominih Jože Malenšek.

Kot dober organizator se je izkazal Guštin. Organizacijo artilerije so izvedli v glavnem major Drago Pož, znan kot artilerijski strokovnjak, ki je prišel 11. novembra od II. vojnega okrožja v Ljubljani, poročnik Anton Vovč, narednik Jožko Slobodnik, častniški namestnik Drago Žohar in še nekaj drugih podčastnikov, ki jih je bilo zlasti med artileristi precejšnje število. Do 23. novembra so bile postavljene 4 baterije. Iz primorskih Slovencev je bil sestavljen Tržaški bataljon. Formiran je bil tudi še 1 eskadron konjenice. V stanju organizacije je bil saperski bataljon, letalski oddelok, avtokolona. Organiziranih je bilo tudi nekaj bolnišnic.

Kazeniske sankcije proti tistim, ki se pozivu niso odzvali, se zaenkrat niso izvajale⁶⁸ ter je bila ta vojska v glavnem še vedno prostovoljska.

Maister se je že po 10. novembru začel pripravljati na dokončni obračun z mariborskimi Schutzwehr. Za kršitve ustanovnega sporazuma in za samovoljnosti mariborskega mestnega sveta se je delal slepega in gluhega. S poveljniškom mariborske Schutzwehr podpolk. Kodolitschem je občeval tako, kakor da mu poplnomata zaupa. Nasprotnika je hotel uspavati. Da oslabi udarno moč Schutzwehr in prepreči, da bi se na eni točki nakopičila večja rezerva, je dovoljeval Schutzwehr vedno več straž, kar je bilo združeno z nekim tveganjem. Število straž svojega vojaštva je zmanjševal. Tako so bile okrog 20. novembra močnejše slovenske straže le še pri bohovškem municipiskem skladnišču, na glavnem kolodvoru in v vojašnicah, šucverovških straž pa je bilo polno: pri mostovih, na izhodnih mestnih ulicah proti Kamnici, v barakah v takratnem Knabenhortu, v mestni hranilnici, na pošti, na rotovžu (sami častniški), v jetnišnici okrožnega sodišča, v kaznilnici, v Scherbaumovem mlinu, pri mariborski eskomptni banki, na koroškem kolodvoru, pri prehranjevalni postaji in še nekaj drugih, skupno 24 straž in 10 pripravljenosti.⁶⁹ Kodolitsch je razen tega mislil, da se najboljše pripravlja na bodoče dogodke na ta način, da proti dogovorom z Maistrom, ki je določal številčno moč vsake straže, te še povečuje. V načrti Maistra in njegovega štaba se je dobro skladala tudi razvada mnogih šucverovcev, da so prenočevali doma in jim je Kodolitsch to dopuščal. Izmenjane straže so po večini odhajale domov počivat.

Vzporedno s temi pripravami in načrti na slovenski in nemški strani je postajalo razmerje med slovenskimi vojaki in šucverovci čedalje bolj napeto. Razmerje dvoje sovražnih vojaških skupin v istem mestu se razvija po lastni logiki. Množili so se spopadi, pretepi, začela so se medsebojna obstrelevanja patrol. Schutzwehr je bila poleg tega vojaška forma-

⁶⁸ Franc Mravljak pisatelju v pismu z dne 21. marca 1958.

⁶⁹ Prim.: Maister, Marburger Schutzwehr — Mariborska varnostna straža, MK 1933, str. 77—78.

cija z dosti slabšo disciplino, kakor je bila disciplina slovenske vojske, s katero seveda tudi ni bilo lahko.

»Toda niso bili sami neoporečni ljudje, ki so se vrinjali v Schutzwehr. O človeškem materialu, ki je našel zavetje v Schutzwehr, bi mogel bivši poveljnik podpolkovnik Kodolitsch marsikaj povedati,«

tako toži nemški publicist in šucverovski častnik Russ (str. 45), ki je to že moral vedeti. Russ misli s tem odnos moštva do častnikov pa tudi splošno moralno raven šucverovcev. Med njimi se je nabralno mnogo razgrajačev. Njihove straže so zagrešile več težkih tatvin zastraženega blaga. Šucverovske patrole so začele trgati vojakom slovenske kokarde s kap.

18. novembra je bil po mariborskem mestu plakatiran razglas (DA-Mariobor) mestnega sveta o mobilizaciji, kakor je bila sklenjena že na seji občinskega odbora 10. novembra 1918:

»Mestni svet mesta Maribor je sklenil, da so vsi za orožje sposobni ljudje, v Mariboru stanujoči ljudje, od dovršenega 18. do dovršenega 50. leta starosti dolžni služiti v mariborski Schutzwehr in se morajo torej vsi v Mariboru stanujoči možje rojstnih letnikov od 1868 do vključno 1900 javiti pri mariborski Schutzwehr.« Razen tistih, ki izpolnjujejo oprostilne pogoje, se morajo vsi drugi zglasiti najkasneje do 23. novembra 1918 opoldne.

Že v noči od 18. do 19. novembra nato je prišlo do posebno hudega medsebojnega obstrelevanja slovenskih in nemških patrol. Smrtno zadet je bil slovenski vojak, dragonec Franc Vauhnik. Ta smrt je slovensko vojaštvo silno razburila. Deputacija mlajših častnikov se je zglašila pri Maistrju in zahtevala razorožitev Schutzwehr. Na mestnem magistratu so menda uvideli, da se zaradi nediscipliniranosti šucverovcev začenja vsa stvar prehitro razvijati. Zopet so prišli k Maistrju Wastian, Mravlag in Suppanz in predlagali skupen pomirjevalni razglas. Maister je v to privolil, toda bil pri tem že trdno odločen, da napravi konec. Razglas pa je učinkoval vsaj toliko, da do večjih spopadov do razorožitve ni več prišlo. Pri napetosti je ostalo in grožnje šucverovcev so se množile. Postajale so tudi vedno bolj konkretnne, kakor da v Mariboru v kratkem ne bo več slovenskega vojaštva.

Dejansko je bil mobilizacijski razglas mestnega sveta z dne 18. novembra že sam po sebi dovolj zgovorna grožnja. Izdan in plakatiran je bil brez predhodnega sporazuma z Maistrom. Ta mobilizacija je zajela 10 letnikov več kakor Maistrova. Ko je bila razglašena, t. j. 18. novembra, je bila nevarnost pred nediscipliniranimi vojaškimi transporti s front že mimo. Schutzwehr pa je bila po besedah in smislu skupnega razglasa z dne 3. novembra ustanovljena za odstranitev te nevarnosti in za čas te nevarnosti. O okreplitvi mariborske Schutzwehr po tem razglasu pravi Russ:

»Po objavi prijavne dolžnosti in s pozivom na službovanje v Schutzwehr je prišlo do izredne okrepitev mestne straže. Prospeha tako močne, dobro vedenje skupine — saj je bilo v njenih vrstah ob koncu samo v vojnih poslih izkušenih častnikov okrog 100 — slovenski vojaški poveljnik ni mogel dopustiti« (str. 50).

Tako je Maister tudi res mislil. Mobilizacijski razglas mestnega sveta je Štajersko obmejno poveljstvo razumelo tako, kakor ga je bilo treba razumeti, kot grožnjo s pestjo, kot vojno napoved. Schutzwehr je štela ta čas nad 1500 mož. Med njimi je bilo več kot sto časnikov.

19. novembra je v MZ izšel tudi poziv poveljstva mariborske Schutzwehr. Sklicajoč se na razglas »Militärkommando« opazarja na mobilizacijo vseh moških od 18. do 40. leta (!) starosti, ki so že kdaj služili pri vojaških, ter pristavlja, da se morajo vsi ti obvezniki zglašiti ali pri mariborski Schutzwehr ali v Lipnici pri njihovih nadomestnih bataljonih 47. pp., 26. strel. p. in 5. drag. p. To se pravi, da je medtem prišlo do sporazuma med Schutzwehr in komandantom posadke v Lipnici, saj je bilo poveljstvo Schutzwehr še pred nekaj dnevi proti temu, da bi se ti vojaki zglašali kje drugje kakor pri njem. Tudi ta razglas je mogel Maistra opozoriti na to, da je zadnji čas, da napravi konec.

21. novembra je bila slovesna zaprisega novega Mariborskega pešpolka. Zanimivo je besedilo prisege:

»Prisegam in se rotim pri Bogu Vsemogočnem in svoji časti, da hočem zvesto in z vso dušo, z vsem svojim srcem, z vso svojo voljo služiti vladni Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov kot ljudski in zakoniti oblasti. Prisegam sebi in svojim dragim, svoji deci in svojim roditeljem, da hočem odredbe Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov brezpogojno, povsod v vsakem času izvrševati in da hočem biti pokoren ukazu predpostavljenih zapovednikov in vsem narodnim postavam in zakonom za napredok, edinstvo, moč in slavo naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tako hočem in to mi Bog pomagaj.«⁷⁰ Po zapisniku z dne 21. novembra so govorili o nevarnem polažaju tudi na seji Narodnega sveta:

»Dr. Pavlin poroča kot gost, da mu je sporočil Vrabl (op. pis.: sodnik v Mariboru), da nameravajo Nemci v soboto poslati delavce demonstrirat in hočejo v nedeljo odyzeti urade, zapreti vodilne osebe. Pošto so baje že odvzeli danes ter imajo tam telefonsko cenzuro. Dr. Koderman zahteva nujnih ukrepov. Dr. Rósina predlaga, da se prekine seja in se skliče obrambni odsek. Se sprejme.« O poteku te seje (Leskovar, Koderman, Voglar) poroča Leskovar v svojih spominih: Rosina, ki je prišel na sejo obrambnega odseka šele ob koncu, je poklical nato Maistra. »Predno sem še prav končal,« pripoveduje Leskovar, »stopi general Maister k meni in mi reče: „Boš pa ti šel kar jutri v Ljubljano k vlađi, da izposluješ dovoljenje za razorožitev zelene garde.“ Z veseljem sem sprejel ta nalog.«

22. novembra zjutraj se je dr. Leskovar zglašil pri podpolkovniku Ulmannskem, načelniku štaba II. vojnega okrožja v Ljubljani. Ta je načelno sicer dal dovoljenje za razorožitev. Zapečateno pismo s pismenim »dovoljenjem« za razorožitev pa je izročil Leskovarju opoldne, tako, da se je mogel vrniti Leskovar v Maribor šele z večernim vlakom, kar je Maistru iz Ljubljane telefonično javil.

V Mariboru je 22. november potekel v pripravah za razorožitev. Maister je bil ta dan v meljski vojašnici. Prišel je tudi v častniško obednico. Nagonovil je častnike in jim zaupal, ne da bi jim povedal dan in uro, da je prišel čas udara in naj bodo pripravljeni. Vendar jih je zaprisegel na molk. Res ni prišel noben glas o tem do Nemcov.⁷¹ Posameznim častnikom je nato čez dan dajal natančne dispozicije.

⁷⁰ Iz zbornika Slovenci v desetletju 1918–28, str. 233. Besedilo prisege se skoro popolnoma krije z obrazcem prisege, predpisanim za zaprisego orožništva, objavljenim v Uradnem listu Narodne vlade SHS z dne 8. novembra 1918 pod št. 36.

⁷¹ Maister sam o tem govoru v častniški obednici ne piše. Omenjajo pa to nekateri pisci spominov, npr. Jože Malenšek, dr. Ivan Senekovič in Franjo Volašek. Na ponovno vprašanje, kako je s to zadevo, mi je odgovoril Malenšek, da more to samo znova potrditi. To dejstvo sicer kaže, da Maister tajnosti svo-

Ko so zvečer v štabu Štajerskega obmejnega poveljstva (v stavbi okrajnega glavarstva) odprli pismo, ki ga je prinesel Leskovar iz Ljubljane, pa so brali sledečo naredbo:

Narodna vlada SHS
Poverjeništvo II. vojnega odseka
Ljubljana

Obmejnem štajerskom poveljstvu SHS

u Mariboru

Budući da je jačina slovenske mariborske posade sada takova, da bez drugih straža red održati može, to se naredjuje, da se sve straže (štajerska garda) poziva, da odlože oružje, odnosno, ako tom pozivu odgovorili nebi, da se po zapovedi gen. Maistra razoružaju.

Ljubljana, 22. 11. 18.

dr. Pogačnik⁷²

Bili so v zadregi, kaj naj pravzaprav store. Ko pa je Leskovar zatrdiril, da mora tudi s prišego potrditi, da je bila ustna izjava Ulmanskega zjutraj ob prihodu v Ljubljano glede razorožitve popolnoma jasna, je Maister po kratkem preudarku odšel v veliko dvoranó okrajnega glavarstva, kjer je bil ta čas zbran skoro celotni plenum Narodnega sveta. Navzoča sta bila tudi Maistrov adjutant Mravljak in dr. Ivan Senekovič. Maister je po kratkem nagovoru navzoče najprvo zaprisegel, da bodo o tem, kar bodo sedaj slišali, popolnoma molčali. Nato jim je »povedal, da se bo ponoči izvršil napad na zeleno gardo«. »Ugovarjal ni nikdo in smo se molče razšli,« priponeduje Leskovar. Direktно ugovarjal res ni nihče. Toda brez omahanja in pomislekov člani Narodnega sveta Maistrovega sporočila niso sprejeli. O tem govorita Mravljak in Senekovič zelo določno in jasno. Nekateri člani Narodnega sveta so namreč izrazili bojazen, kaj bo rekla k temu antanta. Podvomili so v uspeh. Izmed civilnih udeležencev tega sestanka je bil odločno za takojšnjo akcijo edino dr. Leopold Poljanec, poznejši nadzornik za srednje šole v Ljubljani, znan po svoji značajnosti in premočrnosti. Izjavil je, »da nas mora biti sram in da nismo vredni svobode, ako v takem važnem trenutku ne čutimo v sebi dovolj moči in sile«. To je odločilo. Izven Maribora pa so bili 22. novembra in v noči od 22. na 23. november tisti, ki so jih šuverovci najbolj grozili in katerih življenje bi bilo v nevarnosti, če bi se akcija ponesrečila, kakor Verstovšek, Rosina, Hohnjec. Tako priponeduje Maister.

Načrt razorožitve je bil Maistrovo osebno delo. To sam posebej poudarja. Manjšemu številu večjim oddelkom poveljujočih častnikov je zvezcer še enkrat razložil svoj načrt. Mesto je razdelil na 4 operativne odseke:

V I. odseku južno od Drave, zapadno od vštete Tržaške ceste,⁷³ naj bi izvedel razorožitev stotnik Kos Anton z bataljonom Celjskega polka in pol čete Srbov. V tem odseku je stal na straži ali bilo v pripravljenosti 157 šuverovcev s 14 častniki in 8 strojnicami. Službe prosti so bili v Kreuzhofu.

V II. odseku, ki je obsegal Maribor severno od Drave, zahodno od Partizanske ceste in Mlinske ulice in ki je bil najvažnejši, naj bi izvedel razorožitev 2. bataljon Mariborskega pp. pod poveljstvom stotnika dr. Antona Dolarja. V tem odseku je imela Schutzwehr v službi: 1 častniško in 3 navadne priprav-

jih načrtov morda ni posebno varoval. Važno pa se mi zdi to dejstvo poudariti, ker dokazuje visoko zavest častniškega zpora, da ni prišlo kaj v javnost. To bi se moglo zgoditi, ne da bi kateri od teh častnikov to prav hotel izdati.

⁷² Iž: Maister, Mariborska Schutzwehr..., MK 1933, str. 77.

⁷³ Ulice, ceste in trgi so označeni z današnjimi imeni.

ljenosti ter 12 straž, skupno 219 mož, med njimi 37 častnikov. Službe prosti so bili v dravski vojašnici in v barakah pri mestnem pokopališču in ob Tomšičevi cesti.

III. odsek je bil severno od Drave, vzhodno od Partizanske ceste in Mlinske ulice. V tem odseku naj bi razorožila šucverovce, to je 1 pripravljenost in 5 straž, skupaj 87 mož in 9 častnikov s 6 strojnicami (službe prosti so bili v meljskem otroškem vrtcu), 10. četa Mariborskega pp pod poveljstvom nadporočnika Ivana Gračnerja.

V IV. odseku, južno od Drave in vzhodno od Tržaške ceste, to je na Podbrežju, pa naj bi razorožitev prevzela polovica 1. čete Mp pod poveljstvom nadporočnika Joža Malenška. Schutzwehr je imela tu 2 pripravljenosti in 2 straži, 30 mož in 7 častnikov. Službe prosti so bili v gostilni Pukl. Nemško stražo pri kaznilnici naj bi razorožila druga polovica 1. čete pod poveljstvom Pera Cestnika in Joža Groznika.

Odrejene so bile še sledeče pripravljenosti: na Glavnem trgu pol čete Srbov pod poveljstvom nadporočnika Ivana Ortana; na Magdalenskem trgu stotnija ljubljanskega gorskega strelskega polka pod poveljstvom nadporočnika Ivana Pibernika ter ostanek vojakov v meljski vojašnici, pred katero so stali 3 tovorni avtomobili s 5 strojnicami pod poveljstvom praporščaka Vilka Hrena, pripravljeni za prevoz.

Za artilerijo je bilo odrejeno, naj bo postavljena na Ruški in Podbreški cesti ter na Stolnem vrhu pri glavnem kolodvoru.

Vsi dohodi v mesto naj se pred začetkom razoroževanja zapro.

Za razorožitev je določil Maister 23. november, začetek pa na 4. uro zjutraj. Razorožitveni razglas se je tiskal pod posebnim nadzorstvom nadporočnika Maksa Ravterja v Cirilovi tiskarni.

K že naštetim ugodnim okoliščinam se je pridružila še ta, da je poveljnik mariborske Schutzwehr Kodolitsch odpotoval 22. novembra v Gradec in se še ni vrnil. 23. novembra ob 1. uri zjutraj je prišla iz Celja še nova znatna pomoč treh čet Celjskega pp. z 10 strojnicami pod poveljstvom nadporočnika Pavlina. Celje je Maistra krepko podprlo.

Razorožitev se je začela z razorožitvijo straže pri glavni pošti ter zasedbo vseh pošt, glavne in kolodvorske, ter brzjavnih in telefonskih zvez na glavnem in koroškem kolodvoru. Maister se je s podpolk. Škabarem in Cvirkom, s častniki svojega štaba in nadporočnikom Mravljakom ter policijskim komisarjem dr. Senekovičem nastanil v telefonski centrali glavne pošte. Tjakaj naj bi mu poveljniki razorožitvenih oddelkov pošiljali poročila. Na dvorišču je bila še pripravljenost 1. voda pešcev pod poveljstvom nadporočnika Lederhasa in oddelka strojnic pod poveljstvom nadporočnika Lindtnerja.

Prvi je javil izvršitev razorožitve stotnik Dolar in sicer iz najnevarnejšega, II. odseka, ob 4. uri 17 minut. Do 4. ure 47 minut so prišla poročila še iz vseh ostalih odsekov. Popolnoma iznenadeni so se šucverovci slabo ali pa sploh ne upirali. Le v dravski vojašnici je bil težko ranjen poročnik Gugl Emil, ki je čez en mesec nato umrl, pri tovornem skladišču na glavnem kolodvoru pa lahko še en šucverovec. Razorožitev je bila izvedena z občudovanja vredno točnostjo in hladnokrvnostjo. Malodušneži so bili osramočeni. Ko se je Kodolitsch vrnil zjutraj iz Gradca v Maribor, mu je Maistrov častnik izročil na kolodvoru le še odstavitveni dekret.

Bila je sobota zjutraj. Ko so bili ob 7. uri dohodi v mesto zopet odprti, so se mogli številnim bravcem plakatiranega razorožitvenega razгласa pri-družiti tudi okoličani. Razglas je bil tiskan v slovenskem in nemškem je-ziku, navaja razloge za razorožitev (nediscipliniranost šucverovcev, ple-njenje, ropanje, streljanje) in odreja oddajo vsega orožja.

»Politična uredba mesta Maribor se s tem ne dotakne na noben način, mestni upravitelji ostanejo na svojem mestu. Danes od 12. ure smejo nositi vojaško uniformo samo moje čete, osebe vodstva vojaškega transporta, osebe sanitete: osebe teh zadnjih dveh skupin morajo imeti izkaznice...«⁷⁴

Samozavest Slovencev v Mariboru, v okolici in celiem Podravju, se je po tem klavnem zadržanju mariborske Schutzwehr ob razorožitvi, ko so se njeni člani pravkar še tako grozeče obnašali, zelo dvignila. O vtisu, ki ga je ta razorožitev napravila na mariborske Nemce, pa je MZ zapisala 24. novembra ob koncu poročila o razorožitvi:

»Strašnemu razburjenju je sledil pokopališki mir.«

7. Maistrova vojska zasede slovensko-nemško mejo — Srbski, iz bivših avstrijskih ujetnikov sestavljeni oddelki in antantna legitimacija—Pogodba Maister-Passy 27. novembra 1918 — Nadaljevanje prevzemanja oblasti po Slovencih in železničarski štrajk

Mariborska Schutzwehr je vezala vse vojaštvo Štajerskega obmejnega poveljstva na Maribor. Izven Maribora je bilo od tega vojaštva le nekaj kolodvorskih straž. Vojaštvo Štajerskega obmejnega poveljstva v Mariboru je bilo ta čas edina znatnejša vojaška sila v Sloveniji, organizirana, disciplinirana, s časovno aktualno narodno revolucionarno moralom. Narodne straže niso pomenile nobene resne vojaške sile in jih izven domače občine ni bilo mogoče uporabiti. Na Kranjskem so bile narodne straže ta čas že razpuščene (z naredbo Narodne vlade z dne 14. novembra so se morale do najkasneje 20. novembra raziti vse narodne straže), v obmejnih predelih pa so kot oborožena opora narodnim svetom sicer še imele nekaj smisla in pomena, toda tiso se v njih pokazali že razni znaki razkroja, nasprotja socialnega in osebno moralnega značaja.

Po uspeli razorožitvi mariborske Schutzwehr je torej Maister takoj začel izvajati svoj načrt zasedanja oziroma zavarovanja tiste mejne črte, ki naj bi bila bodoča državna meja in katero je že v začetku oktobra pre-debatiral s Kovačičem in Slavičem.

23. novembra, istega dne, ko je bila razorožena Schutzwehr, se je pomaknil iz Mežiške doline naprej v Podjuno in proti Velikovcu Malgaj, sedaj že po dogovoru z Maistrom. Zasedel je Pliberk, 30. novembra pa s 100 možmi, od katerih je bilo 40 Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, in 6 strojnicami Velikovec. Malgajeva zasedba Velikovca je zaenkrat pomenila le zavarovanje levega krila nastajajoče štajerske fronte, v perspektivi nadaljn-jega razvoja pa začetek pohoda na Celovec. 1. decembra je Malgajev oddel-lek že odbil prvi nemški napad na Velikovec.

25. novembra dopoldne je oddelek Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, zasedel Šmilje, postajo ob Južni železnici, odcepno postajo stranske železnice, ki je vezala Južno železnico s slovenskim Pomurjem, Radgono in Ljuto-

⁷⁴ Iz:Maister, Marburger Schutzwehr ..., MK 1933, str. 80—82.

merom. Vod nemškoavstrijskega vojaštva iz Lipnice, ki je bil v Šilju, se je med slepim streljanjem umaknil proti Ernovžu. Popoldne sta nadomestili Srbe dve četi Mariborskega pešpolka.

Zasedba Šilja po Srbih in njihova nadomestitev s Slovenci takoj po zasedbi še istega dne kaže, kakšni računi mednarodnopravnega značaja so tiste dni še vodili vojaške akcije ob slovenski severni meji. Za pravilno presojo vojaških dogodkov tistih dni je prav, da se pri tem nekoliko pomudimo.

Šilje naj zasede »antantni« vojaški oddelek; to pokazati je bil namen te akcije. Le antantni vojaški oddelki so namreč imeli po določilu pogodbe o premirju pravico zasedati strateško važnejše točke na ozemlju bivše avstro-ogrsko monarhije, se na tem ozemlju nastaniti ali delati red. Slovenska vojska pa ni bila antantna vojska, ker država SHS od antante ni bila priznana. Nemška Avstrija, koroški in štajerski Nemci, so hitro ugotovili, kakšne možnosti obnašanja nasproti Slovencem se jim s tem odpirajo. Šlo je le še za to, kako dolgo bodo pričevali za antantne čete vojaške formacije sestavljeni iz Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, kdaj bodo prišli na to, da oddelki 26.p. »Komande srpskih trupa« v Ljubljani nimajo legitimacije nastopati kot redna srbska, torej antantna vojska. Srbska vlada in Vrhovna komanda srbske vojske jim tega nista dovoljevala, ne pred 1. decembrom in ne po 1. decembru, po ujedinjenju države SHS s krajevino Srbijo v Kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ko je 14. novembra komandant srbskih čet v Ljubljani, podpolkovnik Stevan Šabić, v posebni noti protestiral proti prekoračenju demarkacijske črte po italijanskih četah pri Vrhniku (ta demarkacijska črta je bila določena v premirju dne 3. novembra), z grožnjo, da bo uporabil orožje, če bi se premikanje nadaljevalo, je sicer nastopil kot zastopnik srbske, antantne vojske.⁷⁵ 20. novembra pa je bil Šabić telefonično pozvan, da se mora takoj osebno javiti pri Vrhovni komandi srbske vojske v Beogradu. Šabić se na to ni več vrnil v Ljubljano.⁷⁶

Srbska oziroma jugoslovanska vlada pod Pašičevim ozirom Protičevim predsedstvom je v teh mesecih imela za umestno, da zasede in si zagotovi najprvo vse srbsko ozemlje bivše avstro-ogrsko monarhije. Napisali Italiji se ni hotela angažirati na ta način, kakor je to storil Šabić, na slovenske ali hrvatske meje nasproti Avstriji in Madžarski pa sploh ni hotela pošiljati svojega vojaštva. Ko je npr. podpolk. Simović, delegat Vrhovne komande srbske vojske pri Narodnem Vijeću v Zagrebu sporocil

⁷⁵ Prim. Slovenec 15. novembra 1918, št. 263 in Slovenski Narod 15. novembra 1918, št. 270. Razlikujeta se poročili teh dveh listov le v tem, da Slovenec v uvodnem odstavku pravi, da je poslal Šabić protestno noto po naročilu načelnika srbskega generalnega štaba vojvode Mišića, Slovenski Narod pa, da jo je poslal po naročilu zastopnika Vrhovne komande srbske vojske podpolk. Dušana Simovića v Zagrebu. Pravilno je Narodovo poročilo. Mišićevega pooblaštila tudi Simović ni imel.

⁷⁶ Istorija Dravske divizijske oblasti 1918—1920 godine, Vojno-istoriski institut JNA u Beogradu. Zapisano je to pri 20. novembru te v obliki dnevnika pisane zgodovine. Janko Brejc govor v članku Izra dni prevrata v Ilustriranem Slovencu št. 44/1925 o »odpoklicu«.

svoji komandi prošnjo Narodnega Vijeća v Medjimurju, naj zasede Medjimurje srbska vojska, je dobil sledeći odgovor z dne 19. novembra 1918:

»Obvestite Narodno Vijeće u Medjimurju, da srbska vojska ne more zasesti Medjimurja, ker bi se to protivilo vojni konvenciji.«⁷⁷

Gre za beograjsko konvencijo o premirju z dne 13. novembra, po kateri je bila demarkacijska črta potegnjena tako, da sta Medjimurje in Prekmurje ostala na madžarski strani. Obljubili so marsikaj, tudi da bo prišla v Slovenijo »Jugoslovanska legija«, toda do dejanj ni prišlo. Brejcu, ki je v dneh, ko sta Korošec in Žerjav izjavljala, da bodo Slovenci nasproti Nemški Avstriji dobili vse, kar bodo hoteli, prosil v Beogradu za pomoč srbske redne vojske, ki bi zasedla severno mejo, je bila ta pomoč obljudljena.⁷⁸ Obljubljenih dveh bataljonov pa ni bilo. V teh dneh pa je od pomoci srbske redne vojske mnogo zaviselo. Že majhna vojaška pomoč bi bila uspešna. Šlo je v glavnem za »antantno« legitimacijo. Koroški deželni zbor je 5. decembra sprejel sklep, da se bodo koroške nemške čete pridrajočim jugoslovanskim četam z vsemi silami uprle, antantnim četam, ki se kot také v redu izkažejo, pa se ne bodo upirale.⁷⁹ Po tem sklepu se je koroško nemško vojaštvo v nadalnjem ravnalo. Ko se srbski oddelki 280 mož s 7 častnikimi pod poveljstvom kapetana Milovana Milosavljevića, ki je 14. decembra 1918 zasedel Grabštanj (severno od Drave, okrog 10 km vzhodno od Celovca), ni mogel izkazati z legitimacijo srbske vlade ali poveljstva redne srbske vojske, temveč le z legitimacijo iz Ljubljane, so ga koroške nemške čete zajele, razorožile in ga preko Dunajskega Novega mesta in Budimpešte poslale v Jugoslavijo nazaj. Po časniških poročilih tistih dni se je koroška deželna vlada postavila na stališče, da srbskega oddelka, ki se ni mogel izkazati s pismenim nalogom srbske vlade ali višnjega antantnega poveljstva, ni imeti za antantno vojsko. Isto stališče je zastopala koroška deželna vlada tudi v odgovoru z dne 18. decembra na zadevno protestno noto Narodne vlade v Ljubljani z dne 16. decembra.⁸⁰ Grabštanj je uvod v ofenzivo proti slovenskim zasedbenim četam na Koroškem in proti levemu krilu zasedbene črte. Štajerskega obmejnega poveljstva. Konec je bilo igre z oddelki, sestavljenimi iz Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, kot »antantnimi« oddelki, konec je bilo učinkovitejše pomoči teh čet. Te čete bi v nadalnjem pomenile učinkovito pomoč le, kolikor bi res smeles nastopiti kot enote redne srbske vojske ali bi imele povelje, da se bore. Take legitimacije oziroma takega povelja pa te čete niso imele.⁸¹ V Sloveniji so ti srbski oddelki opravljali predvsem stražno, po-

⁷⁷ Iz: Bogo Krizman, Izvještaji D. T. Simovića, delegata srpske vrhovne komande kod vlade Narodnog vijeća SHS g. 1918, Historijski zbornik VIII, 1955, stran 128.

⁷⁸ Prim. Dr. Janko Brejc, Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918—1928, str. 171.

⁷⁹ Prim.: Wutte, str. 111.

⁸⁰ Prim.: Slovenski Narod z dne 17. decembra 1918, št. 299 in Slovenec z dne 19. decembra 1918, št. 292.

⁸¹ Prim.: Zdravko Seručar, Vojne akcije u Koruškoj 1918/19 godine, Beograd, str. 31. V poročilu svojemu komandantu 26. pp. v Ljubljani o dogodkih pri Grabštanju pravi Milosavljević dobesedno: »... a imao sam naredjenje da izbegavam borbu«, Vojnoistoriski institut JNA u Beogradu.

licijsko službo. Kaj več o tem in posebej o Švabiću bi bilo mogoče izpregovoriti v kakšni drugi zvezi ali v posebni študiji.

Prvi oddelek redne srbske vojske, bataljon 4. pp Drinske divizije, je prišel v Ljubljano šele 22. decembra, toda ne za to, da bi odšel na severno mejo. 3. decembra je prišel v Ljubljano general Smiljanić, in sicer kot šef srbske vojaške misije pri Narodni vladi oziroma pri II. vojnem okrožju v Ljubljani, kot opazovalec. Kar so tedaj slovenski časniki pisali o pomoči Srbijé, more biti sicer dober predmet za psihološki študij, predvsem tedanjega meščanstva, za zgodovinarja, ki naj piše resnico, pa je le malo uporabnega. Kako daleč so šle antantne sile z nepriznanjem Jugoslavije, kaže dejstvo, da je Vrhovna komanda srbske vojske še 25. decembra 1918 dobila od komande zavezniških vojsk obvestilo, po katerem se praktično ne prizna obstoj jugoslovanske vojske, ki jo je organiziralo Narodno Vijeće v Zagrebu oziroma Narodna vlada v Ljubljani, temveč da se priznajo kot zavezniške samo enote stare srbske vojske.⁸² Samo redna srbska vojska oziroma enote 26. pp »Komande srbskih trupa« v Ljubljani, ki bi se mogle izkazati s poveljem Vrhovne komande srbske vojske, bi mogle pomagati. Te edine so nesporno veljale za antantno vojsko, njim bi se v prvih mesecih po prevratu avstrijski Nemci ne upali upreti. Zadostovalo bi nekaj bataljonov. Kljub temu, da sta srbska vlada in Vrhovna komanda vse to vedela, nista izvajala nikakih posledic. Še jugoslovanske dobrovoljske čete sta zadrževala v Srbiji, na albanski meji. Maja 1919, ko se je mednarodni politični položaj Avstrije utrdil, predvsem s pomočjo Italije, pa so Koroške nemške čete imele že pogum spustiti se v boj tudi z rednimi srbskimi četami.

Zasedba Špilja je Gradec vznemirila. Dopoldne 26. novembra se je zglasil pri gen. Maistru polkovnik Passy, o katerem pravi Knaus, da se je v svetovni vojni dobro izkazal kot poveljnik 47. pp in 26. strel. p. Prišel je k njemu po naročilu štajerske deželne vlade v sporazumu z Militär-kommando v Gradcu, da bi zvedel za njegove nadaljnje namene.

»Pooblastilo je bilo izdano od gospodarskega komisarja dr. Eislerja brez vednosti deželnega glavarja dr. von Kaana ter ni vsebovalo nikake odobritvene klavzule.«⁸³

Maister je izrabil priliko in sklenil z njim pogodbo, ki po svoji vsebini pomeni zadnjo veliko iniciativu gen. Maistra v borbi za slovensko severno mejo po prvi svetovni vojni. Dokazuje tudi, da je imel gen. Maister v teh dneh v načrtu tudi zasedbo Slovenske Koroške. Pogodba odreja v glavnem, da vojaški oddelki generala Maistra brez prejudica za bodočo mejo zase-dejo črto z vključno sledečimi kraji: Radgona, Pridova, Gornja Purkla, Brunnsee, Št. Vid ob Vogavi, Ernovž, Zagaj, Ivnik, Šentpavel, Grebinj, Važenberk, Slov. Šmihel, Krnski grad, Feldkirchen (Trg), Beljak, Šmohor in do črte južno navpično na deželno mejo. Nemške čete se umaknejo na črto Vildona. Ozemlje med obema črtama je nevtralna zona, ki naj prepreči spopade med jugoslovanskim in nemškoavstrijskim vojaštvom. Nemško-avstrijska oblastva morajo obvestiti katerekoli vojaške oddelke na nem-

⁸² Dnevnik Vrhovne komande, vpis pri 25. decembru 1918, Vojnoistoriski institut JNA u Beogradu.

⁸³ Prim.: Knaus II, str. 81—82.

škoavstrijskem ozemlju, da se proti oddelkom generala Maistra vzdrže vsake sovražnosti.⁸⁴

Te pogodbe štajenska in s posebnim ogorčenjem koroška deželna vlada nista hoteli priznati. Priznati je ni hotel tudi ne državni sekretariat za zunanje zadeve na Dunaju. Bolj čudno pa je, da je ni hotela priznati tudi ne Narodna vlada v Ljubljani. Maister pripoveduje o tem:

»Ljubljano sem o tej pogodbi izvestil telefonično ter zopet pritiskal na zasedbo Koroške in posebno Celovca. Poudarjal sem, da sedaj sam z izdatnim oddelkom lahko podpiram to akcijo. — Telefonično mi je odgovorilo Poverjeništvo za narodno brambo: „Saj je vse lepo to. A tekla bi kri. Mi smo pa sedaj v demokratski državi in v demokratski državi ne sme niti ena kaplja kri teči. Dosegli bomo vse potom pogajanji.“ In II. vojno okrožje: „Pitanje koroško nije zadača štajerskog obmejnog poveljstva (komandant tega sem bil jaz) nego jest zadača II. vojnog okružja u Ljubljani.“ — Razen tega so se bali v Ljubljani, kako prehranjevali Koroško, ako je zasedeno, dasi so imeli od zanesljivih oseb poročilo, kaki zakladi hrane leže tam. — Čutil sem, da mi Ljubljana ni bila naklonjena, zato tudi negativno stališče poverjenika za narodno brambo napram vsem mojim predlogom. Dne 26. novembra sem namreč že dobil natančno zaris delokrog mojega poveljstva, ki je izključeval vsak moj vpliv na Koroško, izvzemši velikovško okrajno glavarstvo.«⁸⁵

Zadevni odstavki v zapisnikih 25. in 27. seje Narodne vlade z dne 28. novembra oziroma 2. decembra 1918 se glasijo:

»Sklene se, da poverjenik za narodno obrambo ukaže generalu Maistru, da ne sme dalje prodirati in ga pouči, da nima pravice zahtevati demarkacijsko črto in da ne sme ovirati prometa živil po omenjeni železnici« (op. pis.: to je po železnici Spilje—Radgona—Ljutomer) in: »dr. Pogačnik naj dopove ener-gično generalu Maistru, da ima izvrševati izključno vojaška povelja, ki jih dobi iz Ljubljane, sicer pa nič ukrepati na lastno pest. Celovec se za enkrat ne za-

⁸⁴ Ta pogodba še ni bila nikjer objavljena. Nemški publicisti navajajo njen vsebino samo po zelo nepopolnih poročilih slovenskih časnikov. Pisana je samo v nemščini. Po načelniku generalnega štaba Štajerskega obmejnega poveljstva majorju Ankerstu overovljen prepis hrani DA-Maribor in se glasi:

VERTRAG

geschlossen zwischen General Rudolf MAISTER, Kommandanten des Štajersko obmejno poveljstvo SHS v Mariboru und dem Bevollmächtigten des deutsch-österreichischen Wohlfahrttausschusses und des Militärkommandos Graz, Oberst Rudolf PASSY.

GEGENSTAND:

Besetzung der gemischtsprachigen Gebiete in der Steiermark und Kärnten durch jugoslawische Truppen.

Folgende Punkte sind im gegenseitigen Einvernehmen der beiden Vertreter vereinbart und als rechtsgültig angenommen worden:

1.

LEIBNITZ wird am 30. November 1918 bis 12 Uhr mittags von der deutsch-österreichischen Volkwehr geräumt und zieht beiläufig in die Linie WILDON ab. Die Wache im Flüchtlingslager WAGNA und jene im Lager LEBRING, beide in der Stärke in der sie heute beigestellt wurden, bleiben.

Durch diese Räumung wird eine **neutrale Zone** geschaffen, welche etwaige Konflikte zwischen den deutsch-österreichischen Wehren und dem jugoslawischen Militär verhindern soll.

2.

Die Schutzabteilungen des General **Maister** besetzen im Allgemeinen die Linie inclusive nachbenannte Orte: RADKERSBURG, PRIDAHOF, OBER-PURKLA, BRUNNSEE, ST. VEIT a. d. VOGAU, EHRENHAUSEN, SAGAU,

sede, ker nam manjka živil, da bi prehranili ljudstvo vsaj v toliki meri kot prejšnja vlada, in ker bi to ne šlo brez krvoprelitja.«

Na 27. seji 2. decembra je bil Verstovšek navzoč in zopet, ne da bi se kaj priglasil k besedi.

Že 28. novembra sta prišla iz Gradca v Maribor civilni vojaški pooblaščenec poslanec Einspinner in gospodanski komisar dr. Eisler (soc. dem.), ki sta načo pred Maistrom podala izjavo, da je pogodba, sklenjena med Maistrom in Passyem »brezpredmetna«, ker polk. Passy ni bil upravičen te pogodbe skleniti. Dovolila sta le zasedbo Špilja, Lučan, Marenberga in Dravograda ter častniško stražo na radgonskem kolodvoru. Maister je bil kratek in je izjavil samo, da ostanejo od njega izdani zasedbeni ukazi toliko časa veljavni, dokler ne pridejo od Narodne vlade drugačne odredbe.⁸⁶

Za stališče Narodne vlade glede pogodbe s Passyem je Maister v tem trenutku že vedel. Tudi Gradec je bil obveščen. Kljub umestnosti vprašanja, ali je Slovenija imela v teh dneh sploh dovolj vojaških sil, da bi mejo po tej pogodbi takoj zasedla, bi mogla biti ta pogodba v rokah odločne in spretne diplomacije v borbi za demarkacijsko črto nasproti Nemški Avstriji za Avstrijo vsaj zelo neprijeten instrument. Pogodba je bila za Slovenijo veljavna, ker ni bilo v Passyevem pooblaštilu nikakve odobritvene klavzule in so bili Passyevi pooblastitelji upravičeni tako pogodbo skleniti. Militärkommando v Gradcu je obsegalo tedaj tudi Koroško, ki se je šele po tem incidentu vojaško osamosvojila. Po mednarodnem pravu pogodbena stranka ni dolžna vedeti za siceršnje interne odnose druge stranke, pooblaščenca in pooblastitelja.

Tako je ostala ta Maistrova iniciativa čisto neizrabljena.

Upreti se Narodni vladi in čti po poti, ki jo je nakažovala pogodba s Passyem, bi se v tem trenutku rekelo tvegati vse, dosledno morati seči po oblasti v Sloveniji. Že ob razorožitvi mariborske Schutzwehr pa se je videlo, da Maister tudi Narodnega sveta za Štajersko ni imel več trdno za

EIBISWALD, ST. PAUL, GRIFFEN, WAISENBURG, WIND, ST. MICHAEL, KARBURG, FELDKIRCHEN, VILLACH, HERMAGOR, südlich senkrecht auf die Landesgrenze.

Diese Besetzung hat den Zweck, die südslawische und die deutsch-österreichische Bevölkerung vor etwaigen Übergriffen zu schützen. Eine Bestimmung der zukünftigen Nationalstaatsgrenzen ist durch diese Besetzung nicht beabsichtigt.

3.

Südlich der Besetzungslien des General Maister werden keine Requisitionen für die Einwohner nördlich dieser Linie stattfinden.

4.

Eine Ausfuhr von Lebensmitteln oder sonstigen lebenden oder toten Material über die Besetzungslien gegen Norden ist unstatthaft. Ebenso wird über diese Linie gegen Norden das beschlagnahmte oder requirirte, ehemalige österr. Staatsgut nicht ausgeführt werden.

5.

Die Lebensmittelversorgung seitens des deutsch-österreichischen Wohlfahrtsausschusses für die Konationalen südlich der Besetzungslien des General Maister wird von den südslawischen Schutztruppen in keiner Weise gestört werden.

seboj. Pri Beljačku bi zadeli na Italijo. Italija je prežala, da se ji po t. A/4/b pogojev premirja ponudi prilika vkorakati še globlje v Slovenijo, sedaj zato, da bi »delala red«. Ta tendenca se je zelo jasno pokazala pozneje celo v za Italijo dosti manj ugodnih okoliščinah, kakov so bile v mesecu novembra 1918, ob incidentih v Zalogu in v Ljubljani 12. in 20. februarja 1919, ko so Italijani dvignili hrup, češ da je bila zažgana italijanska zastava in tedaj, ko je bila neka italijanska vojaška misija izgnana iz Ljubljane. In kaj bi napravila beografska vlada?

V nadalnjem izvajanju načrta prevzemanja in utrjevanja slovenske narodne oblasti v Mariboru in Štajenskem Podravju so bili po razorožitvi mariborske Schutzwehr odstranjeni vsi tisti nemški nacionalistični uradniki, ki so se obnašali, kakor da bi bili v Nemški Avstriji. 28. novembra so bili ob navzočnosti generala Maistra odstavljeni predsednik mariborskega okrožnega sodišča in vodja državnega pravdništva ter še več drugih sodnikov.⁸⁷ Vsí so izjavljali, da se umaknejo »samo sili«. Predsednik okrožnega sodišča je postal višji deželno-sodni svetnik Cankar, vodja državnega pravdništva pa dr. Mirko Grasselli. Istega dne sta bila ob navzočnosti slovenskih častnikov zamjenjena s slovenskimi šefi vodja glavne pošte in vodja kolodvorske pošte. Vodja glavne pošte je postal Ludvik Jošek, kolodvorske pa Jakob Novak.

Te odstavitev so mariborske Nemce zopet močno razburile. Njihov odpor pa je postajal čedalje bolj brezglav. 28. novembra zvečer je bil sestanek zaupnikov mariborskih Nemcev in nemškoavstrijskih socialnih demokratov iz Maribora. Na tem sestanku je bilo sklenjeno, da prično železničarji 29. novembra stavkat. ⁸⁸ Res se je 29. novembra po 12. uri zglasilo pri Maistru odposlanstvo železniških in poštnih uradnikov, ki so zahtevali, da se odpravijo vojaške straže ob delavnici in kurilnici, da se odpuščeni nemški sodni in poštni uradniki zopet sprejmejo v službo, da se

6.

Die Militärerziehungsanstalt STRASS gilt als **neutral** und bleibt in dienstlicher Beziehung dem Militärrkommando **Graz** unterstellt, hat jedoch nach Massgabe der vorhandenen Bestände gegen Austausch von Fassungsdokumenten die Militärunterrealschüler aus STRASS in Marburg mit Monturen, Wäsche und Schulmitteln zu versorgen. Ein Abschub der Magazinsbestände über die Besetzungsline gegen **Norden** ist **unstatthaft**.

7.

Eine feindliche Aktion gegen die Schutzabteilungen des General **Maister** wird weder seitens der deutsch-österreichischen Regierung noch des Militärrkommandos **Graz**, noch eines sonstigen militärischen oder Volkswehrkommandos stattfinden. Ebenso sind von den erstgenannten Behörden, die etwaigen Heim- oder sonstigen Wehren zu verständigen, dass sie sich jeder Feindseligkeit gegenüber den Abteilungen des General **Maister** enthalten.

8.

Die Schutzabteilungen werden, die im Punkte 2. bestimmte Besetzungsline — wenn nicht das Südslawentum gefährdende Verhältnisse hiezu zwingen werden — gegen Norden nicht überschreiten und keine feindliche Aktion unternehmen.

9.

Die Vertragspunkte treten am 30. November 1918, 12 Uhr mittags in Kraft.

odstranijo slovenski železniški nadzorni uradniki in podobno. Odbojanstvo je sporočilo Maistru tudi, da se je stavka že začela.

»Jaz sem upravičenost te železničarske stavke, ki je nastala zgolj iz nemškonacionalnih nagibov, odklonil in odbojanstvo odslovil,« pravi Maister. Ljubljanski socialnodemokratski dnevnik Naprej je dne 30. novembra (št. 275) poročal:

»V Mariboru in na Pragerskem je izbruhnila stavka nemškonacionalnega osebja železnic in pošte.«

V začetku te stavke res ni mogoče zaslediti niti enega razloga, ki bi kazal na kaj drugega, kakor na nemškonacionalistične politične motive. Šele, ko se je pokazalo, da stavka ne dosega svojega nacionalistično političnega namena, so stavkujoči prišli še z drugimi političnimi razlogi, poselj z republikanskim gesлом.

Ljubljana je to pot priskočila slovenskemu Mariboru odločno na pomoc. Ekspozitura obratnega nadzorništva Južne železnice v Ljubljani je na prošnjo generala Maistra brez odloga odpovedala na Slovensko Štajersko večje število uradnikov in železničarjev, prostovoljcev. Že čez dobreih 12 ur je bila železniška zveza Ljubljana—Maribor zopet vzpostavljena, najprvo z eno zvezo, v nadaljnjih dneh pa z vedno več zvezami. Le v delavnicah Južne železnice in v kurilnici je delo počivalo več dni oziroma se je po nekaj dnevih delalo le v zelo zmanjšanem obsegu. Stavkujoči so v teh dveh obratih izvršili nekaj težjih saboterskih dejanj.

Šele v noči od 3. na 4. decembra⁸⁹ so bili raztrošeni po Mariboru nemški letaki, v katerih stavkovno vodstvo poučuje stavkujoče o razlogih stavke.

Nasproti jugoslovanski monarhiji »z militarizacijo, omejevanjem zborovalne in tiskovne svobode«, z maloštevilnimi industrijskimi delavci, ki zaradi tega nimajo upanja, da bi v doglednem času prišli do politične moči, postavlja ta letak nemško avstrijsko republiko z zborovalno in tiskovno

10.

Die deutsch-österreichische Regierung und das Militärrkommando Graz sorgt für sofortige, unbedingt jedoch für die rechtzeitige Verlautbarung dieses Vertrages in den betroffenen ehemaligen österreichischen Kronländern und für die Aufklärung der Bevölkerung, dass es sich bei dieser Besetzung nicht um Feindseligkeiten, sondern lediglich um Schutzmassnahmen handelt.

11.

Südlich der Besetzungsline des General Maister können dessen Truppen überall unbehindert sich bewegen oder garnisonieren.

12.

Eine vorsätzliche Verletzung eines der Vertragspunkte oder eine Verhinderung der Durchführung eines derselben durch eine der Vertragsparteien entbindet die Gegenvertragspartei der Einhaltung des Vertrages.

Marburg, am 27. November 1918.

R. Passy, Oberst, e. h.

⁸⁵ Maister, Prvo poglavje koroškega plebiscita, Slovenski Narod, 11. oktober 1922, št. 231.

⁸⁶ Prim.: Protokoll über die beiderseits abgegebenen Erklärungen bei der Besprechung der Bevollmächtigten der steierm. Landesregierung in Graz und Herrn Gmj. Maister, Militärrkommandanten in Marburg, DA-Maribor.

⁸⁷ Te odstavitev so bile objavljene v Uradnem listu Narodne vlade v Ljubljani 3. decembra 1918 pod št. 165.

svobodo, s številnim delavstvom in splošno ter tajno volilno pravico, po kateri da je zagotovljen tudi gospodarski položaj delavstva. Poziva stavkujoče, da se odločijo ter zagotavljajo tistim, ki se bodo odločili za nadaljevanje stavke, dokler jih njihovi zaupniki zopet ne pokličejo na delo, zaslužek, delo in kruh.

S temi razlogi stavke je prišlo stavkovno vodstvo šele peti dan po začetku. Vmes je bil prvi december, dan zedinjenja Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Očitno je šele ta dan dal stavkovnemu vodstvu idejo in stavkovno geslo »Za republiko!« Do tega dne ni bilo niti pravega realnega razloga za to. Socialistični Naprej in klerikalni Slovenec sta pisala v mesecu novembru še odločno republikansko, ljudske množice v Sloveniji so bile močno republikansko razpoložene, uradniška in vojaška prisega ni vsebovala nikakve izjave zvestobe kakemu kralju. »Naprej« še 2. decembra v uvodniku »Jasnosti!« piše:

»Obe stranki na Slovenskem, socialistična in klerikalna, ki zastopata republikanska načela...«

Tudi sicer je bila vsebina tega letaka revna, nestvarna. Pod militarizacijo razumemo navadno prisilno mobilizacijo delavstva za delo v dočeni stroki, v določenih podjetjih. Take mobilizacije ni nihče ukrenil. Štajersko obmejno poveljstvo je dalo železniške delavnice in kurilnico zaradi sabotaž le vojaško zastražiti in jih v tej zvezi postaviti pod vojaško nadzorstvo. Delavstvo v Mariboru ni imelo svojega glasila, pač pa je bila po razoružitvi Schutzwehr uvedena preventivna cenzura za Marburger Zeitung, to izrazito velenemško nacionalistično buržoazno in hujškaško glasilo. Kar se tiče zborovalne svobode, je Narodna vlada, v kateri so bili tudi slovenski socialni demokrati, z naredbo 25. novembra 1918 (Uradni list XIV) razveljavila avstrijski društveni in shodni zakon in uviedla svo-

⁸⁸ Policijska beležka na enem izmed teh letakov, shranjenih v DA-Maribor. Nemški original se glasi:

EISENBAHNER!

Man sagt ihr seid nicht aufgeklärt. Wir wollen es tun! Nach dem Zusammenbrüche der österreichischen Armee haben sich nationale Staaten gebildet, die tschecho-slowakische und die deutsch-österreichische Republik und die südslowakische Monarchie.

Die Unterdrückung der Arbeiter in der Monarchie kennt ihr. Ihr wisst was Freiheit ist. Ihr seht täglich, wie sie in der neuen Monarchie gehandhabt wird. Militarisierung wird eingeführt, Versammlungs- und Pressefreiheit wird uns genommen.

Das allgemeine Wahlrecht ist in einem monarchischen Staate nur auf die Macht der Arbeiter gestützt und da es in der serbisch-kroatisch-slowenischen Monarchie (SHS) wenige industrielle Arbeiter gibt, noch viele Jahre nicht zu erreichen. Wie wollt ihr da zur politischen Macht kommen? Ihr werdet noch viele Jahre das Joch zu tragen haben, wie ihr es im alten Österreich habt tragen müssen.

Die Werkstätte ist wieder militärisiert. Hauptmann Luckmann ist wieder Kommandant der militärisierten Werkstätte und des Heizhauses. Was euch erwartet, dass wisst ihr nun.

In der Deutsch-österreichischen Republik erwartet uns Freiheit. Die Versammlungs- und Pressefreiheit bestehen bereits. Das allgemeine, gleiche und geheime Wahlrecht ist bereits Tatsache und daher unsere wirtschaftliche Lage

bodo zborovanj. Politična oblastva odslej niso smela pošiljati na zborovanja nikakih političnih komisarjev. Proti naredbi z dne 25. novembra 1918 je začel aprila 1919 na sejah Deželne vlade za Slovenijo izpadati zastopnik centralistične jugoslovanske buržoazije Žerjav. »Splošna enaka in tajna volilna pravica« kot garancija za »zagotovitev gospodarskega položaja« je enostranska naivnost. Zašlužek pa je bil stavkujočim zagotovljen od mariborske nemške buržoazije, njenih denarnih zavodov, od mariborske občine in celo od avstrijskega Državnega sveta, kakor to trdi Maister. Kakšnega delavskega stavkovnega sklada ni bilo.

O nacionalnem vprašanju tudi v tej edini izjavi nekoliko načelnejšega značaja, ki jo je dalo stavkovno vodstvo, ni bilo niti besedice; kakor da ni v Mariboru in njegovi okolici ter v štajerskem Podravju nikakih Slovencev. Vodstvo nemškoavstrijske socialne demokracije je speljalo mariborsko delavstvo v boj za ohranitev oblastnih pozicij nemškoavstrijske nacionalistične buržoazije na slovenskem ozemu. Bilo pa je v Avstriji tedaj nekaj pojavov, ki so kazali na revolucionarno razpoloženje delavstva. Toda programatični letak stavkovnega vodstva ne vsebuje nič takega. Spričo takih razlogov stavke je imela Narodna vlada prav, ko je na seji 9. decembra 1918 med ukrepi glede železničarske stavke sklenila tudi,

»da naj se delavstvo pouči, da je Država SHS prav tako demokratična kakor Nemška Avstrija.«

Vsaj za Slovenijo je to veljalo. Pozneje, v Jugoslaviji samo nekoliko prej kakor v Avstriji, pa je šel notranjepolitični razvoj obeh držav v protidemokratično smer in je postajalo vprašanje republike ali monarhije čisto formalnega značaja.

Ko so stavkarji spoznali, da je stavka udarec v vodo, so se 3. decembra zglasili pri Maistru in izjavili, da se želijo pogajati. Maister jim je odgovoril, da jim bo pogoje sporočil pisemo. Ti pogoji so bili seštevljeni na seji Narodnega sveta za Štajersko še istega dne, in še istega dne jih je Maister poslal stavkovnemu odboru. Na zborovanju 4. decembra pri Gambrinu pa so stavkarji — okrog 1000 od nad 4000 — sklenili, da bodo stavko nadaljevali. Ko pa so zvedeli, da se bodo 9. decembra začela v Ljubljani med zastopniki Nemške Avstrije, koroške in štajerske deželne vlade ter zastopniki slovenske Narodne vlade, pogajanja o raznih gospodarskih in drugih vprašanjih (toda z izključitvijo teritorialnih) — pravzaprav nadaljevanje pogajanj, ki so bila zaenkrat zaključena s pogodbo dne gesichert: Wir haben nurmehr den Kampf gegen den Kapitalismus zu führen, währed uns in der SHS noch alle Kämpfe erwarten.

Es ist doch klar, wohin wir uns zu wenden haben. Wollt ihr das alte Joch, die alten Drangsalen und Steuern tragen, und weiterhin die Pfaffen und das Militär aushalten? Wollt ihr den sehr ungleichen Kampf gegen den Kapitalismus und alle seine Begleiterscheinungen in SHS aufnehmen? Dann geht zur Arbeit.

Wollt ihr aber ein gleichberechtiger Mensch sein, der in allen Vertretungskörpern, das Recht hat mitzusprechen, über Krieg und Frieden zu entscheiden, dann haltet aus und bleibt der Arbeit fern bis ihr von euren Vetrauensmännern zur Arbeit gerufen werdet.

Euer Verdienst ist euch gesichert, ebenso auch eure Arbeit und somit euer Brot als freie Republikaner.

Die Streikleitung

7. novembra, kar omenjam že spredaj — so se obrnili na graškega gospodarskega komisarja, socialnega demokrata dr. Eislerja, da se zavzame zanje. Tudi Narodna vlada je privolila v ta pogajanja. Ta pogajanja so se 12. decembra 1918 zaključila s pogodbo, s katero se je zavezala Narodna vlada dojavljati Nemški Avstriji premog za železnice, razen, če bi morala slovenska industrijska podjetja zaradi tega ustaviti obratovanje in bi nastala brezposelnost. Nemška Avstria je obljubila vzdrževati tranzitni železniški promet iz Češko-slovaške v Jugoslavijo. Dogovorjeno pa je bilo obenem tudi, da se začno pogajanja s stavkujočimi železničarji. O sporazumu in končnem zborovanju, na katerem so stavkarji ta sporazum odobrili in se je tako istavka končala, je izšlo sledeče poročilo:⁹⁰

»Maribor, 13. dec. (Lj. k. u. — KB.). Danes popoldne je zborovalo tučaj 2500 železničarjev vseh kategorij. Odbor stavkujočih je predložil železničarjem nove, tekom ljubljanskih pogajanj sklenjene dogovore, ki se bistveno razlikujejo od pogojev, stavljenih po generalu Maistru. Dogovori se glase nastopno: 1. Načelništva in druga vodilna mesta, doslej po odredbi generalnega ravnateljstva Južne železnice zasedena po Slovencih, ostanejo provizorno zasedena. Ljubljanska vlada si pridržuje pravico zahtevati od generalnega ravnateljstva Južne železnice, da imenuje na vodilna mesta provizorne nameščence v smislu njenih predlogov. 2. Za vsa podrejena mesta si pridržuje jugoslovanska vlada pravico, da ostanejo provizorno zasedena kakor doslej, ali da se imenujejo nanje uslužbenci, ki jih bo predlagala sama. Jugoslovanska vlada zahteva, da vsi uslužbenci in delavci Južne železnice, ki se povrnejo na delo, prisežejo jugoslovanskemu zastopniku Južne železnice vprito vladnega zastopnika za dobo svoje zaposlenosti v tej državi. 3. Glede delavnic v Mariboru si pridržuje vlada z ozirom na vodstvo in obrat v sporazumu z generalnim ravnateljstvom Južne železnice svoje odločilne pravice. 4. Po povratku delavcev k delu se zaradi te stavke ne sme postopati proti nikomur. Pač pa bodo kaznovani vsi oni, ki so zakrivili kako dejanje sabotaže (zlobnega poškodovanja), zavajanja k sabotaži ali njenega pospeševanja. 5. Priznavajo se zaupniki delavcev in uslužbencev, ki imajo nalogo, da čuvajo materialne koriste delavstva. — Med čitanjem teh točk so se slišali burni protestni klici proti zapriseganju. Zaupniki so si prizadevali z vso zgovornostjo, da so odstranili pomisleke železničarjev proti zapriseganju. Pojasnili so delavcem, da ta službenega prsega nima zanje nikake obveznosti do Jugoslavije, temveč da se tiče prsega samo službovanja pri Južni železnici. Pri glasovanju so naposled sprejeli gornji dogovor, prav tako predlog zaupnikov, da prično jutri zjutraj od 7. ur zopet delati.«

Ko pravi »Slovenec«, da se ljubljanski sporazum »bistveno« razlikuje od pogojev, ki jih je postavil Maister (pravzaprav Narodni svet za Štajersko), se more nanašati to le na besedo »provizorna« (namestitev uradništva) in na inštitucijo delavskih zaupnikov v t. 5. Toda ta točka se je tikala predvsem Južne železnice, ki je bila privatna družba. Ostale točke sporazuma so iste kakor pogoji NS za Štajersko. Sicer pa so prav ta pogajanja in visebina sporazuma zopet jasno pokazala, da je imela ta stavka izrazit nemškoavstrijski nacionalni, državnopolitični nagib in namen. Temu primeren je bil tudi odgovor Narodnega sveta za Štajersko, Maistra, ki je glede siceršnjega razmerja določil železničarjev in posebej o decembrski stavki napisal v Mariborskem koledarju 1932 tole:

»Jaz sem vedno uvaževal vestno in naporno službo nemških železničarjev. Njihovim upravljenim željam glede na telesno varnost in na prehrano sem do skrajnosti ustrezal. Odposlanci železničarjev so mi to tudi odkrito priznali in zato na vseh pogajanjih poudarjali svojo lojalnost. Z izvolitvijo Suppanza za

⁹⁰ Slovenec, 12. in 15. decembra 1918, št. 286 in 288.

2. mariborskega podžupana pa jih je mestni občinski svet tako presleplil, da so temu in drugim našim nasprotnikom na ljubo pogazili svoja internacionalna strankina načela in se kot kupljeni stavkarji s svojimi novimi vsenemškimi vezviki vrgli v nacionalni boj proti Jugoslaviji⁹ (str. 103).

Stavka, od katere so si nemškoavstrijski nacionalisti tu in onstran meje mnogo obetali, se je končala z neuspehom, z zavrnitvijo vseh glavnih zahtev, s katerimi so stavkujoči stopili v boj. Prevladujoč položaj nemške nacionalistične birokracije na železnicah Slovenske Štajerske je bil zrušen. Na vse glavne postaje so bili imenovani slovenski načelniki, za vse proge slovenski prometni nadzorniki. Tudi kurilnica in delavnica Južne železnice v Mariboru sta dobili slovenska načelnika. Isto je bilo v poštnem obratu in na sodiščih, kjer so skupno z železničarji štrajkali nemškonacionalistični uradniki, sodniki, uslužbenci. Povsod je bilo uvedeno slovensko uradovanje.

Železničarska stavka je zadržala tudi nadaljnje zasedanje slovenske meje, otežila hitrejše premike slovenskih čet na oddaljenejše točke. Ni pa tega preprečila, čeprav je bil namen stavkujočih verjetno tudi ta, saj je bila zasedba Špilja vsaj za Lipnico in Gradec pravi alarm in so bile zveze stavkujočih z nemškim delom Štajerske prav živalhne. Že 1. decembra se je mogel odpeljati iz Maribora preko Špilja v Radgono poseben vlak s 6. četo Mp, 155 mož in 2 težki strojnici, pod poveljstvom nadporočnika Benedikta Zeilhoferja. Iz Radgone je bil 3. decembra zaseden tudi Cmurek in sicer od poročnika Janka Žela z 20 možmi, ki jih je kmalu nato nadomestila 7. četa Mp. V Purklo in Obrajno je prišlo slovensko orožništvo 15 do 20 mož v vsak kraj, prav tako tudi v Apače. Lučane je zasedel v začetku decembra najprej en vod Mp, 7. januarja 1919 pa četa Tržaškega bataljona pod poveljstvom poročnika Fabianija.

Važna vojaška akcija je bila 3. decembra izvedena iz Mežiške v Labotsko dolino. Oddelek Srbov Komande srpskih trupa v Ljubljani in Slovencev, okrog 120 mož, od teh tri četrtine Srbov, je pod poveljstvom nadporočnika Stanka Jurka, podporočnika Mladena Stošića in poroč. Zmaga Kristana zasedel najprvo trg Dravograd, nato pa Labot in Šentpavel. Zasedba je bila zamišljena kot zavarovanje levega krila frontnega odseka Štajerskega obmejnega poveljstva. S čisto vojaškega vidika je bila zasedba Labota in Šentpavla zelo tveganata, ker bi bila majhna posadka očitno preslabotna, ako bi se začeli Nemci resneje upirati. Posadka je bila tudi preveč oddaljena od rezerv. Tudi tu se je izkazal račun z »antantnim« oddelkom za zgrešen.

V velikovški odsek je v tem času že začelo močno posegati II. vojno okrožje v Ljubljani.

Posadko Mp so dobole tudi Radlje (Marenberg), najprvo majhno, okrog 30 mož, v sredini decembra pa je prišla v Radlje četa Mp pod poveljstvom nadporočnika Joža Malenška. Iz Radelj vodi cesta čez Radelj (Kobansko) v Ivnik. Okrepitev marenberške posadke sredi meseca decembra je vznenimila vojaško vodstvo v nemškoavstrijski Štajerski. Poslalo je v Ivnik in Deutschandsberg 12. Volkswehrbaon,⁹¹ kar pa je zopet Štajersko obmejno poveljstvo razumelo kot grožnjo. Posadko Maribor-

⁹¹ Knaus II, str. 88.

skega pešpolka je dobila tudi Muta. Naloga te zasedbe je bila nadzirati dolino Bistrice s pobočjem štajerske Sobote, pozneje pa zasesti samo soško pobočje z njegovim osrednjim krajem Šentjakobom.

Mestna policija je bila podržavljena. Policijski komisar je postal dr. Senekovič.

Vojška mobilizacija se je med tem nadaljevala. 6. decembra je izšlo v Straži Maistrovo opozorilo, da se bo 20. decembra začela pri okrajnih glavanstvih kontrola za tiste, ki se mobilizacijskemu povelju niso odzvali. Priti morajo tudi člani narodnih straž, ki bodo na Štajerskem s 15. decembrom razpuščene.

Zaključni pregled tega prvega razdobja vojaških akcij za zasedbo oziroma zavarovanje severne slovenske meje podaja gen. Maister v javni zahvali svojim vojakom napisani 11. decembra 1918, zelo značilni za duha tiste dobe, Maistrovih borcev:

»Našim vojakom v zahvalo!

V dneh, ko je razpadla stavba Avstro-Ogrske, ko so se jele v avstrijskem despotizmu uklenjene moči razkratiti, ko so se dvigali svobodni narodi in združevali vse, kar je iste krvi, jezika in misli, je nastala na naši severni meji nevarnost, da se nam nemško nasilje v svojem obupu, da mineva doba njegove stoletne nadvlade nad slovenskim narodom, v odločilnem trenutku z oboroženo silo oklene slovenskih krajev ter na ta način ostvari mnenje, da je nemška posest tudi v etnografskih razmerah utemeljena lastnina. V tej nevarnosti je naš narod našel v svojih vojakih svoje vredne sinove. Naš vojak, ki ga je štiriletna vojna za tuje gospodstvo izmučila, ni omahoval, ko je stal pred nalogo, da sme po stoletjih zopet braniti svojo državo, temveč je trdno stisnil puško v pest ter odšel na mejo, da ubrani našo zemljo pred pohlepnim tujcem. Rešil je slovenski Štajer od Ptuja do Špilja z važno našo metropolo Mariborom, zasedel nam je našo mejo ob ljutomerski proggi, zagotovil prevažno dravsko prometno žilo in rešil širok pas našega slovenskega Korotana, ki sega danes že tja do celovških vrat. Izpolnjevali so vsi svojo dolžnost, častnik in moštvo, vsem gre narodova in moja zahvala. Vi vsi, ki niste zbežali domov na gorak zapeček in se niste poskrili, da vas ne vidi domovina, ki išče v sili svoje sinove, vi ki ste jo slišali in ki res vršite svojo dolžnost, bodite ponosni, da ste ubranili to našo domovino nevarnosti in da vas bodo prve strani zgodovine naše osvoboditve omenjevale kot može, ki so umevali novi in odločilni čas.

Ako posebej omenjam posameznike med vami, storim to le glede onih, ki si jih je srečna usoda izvolila, da stopijo na našo skrajno severno mejo ter z oboroženo roko preženejo nemške čete, ki so že grabile našo zemljo. V prvi vrsti gre odlika našim vrlim in hrabrim Srbom pod poveljstvom stotnika Milosavljevića⁹² in nadporočnika Jurka,⁹³ ki vzbujajo s svojo po šestih letih vojne še tako neomajno disciplino občudovanje vsega sveta, posebej še spoštovanje in ljubezen naše mlade vojske. In za njimi vsem mojim četam, ki so stale in stoje še danes ob nemškem sovržniku in ki pod svojimi poveljniki in voditelji, stotnikom Knezom, Deklevom, nadpor. Malgajem, Zeilhoferjem, por. Arnejčičem, Koširjem, Pahernikom in Želom krepko drže, kar je naše sveto pravo. Hvala vam vsem, stopajmo dalje po začrtani poti k popolni svobodi Jugoslavije, ki je naše vstajenje in naše pozabljenje neznošnih muk pod zatiranjem strmoglavljenih avstroogrskih mogotcev.

V Mariboru, dne 11. grudna 1918.

General Maister.⁹⁴

⁹² Kapetan Milosavljević je bil komandant srbskega oddelka, ki so ga nekaj dni nato pri Grabštanju zajele koroške nemške čete.

⁹³ Jurko je bil pravzaprav Slovenec, poveljnik posadke v Šentpavlu.

⁹⁴ Straža, 13. decembra 1918, št. 99.

V teku decembra so začeli odločno reorganizirati tudi šolstvo. Z osnovnim šolstvom je šlo v Podravju razmeroma počasi, preko razpusta okrajnih šolskih svetov in preko komisij za določanje narodnosti šolskih otrok; tudi v Mariboru samem tako. Iz štirih nižjih slovenskih vzporednic na gimnaziji je bila s slovenskimi dijaki višjih razredov ustavljena v Mariboru popodna slovenska gamnazija. Nemška realka je ostala, ustavnovljen pa je bil prvi razred slovenske realke. Še najlaže je šlo z državnim učiteljiščem, ki je tako že imelo slovenskega ravnatelja in močan slovenski profesorski zbor ter je bila velika večina učiteljiščnikov Slovencev.

15. decembra je bila v Mariboru proslava zedinjenja, značilna proslava tistih dni: množica ljudi (nad 20000), vojaštvo, Sokoli, Orli, narodne noše, razna društva, slovenske zastave, slovenski trakovi, veliko navdušenja, zanesenjaški govor — in vdanostna brzojavka regentu Aleksandru. Zborovanje je odprl dr. Rosina. Burno pozdravljen je moral spregovoriti gen. Maister, ki je zopet priklican od navdušenih zborovalcev, izpregovoril tudi zaključno besedo. To je bil višek nacionalno-ovsobodilnega poleta tistih dni na slovenski severni meji, višek in že tudi začetek novih težav. Ko je narod vzklikal Maistro, je izražal veselje nad osvoboditvijo izpod nemškega gospodstva; ko je dal poslati vdanostno brzojavko regentu Aleksandru, se ni zavedal, da je stopil na pot novih razočaranj, v nacionalnem in socialnem pogledu.

In še nekaj: Politikom in raznim vojaškim dostojanstvenikom, ki so videli in slišali, kako je narod slavil Maistra, je moralo biti neprijetno. Marsikaj, kar se je zgodilo z Maistrom ali je bilo rečeno o njem preje in pozneje, si je mogoče razložiti z zavistjo raznih političnih in vojaških osebnosti v Ljubljani in Beogradu. Poverjenik za narodno obrambo pri Narodni vladi, dr. Lovro Pogačnik, mu je že doslej parkrat pokazal svojo nenaklonjenost. Tudi generalštabni podpolkovnik Milan Ulmansky, ki je, poslan od Narodnega Vijeća v Zagrebu, prevzel že 31. oktobra vodstvo vojaških operacij v Sloveniji, mu ni bil naklonjen in je bil razen tega slab poznavalec slovenskih razmer in potreb. To so mogli ugotoviti mnogi Slovenci, ki so se iz Koroške, Prekmurja ali iz Maribora zglasili pri njem. Za ljudi Maistrovega duha ni mogel imeti razumevanja.

8. Nemškoavstrijska protiofenziva — Maribor in Prekmurje — Talci Boj pri Lučnah 14. januarja 1919 — Ameriški podpolkovnik Miles in 27. januar 1919 v Mariboru — Boji v Prekmurju — Mariborska pogodba z dne 13. februarja 1919

V sredi decembra 1918 so stale slovenske čete na odseku Štajerskega obmejnega poveljstva na črti, ki je v nadalnjem niso več prestopile. Obdržale so jo v glavnem do podpisa senžermenske pogodbe — razen v Labotski dolini na Koroškem, kjer je šel razvoj že od vsega početka drugačno pot kakor na štajerskem mejnem odseku.

V ta čas spada zožitev področja Štajerskega obmejnega poveljstva na odsek Dravograd—Radgona in odvzem poveljstva Malgaju na velikovškem odseku. 16. decembra je prišel v Velikovec major Kos z bataljonom Celj-

skega pp, 21. decembra pa naravnost od II. vojnega okrožja v Ljubljani major Alfonz Žerjav. Med frontni odsek Obmejnega poveljstva za zahodno Koroško (major Alfred Lavrič) in odsek Štajerskega obmejnega odseka je bil vrinjen odsek Obmejnega poveljstva za vzhodno Koroško pod poveljstvom majorja Žerjava, ki ga je kmalu nato nadomestil polkovnik Milan Bleiweis.⁹⁵

Obmejno nemštvo si je po udarcih, ki so ga zadeli po prevratu, kmalu opomoglo. Grabštajn 15. decembra je bil prvi veliki uspeh, prvi odločilni korak na poti izvajanja sklepa koroškega provizoričnega deželnega zbora z dne 5. decembra. Sledili so mu kmalu še drugi udarci, in sicer najprvo na levem krilu Štajerskega obmejnega poveljstva, v Šentpavlu. Taiko izpostavljeni v maloštevilna, kakor je bila Šentpavelska, bi se najbrž ne mogla upirati tudi posadka, ki bi se bila pripravljena boriti. Pretežno setavljeni iz Srbov, bivših avstrijskih ujetnikov, ki so verjetno tako, kakor omi pri Grabštanjtu in pozneje pri Borovljah imeli navodilo, naj se izogibajo boju, pa je že celo pomenila oddelek brez resne vojaške vrednosti. Ko jo je 27. decembra zjutraj, uspavano še v čuječnosti zaradi dogovorjenega božičnega premirja, napadel 10. Volkswehrbaon iz Wolfsberga (torej redna avstrijska vojska), je bila posadka brez vsakega boja zajeta.⁹⁶ Nemci so zavzeli tudi Labot. Nadaljnje njihovo napredovanje proti Dravogradu je bilo zaustavljeno od dveh čet Slovenskega planinskega polka, ki jih je poslal Dravogradu na pomoč major Žerjav iz Velikoveca.⁹⁷ Četi sta se nato vrnili v Velikovec in ju je nadomestil bataljon Celjskega pp. pod poveljstvom stotnika Groša.

Ob desnem krilu frontnega odseka Štajerskega obmejnega poveljstva, v Prekmurju, se je ta čas zgodilo nekaj podobnega.

O božiču 1918 so vojaške čete Narodnega Vijeća v Zagrebu zasedle Medžimurje ter s tem za Hrvatsko popravile napačko, ki je bila storjena z beograjsko pogodbo z dne 13. novembra. Kot podaljšek te akcije je 26. decembra Dalmatinec stotnik Jure Jurišić z malim oddelkom prostovoljcev okrog 70 mož Hrvatov — mornarjev in nekaj Slovencev čisto na lastno pest prekoračil pri Murskem Središču Muro ter vdrl v Prekmurje. Prišel je najprej v Dolnjo Lendavo, odtod pa 27. decembra nadaljeval pot preko Črenšovcev in Beltincev proti Murski Soboti. Istočasno je, ne da bi vedel za Jurišića, poizkusil organizirati samostojno osvobodilno akcijo prekmurski Slovenci prekmurski slovenski študent Josip Godina. Svojo domačo vas Dolnjo Bistrico je že organiziral. Zbral je nekaj prostovoljcev. 25. decembra popoldan je imel prvi shod za priključitev k Jugoslaviji. Iskal je pomoči in jo iz Ljutomera tudi dobil. 27. decembra pa so se približale

⁹⁵ Prim. še: Viktor Andrejka, Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes, Slovenci v desetletju 1918—20, str. 282.

⁹⁶ Več o tem ima Zmago Kristan v svojih spominih. Številke variirajo, kakor navadno v vseh takih poročilih iz tistih časov. Wutte, Kärntens Freiheitskampf, str. 128, pravi, da je bilo zajetih 94 mož, od teh 78 Srbov; Zgodovina Dravske divizijske oblasti pa navaja 29. decembra 1918, da je bilo pri Šentpavlu zajetih 94 srbskih in 20 slovenskih vojakov.

⁹⁷ Nerazumljivo je, zakaj je bil Dravograd sam tako slabo zaseden, pravi pisec, domnevno Viktor Andrejka, v spisu Vojaški dogodki na Štajerskem, ohranjenem v rokopisu, last Eda Pičmana v Ljubljani..

Doljni Bistrici madžarske čete pod poveljstvom nadporočnika Vilka Tkalca, istega dne torej, ko je Jurišić s svojimi prostovoljci prodiral iz Dolnje Lendave proti Murski Soboti. Jurišić ni vedel za Godino in Godina ne za Jurišića. Prišlo je do boja in Godina se je pred veliko madžarsko premočjo umaknil na štajersko stran, pred istimi četami, ki so se nekaj ur nato umaknile pred Jurišičem proti Madžarski. Po ovinku preko Radgone je Godina konec decembra prišel zopet v Mursko Soboto in se tamkaj pri-družil Jurišiću, ki je medtem v Murski Soboti vzpostavil že domačo oblast, sicer pa gospodaril precej brezskrbno in na široko. Tam ju je oba doletela ista usoda. 3. januarja so brezskrbno posadko napadli Madžari, nekaj vojakov pobili, druge pa, kolikor jih ni ušlo, ujeli. Med ujetniki sta bila tudi ranjeni Jurišić in Godina. Imela sta še srečo in sta se iz poloma končno oba še živa rešila.

Jurišičeva preuranjena akcija je, kakor trdi Slavič, pokvarila načrte, ki jih je imelo s Prekmurjem Štajersko obmejno poveljstvo, Maister oziroma Narodni svet za Štajersko; Maister da je imel namen zasesti Prekmurje v začetku januarja 1919. Tako je sklenil po zelo uspelem shodu v Radgoni, 26. decembra 1918, ki so se ga v velikem številu udeležili tudi prekmurski Slovenci.

Nepojasnjeno ostaja pri vseh teh dogodkih predvsem vprašanje, zakaj niso istočasno, ko so hrvatske čete vkorakale v Medjimurje, vkorakale slovenske v Prekmurje. Hrvatske akcije v Medjimurju sta se udeležili tudi 3. in 4. četa Mariborskega pp. pod poveljstvom stotnika Metoda Rakuše. Maister je torej moral vedeti za ta načrt, čeprav ne morda tudi za datum izvedbe. Pogoji za osvoboditev Prekmurja so se s ponesrečeno akcijo Jurišića in Godine res zelo poslabšali, že zaradi tega, ker so bili Madžari sedaj opozorjeni na to, kaj se pripravlja, ter so zbrali v Prekmurju večje vojaške sile in dobro zasedli mejo nasproti Slovenski Štajerski. Razen tega je bila v pogodbi med madžarskimi zastopniki in zastopniki Narodnega vijeća v Zagrebu vnovič dogovorjena demarkacijska črta in to po Muri. Prekmurje je zopet ostalo na madžarski strani. K beograjski malomarnosti se je pridružila sedaj še zagrebška. In slovenska?

Za vse te pomanjkljivosti in napake se je mogel Maribor oddolžiti Prekmurju šele na pariški mirovni konferenci, na kateri je dr. Matija Slavič kot član jugoslovanske delegacije zelo dobro in uspešno branil pravico in potrebo prekmurskih Slovencev do priključitve k Sloveniji, Jugoslaviji.⁹⁸

Tudi v Mariboru in v štajerskem Podravju so začeli Nemci zopet dvigati glave. Občina je bila še vedno v nemških rokah in še vedno središče nemškega otpora. Slovenski jezik slej ko prej ni imel na maribor-

⁹⁸ Prim.: Dr. Matija Slavič, Prekmurje, Ljubljana 1921; Državni prevrat v mariborski oblasti, zbornik Slovenci v desetletju 1918/28, Ljubljana 1928; Narodnost in osvoboditev Prekmurcev in prekmurske meje v diplomaciji, zbornik Slovenska krajina, Beltinci 1935, posebej str. 61—65. Še druga literatura o boju za Prekmurje po prvi svetovni vojni: Dr. Rudi Kyovsky, Slovenska krajina (Prekmurje) 1918—1919, revija Delo 1952, št. 5—6; Mirko Kokolj, Prekmurje v prevratni dobi 1918—19, revija Svet ob Muri II, št. 4 in 5—6, posebej str. 200 do 205; Hrvati u borbama za oslobojenje sjevernih krajeva Jugoslavije, Prekmurja, Koruške i Štajerske, zbornik, Zagreb 1940, posebej str. 92—94.

skem magistratu nobene pravice; uradni jezik, razгласi, so bili še vedno samo nemški.

»Uradništvo magistrata je obstajalo iz treh juristov, številnih strokovnih in pisarniških uradnikov, varnostne službe, skupno okoli 250 uslužbencev — med temi niti en Slovenec,«

tako poroča dr. Vilko Pfeifer.⁹⁹ Marburger Zeitung je kljub preventivni cenzuri, ki ji je bila podvržena od 23. novembra dalje, slej ko prej pisala pretkano hujškaško, razvnela se je podtalna agitacija s širjenjem vzne-mirujujočih vesti od osebe do osebe. Graški listi so zahtevali, da zasedejo Maribor antantne čete. Maister in nekatere druge vodilne vsebnosti so dobili nad 70 grozilnih pisem.

Slovenski odgovor na to je bil razpust mariborskega občinskega zastopstva 2. januarja 1919, sklenjen od Narodne vlade sicer že 16. decembra. Tudi prevzem uprave mariborske občine se je izvršil ob navzočnosti vojaštva, generala Maistra osebno. Župan dr. Schmiderer je odšel z običajno frazo vseh nemških oblastnikov tistega časa: Umišlam se le sili. Za komisarja je bil imenovan dr. Vilko Pfeifer.¹⁰⁰ Polagoma je v teklu leta 1919 sledil prevzem raznih mestnih ustanov, denarnih zavodov, poslovenjenje javnih napisov in uličnih imen.

Drugi Maistrov ukrep proti zopet vedno bolj grozečemu nastopanju mariborskega nemštva je bil bolj problematičen. 3. januarja je izdal general Maister sledeči proglas (DA-Maribor):

»Prebivalstvu!

Mnogoštevilna pisma, ki prihajajo vsak dan na moj naslov, in ki grozijo ne le meni, ampak tudi drugim jugoslovanskim voditeljem s škodo na telesu, premoženju in časti in nekatera pisma, ki vsebujejo dobrohotna svarila, v zvezi s poročili o hujskajočih govoricah na ulici, v vlakih in pri različnih prilikah, me navajajo, da uredim sledeče:

Določil sem 21 uglednih mariborskih meščanov kot talce, ki jamčijo solidarno s svojim življenjem, da se ne izvršijo grožnje, ki so naperjene bodisi proti meni, bodisi proti kakršnikoli vodilni jugoslovanski osebi. Isto tako jamčijo talci s svojim življenjem za vsako nasilstvo, ki bi se izvršilo proti vzpostavljenim oblastem SHS ali sploh proti javnemu miru in redu.

Zato svarim prebivalstvo pred vsakim nepremišljenim dejanjem, kajti usoda talcev je od njegovega početja odvisna.

To dam splošno na znanje.

Maribor, dne 3. prosinca 1919.

General Maister.«

Po tedaj veljavnem mednarodnem pravu je bilo jemanje talcev za npr. zavarovanje nekega vojaškega premika, transporta okupacijske vojske sicer dovoljeno (okupiranci-napadalci pri napadu tvegajo, da zadenejo lastne ljudi), toda streljanje talcev za dejanja drugih oseb je bilo po že tedaj veljavnem mednarodnem pravu prepovedano; kajti v boju sme biti usmrčen le oborožen sovražnik in v nasprotju je s človečanskim duhom, da odgovarja nekdo za dejanje, ki ga ni sam storil ali nasnoval. Razen tega je bil Maribor okupirano ozemlje le z nemškoavstrijskega istališča.

⁹⁹ V odgovorih na Maistrovo okrožnico iz leta 1924, DA-Maribor.

¹⁰⁰ Posebni viri o tem: Maister, Prevzem mestne uprave v Mariboru, Kronika slovenskih mest 1934; Anton Vončina, Maribor v letih 1918—1919, Kronika IV, št. 2; Odgovori dr. Vilka Pfeifera na Maistrovo okrožnico leta 1924, DA-Maribor.

Ta ukrep je zbudil pri nasprotnikih strah in ogorčenje. Graški listi so zakričali. V Maribor so prišli iz Gradca štajerski deželni glavar Kaan, njegov namestnik kršč. soc. dr. Anton Rintelen (poznejši nacistični kandidat za avstrijskega kanclerja) in bivši vojaški komisar socialni demokrat Rezel, da pri Maistru protestirajo. Ne takoj, vendar pa že 10. januarja je Maister ta ukrep »iz lastne volje«, kakor je rekel, umaknil. Kot talec ni bil od Slovencev ne tedaj ne pozneje ustreljen noben Nemec.

Pač pa je 7. januarja izšel nov proglaš, ki odreja popolno razorožitev mariborskega meščanstva ter razveljavlja vse doslej izdane orožne liste in zaukuje takojšnjo oddajo vsega orožja. Eden najhujših hujškačev, glavni urednik Marburger Zeitung, Norbert Jahn, je bil izgnan. Na njegovo mesto je prišel komaj nekoliko boljši Hans Ambroschitz.

Valovanje nemškoavstrijskega cdpornega gibanja proti novi slovenski, jugoslovanski oblasti v Mariboru in v štajerskem Podravju s Pomurjem je v mesecu januarju in v prvi polovici februarja 1919 doseglo nov višek, do kakršnega se od tega časa dalje ni več povzpelo. 14. januarja je 3. komp. 5. Volkswehrbaona, ki je bila v Arvežu, pod poveljstvom por. Josefa Trifterja napadla Lučane. Napad je četa Tržaškega bataljona z oddelkom strojnic Mariborskega pp. pod poveljstvom stotnika Fabianiha odločno odbila. Na obeh straneh je bilo nekaj ranjenih. Tриje folksverovci, med njimi en častnik, so bili ujeti.

Ta dogodek je pokazal na eno od glavnih razlik med položajem na Koroškem in Štajerskem. Dočim sta na Koroškem za vsako akcijo proti Slovencem stala odkrito in enotno vsa deželna vlada in vojaško poveljstvo, se je štajerski deželni glavar Kaan zaradi napada na Lučane pri Maistru takoj telefonično opravičil in tudi poveljstvo Volkswehr v Gradcu mu je poslalo brzozavno opravičilo. Vprašanje je seveda le, kako bi bilo, če bi se napad posrečil. Trifterjeva četa je bila iz Arveža celo premeščena.

Maister je odgovoril, da verjame pod častno besedo danim zagotovilom, da napad ni bil zaukazan od višjega vojaškega poveljstva in da avstrijske čete ne bodo prekoračile sedanje črte, da pa vidi v lučanskem primeru dokaz, da Volkswehr ni disciplinirana vojska in bo zaradi tega vsak napad te vojske imel odslej za napad neregularnih čet, za napad tolpa, proti katerim bo postopal z vso strogostjo: s pobiranjem talcev, z naložitvijo kontribucij in v primeru primoranega umika celo s požigom kraja, ki bi ga morala njegova vojska zapustiti. To je dal Maister tudi razglasiti. Zagrozil je tudi da bo zaukazal svojim četam, da v primeru ponovnega nemškega napada prekoračijo sedanje zasedbeno črto. Graško poveljstvo Volkswehr je protestiralo proti zagroženim »repräsentjam«, ugovarjalo, da je dalo omenjeno zagotovilo pod častno besedo slej ko prej pa zagotavlja, da je nemškoavstrijska zasedbena črta samo obrambnega značaja.

Četi Tržaškega bataljona, ki je ubranila Lučane, se je Maister zahvalil v javnem proglašu.¹⁰¹

Ostra reakcija na nemškoavstrijski napad na Lučane je bila po vojaških dogodkih tistega časa na Koroškem razumljiva. Tudi slovensko-nemška meja na štajerskem mejnem odseku je bila ta čas zelo nemirna.

»Maister je bil zopet dobro poučen; dejansko je bilo čutiti, da je nekaj v zraku, da se bližajo novi dogodki,«

priznava nemški publicist Lechner glede na Maistrov proglaš, v katerem grozi z najostrejšimi ukrepi proti nemškim napadom. Prav v tem času so se začele priprave za »spontan ljudski upor« v Pomurju, z glavnim ciljem, da se Nemci zopet polaste Radgone. Združene so te priprave z imeni dr. Franca Kamnikerja, dr. Willibalda Brodmanna in nadpor. Hansa Mickla. Kamniker je bil zdravnik, primarij radgonske bolnišnice in radgonski podžupan, slovenskega rodu, doma s Polic pri Gornji Radgoni. O njem pravi Lechner, da je bil »viharno napadalna sila« (str. 7: stürmisch vorwärtsdrängende Gewalt) pomurskega nemštva. Bil je nedvomno najnevarnejši in najinteligentnejši sovražnik slovenstva, kot prepričan renegat izredno dober poznavalec vseh slabosti obmejnega slovenstva. Brodmann je bil zdravnik v Stradenu, organizator raznih Heimwehr-oddelkov v Pomurju. Nadporočnik Mickl, doma iz slovenske vasi Zenkovci, severovzhodno od Radgone, je bil izbran za vojaškega voditelja nameravanega napada na Radgono. (Med drugo svetovno vojno je napredoval do generala in je bil Ritterkreuzträger).

Predno pa so te priprave dozorele, je pretresel štajersko nemško in slovensko prebivalstvo dogodek, do katerega bi ne prišlo, če bi se na zelo zavraten in neodgovoren način ne vmešale v slovensko-nemškoavstrijski mejni spor tuje sile.

V začetku januarja 1919 je prišla iz Pariza na Dunaj ameriška komisija z nalogo, da tamkaj študira politične razmere v Avstriji, na Madžarskem in v sosednjih državah in da pošilja ameriški mirovni delegaciji v Parizu poročila o svojih opazovanjih in ugotovitvah. Vodil jo je Archibald Cary Coolidge, profesor za zgodovino na Harvardovi univerzi v Cambridgeu (v ZDA). Coolidge je Dunaj poznal še iz leta 1893, ko je bil tamkaj tajnik amerikanskega poslaništva. Naloga te komisije je bila torej študijska in ne razsojevalna. V razsojevalno vlogo jo je v nadaljnjem speljala prošnja in povabilo predvsem koroške deželne vlade, naj Coolidge obišče Koroško in na kraju samem preštudira tamkajšnje razmere, nadalje posebna ambicija posameznih njenih članov, predvsem podpolk. Shermann Milesa pa tudi samega Coolidgea nastopati kot razsojevalec in končno slabost Narodne vlade v Ljubljani, ki ni imela poguma reči »ne«, ko je imela za to dovolj stvarnih razlogov. Saj je moralo biti možem, kakor so bili Brejc, Žerjav, Ravníkar, jasno, da se Amerikanec v takih nacionalnih razmerah kakor so na Koroškem in so bile tisti čas še v štajerskem Podravju, ne more spoznati. O tem je v tistem času pisal dr. Zbašnik v Slovenskem narodu (27. januarja, št. 22) in je koroški prostovoljec z Ljubelja v »Jugoslaviji« (26. januarja) iz tega razloga protestiral proti prihodu ameriške komisije na Koroško. Pogum protestirati proti objavi negativnega Milesovega poročila pa je Narodna vlada pozneje imela. Iz istega razloga, iz katerega bi morala biti Narodna vlada proti amerikanskemu razsodništvu, so bili koroški Nemci zanj. Vodil jih je račun, da ves zunanj videz na koroškem ozemlju govori proti slovenskim tezam, in da imajo v neznanju, domišljavosti in ameriški demokratičnosti Milesa dobrega in zanesljivega zaveznika. Notorična je bila tudi nevarnost dunajske in graške okolice, v kateri so člani Coolidgejeve komisije delali, raznih vplivov, katerim so bili zaradi tega neiz-

bežno podvrženi. Delo te komisije na slovensko-nemškoavstrijski meji bi še danes zaslužilo posebno obdelavo.

Coolidge je najprvo poslal v Ljubljano Milesa, da poizve za mnenje Narodne vlade. Miles je prišel v Ljubljano 13. januarja v spremstvu por. Kinga. Brejc pričuje o njunem obisku tole:

»Kot zastopnika Amerike sta bila nad vse prisrčno sprejeta. Prvotno se sploh ni vedelo, v kakšni misiji prihajata. Potem sta prišla previdno na dan z željo, da bi se rada poučila glede naših mej vobče, skrbno pa sta se ogibala povedati, katera naših meja ju pravzaprav zanima. Ker se potem takem ni moglo domnevati, da prihajata prav zaradi Koroške, so naši strokovnjaki začeli najprej s pojasnjevanjem našega stališča glede zapadne meje. Američana sta pojasnjevanja ves dan potrebežljivo poslušala, zraven trdovratno molčala, drugi dan pa iz Ljubljane izginila in se na splošno začudenje pojavila v Gradcu pri pogajanjih za premirje...¹⁰¹

Da sta bila poslana v Ljubljano predvsem zaradi tega, da zvesta za stališče Narodne vlade glede meje nasproti Nemški Avstriji (Wutte izrečeno omenja tudi Štajersko) in da obvestita Narodno vlado o povabilu koroške deželne vlade, naj Coolidge pride na Koroško, o tem ni torej znil Miles niti besedice. Ko sta cedsedela svojo molčečo navzočnost, sta se Miles in King vrnila zopet skozi Gradec na Dunaj.

V Gradcu so se 16. januarja začela pogajanja med zastopniki Narodne vlade in zastopniki koroške deželne vlade o demarkacijski črti, ki naj razmeji upravna področja obeh držav na Koroškem, dokler ne bo določena končna meja na mirovni konferenci. 17. januarja sta se pojavila v Gradcu že tudi Miles in King. Pogajanja so se močno zatikala. Na seji 19. januarja so se koroški zastopniki delali zelo odločne. Reinlein je izjavil, da ima glede na to, da je ljubljanska vlada zavrnila zadnji predlog koroške vlade, pogajanja za končana. Odgovornost za posledice pade na ljubljansko vlado. Koroški zastopnik kapitan Albert Peter Pirkham je tedaj sugeriral Milesu idejo, da je zaradi tega, da se konča prelivanje krvi, in v duhu Wilsonovih idej potrebno, da se Miles ponudi za razsodnika (Wutte), kar je Miles po predhodnem razgovoru s koroškima zastopnikoma Petrom in Hoffingerjem (Schumy) tudi storil, pod pogojem, da njegov predlog odobrijo še njegov šef Coolidge in obe stranki. Zastopniki ljubljanske vlade so predlog sprejeli, ker so mislili, da ga ne morejo in ne smejo odkloniti. Po podpisu predloga, 19. januarja 1919, je poslal Brejc h Coolidgeu Smodeja (tako Kuhar) oziroma Žerjava (tako zapisnik 49. seje Narodne vlade), verjetno oba, da bi Coolidgeu predločil dvome slovenske vlade glede graškega predloga. Kuhar in Wutte sta skladna v pričovanju, da je Coolidge zavrnil dvome zatopnikov Narodne vlade, češ

»da bi se slovenska vlada, ako bi vztrajala pri svojem odbijajočem stališču, postavila pred mednarodnim javnim mnenjem v slabo luč«.

To je bil očiten pritisk. Coolidge je jasno pokazal, koliko mu je na tem, da člani njegove komisije nastopijo v mejnem sporu med Slovenijo in Nemško Avstrijo kot razsodniki. Po objavljenih dokumentih pa je poobla-

¹⁰¹ Straža, 20. januarja 1919, št. 6.

¹⁰² Heinrich Lechner, Die Abwehrkämpfe im unteren Murtal, Graz 1928, stran 8.

¹⁰³ Dr. Janko Brejc, Od prevrata do ustave, zbornik Slovenci v desetletju 1918—28, str. 172.

stilo ameriške mirovne delegacije v Parizu Coolidgejevi komisiji na Dunaju jasno izključevalo take posle.¹⁰⁴ Še nekateri drugi dokumenti, ki jih objavlja Kuhar, dokazujojo nekorektnost, s katero je Coolidgejeva komisija delala v tem mejnem sporu, ki se je tikal sicer predvsem Koroške, tudi na štajerskem odseku. Zakaj, pod kakšnimi vplivi? Miles se namreč ni zadovoljil samo z razsodniško vlogo na koroškem odseku. Istega dne je sporočil Maistru »da si bo naslednjega dne na samem mestu ogledal od jugoslovanskih čet zasedeno štajensko demarkacijsko črto«.¹⁰⁵ To obvestilo je bilo podobno ukazu. 20. januarja se je Miles v spremstvu še dveh članov ameriške študijske komisije in v spremstvu radgoniškega dr. Kamnikerja z avtomobilom pripeljal v Špilje, kjer ga je pričakoval Maister. Kamnikerjevo spremstvo je bilo dovolj zgovorno. Do tega obiska je prišlo očitno na njegovo iniciativno. Na Kamnikerjevo iniciativno je kazala tudi pripravljenost nemškega prebivalstva ob poti, po kateri so se peljali proti Cmureku in Radgoni: vsenemške zastave ob vsej tej poti, na drevesih in na hišah. V Cmureku in v Radgoni si je dal Miles predstaviti župana, ki sta mu sporočila nemške nacionalne težnje prebivalstva. Nato so se preko Slovenskih goric odpeljali v Maribor. Tam je sprejel Miles slovenško in nemško depuracijo ter vznevoljen zaradi popolnoma nasprotnih trditev rekel, naj mu obe stranki sporočita svoje želje v spomenicah. Ko je odhajal, je izjavil, da se bo v enem tednu, na poti na Koroško spet zglasil v Mariboru.

Čemu sploh ta obisk? Miles je rekel, da samo zaradi tega, da ugotovi, ali vlada na začasni meji med Slovenci in Nemci mir in ali ni ogrožen javni red, motivacija, ki izraža dejansko le njegovo predsedstvo polno zadržanje nasproti Slovencem, Jugoslaviji. Poleg tega je ta obisk dejansko mogel dati organizatorjem »spontanega ljudskega odpora« (Volkserbung), ki so ga pripravljali prav v tem času, samo še večji pogum: Jugoslavija je pod nadzorstvom antantne sile, same Amerike... Danes tudi vemo, da je govoril Miles neresnico. Njegov interes je bil mnogo širši, kakor je priznal. Leta 1953 je Državno tajništvo ZDA dalo v javni državni arhiv prenesti iz tajnega arhiva tudi doslej neobjavljeno besedilo Milesovega poročila s potovanja po Koroški, z znanim predlogom, naj gre demarkacijska črta po Karavankah. Da to poročilo obstoji, smo vedeli. Nismo pa vedeli, da obstoji tudi sporočilo s štajerskega mejnega odseka. V Kuharjevi objavi Milesovega poročila je objavljeno tudi to poročilo. Po Milesovem predlogu naj bi šla meja od Uršlje gore proti vzhodu tako, da bi ostal Slovenj Gradec v Avstriji, nato naj bi šla meja na Kopo na Pohorju, od tod pa mimo Hoč južno od Maribora in Radgone do tedanje madžarske meje.

To pot je Gradec res storil vse, da podkuri Milesa in obmejno nemštvu proti Slovencem, Jugoslaviji. 22. januarja je bila slavnostna seja štajerskega deželnega zbora, na katero je bil povabljen tudi Miles. Miles se je

¹⁰⁴ Dr. Alojzij Kuhar, Poglavlje iz tragedije koroških Slovencev, zbornik Svobodna Slovenija, Buenos Aires 1956, str. 47—79; zapisnik o razgovorih Narodne vlade in koroške deželne vlade v Gradcu od 16.—19. januarja 1919; Vojnoistoriski institut JNA v Beogradu; Wutte, str. 150 in 152; Vinzenz Schumy, Kampf um Kärntens Einheit und Freiheit, Wien 1950, str. 110 in zapisnik 49. seje Narodne vlade z dne 20. januarja 1919.

¹⁰⁵ Dr. I. Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, Kronika slovenskih mest III, št. 1, str. 60.

povabilu odzval. Govorila sta Wastian in deželni glavar Kaan. Wastian je povedal vse, kar je znał, da dokaže Milesu pravičnost nemškoavstrijskih mejnih zahtev in nasilnost slovenske uprave na Štajerskem in Koroškem. Sicer vladni in zmerni Kaan je to pot grozil in izjavil, da ne more prevzeti nobene odgovornosti za nadaljnje zadržanje avstrijske Volkswehr. In vendar se ni zgodilo od napada folksverovcev na Lučane 14. januarja, zaradi katerega se je Kaan še opravičeval, nič drugega novega, kakor da je prišel v Gradec Amerikanec Miles in posegel v slovesko-nemškoavstrijski mejni spor, »zaradi pomirjenja in da se ustavi prelivanje krvi«.

Maister je 25. januarja odgovoril Gradcu s sledečim dnevnim poveljem svojim vojakom:

»Vojaki, mi se bodo tudi nadalje vzdržali vsakega izzivanja, da pokazemo tudi v bodoče svetu, da smo pravi jugoslovanski vojaki, ki v vsakem oziru prekašajo tuje vojaštvo. Tudi nadalje se hočemo držati načela, da ne bomo po nepotrebniem prelivali krvi. Toda eno izjavljam z vso odločnostjo: če bi po hujskanju nemškega lažnjivega časopisa in po besedah štajerskega deželnega glavarja dr. Kaana vzpodbujeni nemški folksverovci hoteli zopet enkrat napasti naše postojanke, jim bomo z vso energijo in brez vsakega neumestnega priznašanja za vedno izbili voljo in veselje do enakih dejanj. Pozivljam vse svoje vrle vojake, da varujete z isto možnostjo in žilavostjo severno mejo naše svete Slovenije, kakor do sedaj in da se zavedate, da gledam jaz in ves jugoslovanski narod s popolnim zaupanjem na Vašo veliko in odgovorno domovinsko delo. Stojte kakor skala in branite last in čast domovine! V to ime Vam pošiljam svoj jugoslovanski pozdrav!«¹⁰⁷

Štajersko deželno vodstvo nemškoavstrijske socialne demokracije je po sejnem sklepu dne 21. januarja vzporedno z nacionalisti zahtevalo, da tudi slovenski socialni demokrati protestirajo proti črti, ki jo je imelo zasedeno vojaštvo Štajerskega obmejnega poveljstva in da se slovenska vojska umakne iz Maribora. Slovenski socialni demokrati so to zahtevo odbili.¹⁰⁸

Ko se je 27. januarja 1919 pripeljal Miles v Maribor z avtom-ispremljali so ga por. King, profesor za slovanske jezike na univerzi v Missouriju Kerner in major Lawrence Martin, profesor fizikalne geografije na univerzi v Madisonu, ga je pri vhodu v mesto pri Krčevini že čakala deputacija mariborskega meščanstva in železničarjev. Naprosili so Milesa za dovoljenje, da manifestirajo v počastitev predsednika ZDA Wilsona in za nemški značaj Maribora, češ da ljudje z jugoslovanskim zasedbo niso zadovoljni. Miles je to rad dovolil. Ko bi ga za dovoljenje kakršnekoli manifestacije naprosili Gradčani, bi jih gotovo napotil na graško policijsko direkcijo. V Mariboru mu kaj takega ni prišlo na misel.

Tako je prišlo do demonstracij, ki jih nacionalistični del nemške publicistike zaradi streljanja, do katerega je prišlo na Glavnem trgu pred Mestno hišo, še danes označuje »Der Marburger Bluttag« in ga navaja za dokaz slovenske nasilnosti nad Nemci.

Opisi nemškoavstrijske publicistike o teh demonstracijah med obema isvetovnima vojnoma — obrazec, po katerem pišejo tudi drugi je opis Fr. Hausmanna v zborniku »Südsteiemark« (Graz 1925) — zamolčujejo predvsem, da so se mariborski nemški nacionalisti skupno z nemškoavstrijskimi

¹⁰⁶ Prim.: Senekovič, str. 61.

¹⁰⁷ Prim.: Senekovič, str. 61.

¹⁰⁸ Iz: Senekovič, str. 63.

¹⁰⁹ Iz: Senekovič, str. 61—62, ki pa ne navaja vira.

kim socialnimi demokrati pripravljali na te demonstracije že od 20. jan. dalje, ko je Miles ob obisku tega dne izjavil, da se bo na poti na Koroško čez kak teden dni ustavil zopet v Mariboru. Na začetku teh demonstracij ni bilo prav nič spontanega. Kurirji so razdeljevali med Mariborčane listke, »po naročilu amerikanske študijske komisije« (Im Auftrage der amerikanischen Studienkomission), z vprašanji plebiscitnega značaja: 1. Ali hočete, da pripada Maribor z okolico nemškoavstrijski državi? Da ali ne? (Wünschen Sie die Zugehörigkeit der Stadt Marburg und Umgebung zum deutschösterreichischen Staate? Antwort: Ja oder Nein?). . . itd. Miles je pozneje zatrjeval, da so ta plebiscit organizirali mariborski Nemci brez njegove vednosti ali navodila. O pripravah na sprejem Milesa piše tedanji namestnik štajerskega deželnega glavarja Rintelen:

»Mrzlično smo ukrenili vse mogoče, da prepričujejoče pokažemo nemški značaj spornega ozemlja. Tudi v Mariboru so se v vsej tajnosti pripravljali na veliko demonstracijo Nemcev tega dne, ko bo prišla komisija. Mariborski strokovni učitelj Hans Schmidt je sprejel od mene in deželnega poslanca Wastiana zaupna navodila, posebno glede priprave udeležbe šolske mladine pri množičnem zbiranju, ki smo ga imeli na načrtu . . .«¹¹⁰

Teh demonstracij se mislo udeležili samo mariborski Nemci in delavci, ki so sledili parolam nemškoavstrijskega socialdemokratskega vodstva, temveč tudi Nemci iz Ptuja, Celja, s koroške strani Dravske doline in celo iz Gradca, med njimi vse polno bivših nemškoavstrijskih oficirjev in odpuščenih javnih in državnih uradnikov.

»Iz vlakov, ki so prihajali v Maribor, so se vsipale množice, ki jih je družače v tolikih masah videl Maribor le ob redkih, izrednih prilikah. Na mariborskih železniških postajah je izstopilo, kakor se je pozneje ugotovilo po številu prodanih vozovnic, v času od 12. ure dne 26. januarja do 12. ure dne 27. januarja 1919 — 3800 ljudi, kar je preseglo petkratni takrat običajni dnevni promet. Zelo veliko ljudi se je pripeljalo v mesto od zunaj tudi na vozovih, iz najbliže okolice pa so prihajali v masah peš. Osobito živahno je bilo gibanje v Studenčih in železniški koloniji v Magdalenskem in Meljskem predmestju.«¹¹¹

Mariborske trgovine in trafike so na veliko razprodajale črno-rdeče-rumene trakove. 26. januarja je prišel v Maribor tudi Norbert Jahn.

Takojo po prihodu Američanov so se na hišah glavnih ulic, kmalu na to pa po vsem mestu, pojavile črno-rdeče-rumene trobojnice, frankfurtarice. Mariborsko nemško meščanstvo, pomešano z ljudmi, ki so prišli od drugod, se je začelo zbirati v neprestano naraščajoče sprevode. Ko je Maister za to zvedel, je zapovedal, da naj se občinstvu dopušča neoviran izraz mišljenja in manifestiranja in da naj se prepreči vsako krvoprolitje. Proti enajsti uri je iz Studencev prišla množica mož, žena in otrok, železničarji in delavci, ki jih je poslalo na ulico nemškoavstrijsko socialnodemókratsko vodstvo.

¹¹⁰ Anton Rintelen, Erinnerungen an Österreichs Weg, München 1941, stran 66: Wir trafen fieberhaft alle Massnahmen, um den deutschen Charakter der umstrittenen Gebiete überzeugend darzutun. Auch in Marburg wurde in aller Stille eine überwältigende Demonstration der Deutschen für den Tag des Eintreffens der Komission vorbereitet. Der Marburger Fachlehrer Hans Schmidt übernahm von mir und von Landesrat Wastian vertrauliche Weisungen, insbesondere hinsichtlich der Vorbereitung einer Teilnahme der Schuljugend am geplanten Aufmarsch.

¹¹¹ Prim.: Senekovič, str. 63.

»Na čelu je igrala godba njihovega društva Frohsinn, toda rdeče zastave internacionale ni bilo videti, kajti vse je bilo odeto v rdeče-črno-rumene trakove. V sprevodu so nosili že davno izdelane, tiskane napise, pritrjene na table iz lepenke: „Hoch Deutschösterreich! Marburg ist deutsch! Hoch Wilson! Wir bleiben deutsch!“, tako piše slovenski očividec.

Po šolah so nemški učitelji, učiteljice in profesorji prenehali s poukom in se na čelu otrok in dijakov, med katere so razdelili majhne frankfurtarske zastavice, priključili sprevodu. Trgovine so že ob desetih zapri, pravtako vse obrti, gostilne in lokale. Reditelji so vodili množico, ki je vzklíkala parole z napisov na tablah in še druge, najprvo pred glavarstvo, kjer se je v prostorih Štajerskega obmejnega poveljstva mudil Miles v družbi Maistra in njegovega štaba. Deputacije z bivšim mariborskim županom na čelu Miles sicer ni hotel sprejeti in jo je prepustil Maistru, pač pa je ustregel želji demonstrantov in se v družbi Maistra prikazal na balkonu. Sprejeli so ju kriki: »Abzug Maister! Nieder mit Jugoslavien! Nieder mit den Wiedischen! Heil deutsch Marburg!« Godbe so igrale Die Wacht am Rhein in Deutschland über alles. Član deputacije Pfriemer je nato pozval množico, naj se mirno razide. Glavni organizatorji in voditelji teh demonstracij pa so vodili množico na Glavni trg. Med potjo so vzklíkali proti Slovencem in Jugoslaviji, zmerjali in dejansko napadli Slovence, ki so jih isrečevali, pobili nekaj šip. Na Glavnem trgu, pred magistratom, Mestno hišo, so se demonstranti ustavili, med neprestanimi vzkliki prepevali nemške nacionalistične pesmi, ki so jih ispremljale godbe. Hautsmann pravi, da so demonstranti hoteli počakati na Milesov odhod in mu pokazati, da je Maribor nemški. Toda saj je Miles to, kar je bilo mogoče tega dne z očmi zvedeti, zvedel že ob pogledu z balkona glavarstva. Vsa poročila, nemška in slovenska, se skladajo v tem, da so imele vse te demonstracije izrazit pangermansko nacionalistični značaj. Nemška poročila ugotavljajo to prav s ponosom. Če so imeli nekateri levičarski socialisti pri teh demonstracijah še kakšne druge svoje namene, ni prišlo to do nobenega vidnega izraza.

Demonstranti so začeli pritisnati proti Mestni hiši. Ko je to videl trgovec Reinfried, je odhitel na bližnjo pošto in brzovavil v Celovec: »Marburg wieder deutsch«. Brzovavka, z navedbo časa oddaje, je bila inhibirana. Z dvorišča Mestne hiše, kamor so vdrli demonstranti s sedanjega Slomškovega trga, jih je slovenska militarizirana policijska straža med nekaj streli v zrak potisnila nazaj. Medtem so demonstranti na Glavnem trgu pretepli policijskega komisarja Senekoviča, ki je hotel iti po vojaško pomoč v Dravsko vojašnico, ga pobili na tla in ga razorožili. Straža izpred Mestne hiše, na Glavnem trgu, ga je s težavo rešila. Na pročelni strani Mestne hiše še ni padel medtem noben strel.

Opisno popolnoma točno obnoviti potek dogajanja pred Mestno hišo, predno se je začelo streljanje in med streljanjem, je najbrž nemogoče. Slovenska in nemška poročila si med seboj in v sebi preveč nasprotujejo (kdo je začel streljati; kdo vse je streljal: ali samo policaji ali samo vojaštvo ali oba; odkod se je streljalo). Ena pa je izven dvoma: obnašanje demonstrantov je bilo izzivalno, nasilno. Slovenski očividec dr. Marks Pohar, ta najbolj markantna priča v kazenskem procesu proti Erženu, odgovornemu uredniku socialnodemokratske Volkstimme, pred mariborskim okrožnim sodiščem leta 1927 — tej priči tudi toženec in toženčev zastopnik nista odrek-

la verodostojnosti — opisuje dogodek neposredno pred streljanjem in samo streljanje:

»Tedaj sem imel že vojaško odpustnico in sem bil vpisan na medicinski fakulteti v Zagrebu. Uniformo sem še nosil. Tistega krvavega dne 27. 1. 1919 — sem bil doma. Iz Studenc sem šel predpoldne v mesto na prehod pa sem videl mnogo ljudi, polne ulice, vse hiše so razobešale nemške zastave in tudi po izložbah jih je bilo polno. Vsak je pogledal na mojo slovensko kokardo. Nisem vedel, za kaj gre, vendar sem občutil, da se nekaj dogaja. Zato sem se držal Gosposke ulice, kjer so bili stražarji — da bi v slučaju napada bil zaščiten. Okrog poldne sem se pomaknil na konec Gosposke ulice — slišal sem že opazke na mojo kokardo — čutil sem se nesigurnega med to nemško množico, ki je bila okrašena z nemškimi trakovi in je postajala vse bolj glasna. Tu na koncu Gosposke ulice, ob prehodu na Glavni trg, je stalo tudi več stražarjev. Na Glavni trg so prihajale množice ljudi z vseh strani in vse je pritiskalo k magistratu. Tudi stražarji so se pomikali k vhodu magistrata in ostali tam. Jaz sem bil blizu njih, kakih 10 korakov na levo, na trotoarju pred tobačno trafiko, sedaj Rotovška klet. Prišli so organizirano šolski otroci z učitelji in učiteljicami, prišli so sprevodi z vseh strani, prišli so v močnem sprevodu čez most z desne strani Drave korporativno železničarji z godbo in zastavami. Še nikoli prej in tudi ne pozneje nisem videl Glavnega trga tako polnega kot tedaj. Množice so pritiskale naprej proti vhodu rotovža. V sredini se je pojavila velika zastava frankfurterica, ki so jo potiskali naprej. Ker sem bil na vzvišenem mestu in sem tudi sam velik, sem imel pregled čez celo množico. Ker množica ni mogla naprej skozi rotovški vhod, kjer so trdno stali stražniki, so zanahali zopet nazaj. To se je ponavljalo. Stražniki so imeli v rokah puške z nasajenimi bajoneti. Takrat sem opazil čisto spredaj nemškega narednika z nemško kokardo (posamezni bivši šučverovci so klub prepovedi še nosili vojaško uniformo), oboroženega s pištolo. Klical sem stražnika, da bi ga aretiral, pa je ta narednik že izginil v množici. V tem času je od konca Gosposke ulice prišla vojaška patrulja, kakih 10—12 vojakov v gosjem koraku (eden za drugim) in to ob trotoarju na severni strani Glavnega trga. Imeli so puške v rokah in so gredé polnili puške s patronami, kar sem videl. Postavili so se tik pred menoj. Ljudje so se norčevali iz teh ‚Patzerl Soldaten‘. Naenkrat slišim strel iz množice, ki je zadel bajonet na puški pred menoj stoječega vojaka. Vojaki so imeli svoje puške ‚pri nogi‘. Projektil je švignil mimo mojega ušesa. Kot dolgoletni vojak na fronti sem dobro razločil, da je to bil strel iz pištole. Nato je začela množica še bolj vptiti in je pritisnila na vojake. Ti so dvignili puške in ustrelili v zrak. Najbližja fakinaža je nato napadla vojake in jim hotela iztrgati puške iz rok. Ti pa so puške povesili in začeli streljati v množico. Repetirali so. Ko sem videl ljudi padati, sem skočil med vojake in zakričal: Ne več streljati! ter sem nekaj vojakom zbil puškine cevi navzgor. Vojaki so prenehali streljati. Nastop vojakov, streljanje — vse to se je zgodilo s tako naglico, da drugega nisem videl, niti, če so tudi stražarji pri vhodu v rotovž kaj streljali. Mislim, da ni minulo tri minute in Glavni trg, takoj nabito poln, kakor je bil, je bil prazen, razen ranjenih in mrtvih. Streljanje na Glavnem trgu ni bilo na komando, ampak v samobrambi. Tako sem videl in doživel dogodek na Glavnem trgu dne 27. 1. 1919 v Mariboru.«

O poizkusnih iztrgati vojakom puške iz rok govori še več drugih slovenskih poročil. Hausmann pa pravi: »Malenkosten povod je zadostoval« (Ein geringfügiger Anlass genügte), da so začeli streljati, in sicer na povelje, v salvah, samo Slovenci. Russ trdi, da je razen stražnikov pred Mestno hišo streljala tudi še neka vojaška patrola, ki je prihitela po Gosposki ulici. Senekovič odločno zanika, da bi razen stražnikov izpred Mestne hiše streljala še kakšna vojaška patrola, Russ nasprotno je videl streljati predvsem vojaško patrolo, kar bi se krilo s Poharjevo trditvijo, le da Russ zanika izzivalno obnašanje demonstrantov.

Slovenska poročila govore o 47 streljih, od teh mnogo v zrak. Po nemških virih je bilo med demonstranti 9 mrtvih in 18 težko ranjenih. Ko je prikorakala četa vojakov iz Meljske vojašnice, je bil trg že prazen. Četa je zasedla ulične vhode na Glavni trg.¹¹²

Z organizacijo teh demonstracij so nemški nacionalisti slovensko politično in vojaško vodstvo presenetili. Na kakšne slovenske manifestacije Amerikancem in Milesu na čast slovensko politično in vojaško vodstvo ni mislilo. Velika proslava osvoboditve in zedinjenja 15. decembra 1918 pa dokazuje kakšne možnosti je imelo, da zbere za ta dan v Mariboru na desetisočje Slovencev iz Maribora in njegove okolice, iz Podравja, Pomurja.

Če bi vodstvo nemških »manifestacij« zaprosilo za slovensko policijsko dovoljenje, bi ga za »manifestacije« v takem obsegu ne dobilo. Ko pa je vendarle prišlo do njih, je Maister zapovedal, da jih slovensko vojaštvo ne sme motiti. V boju za državno pripadnost štajerskega Podравja z Mariborom se je Maister ravnal po pravilih meščanske demokracije, toda do meje, ki mu jo je dopuščala zagrizenost in bojevitost nemških nacionalistov. V situaciji 27. januarja pa je hotel, da odnese Miles s svojim amerikansko demokratičnim, slovenski zgodovinski položaj v bivstvu sicer nerazumevaličim pogledom na stvar, iz Maribora kar najboljše vtise. Ko je prišlo do streljanja, je bilo to v nasprotju z Maistrovimi nameni.

Dogodke 27. januarja je nemška publicistika temeljito izrabila. Opisala jih je prav v bistvenih točkah tako, kakor se niso zgodili: da je bila demonstracija spontana, da je bila mirna in da je streljalo slovensko vojaštvo neizzvano, kar iz nekega slepega sovraštva. Tudi nekateri člani amerikanske mirovne delegacije v Parizu in Italijani so pozneje, ko se je obravnavalo v Parizu vprašanje meje na štajerskem odseku, navajali dogodke tega dne med razlogi, zaradi katerih Maribor s štajenskim slovenskim Podravjem ne sme pričasti Jugoslaviji. Milesov spremeljevalec pri obisku Maribora in na poti po Koroški, prof. Martin, pa je o streljanju 27. januarja izjavil,

»da uporaba orožja ni bila neopravičena, čeprav vtis, ki ga je dobil, ni-kakor ni bil ugoden«.¹¹³

¹¹² Viri in literatura o 27. januarju 1918 v Mariboru: Dr. Maks Šnuderl, Meje. Kronika slovenske meje 1918/19, v rokopisu; uradno poročilo. Narodne vlade v Slovencu, 4. februarja 1919, št. 28; dr. Ivan Senekovič, Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru, Kronika slovenskih mest III, št. 1 in 2; Franc Hausmann, Der Marburger Bluttag v zborniku Südsteiermark, Graz 1925; Franc Russ, Erinnerungen an Marburgs Kampf und Fall, ciklostil, DA-Maribor; spomini Franca Cvirna v DA-Maribor in spomini pri pisatelju: Tone Britovšek, Jože Orel, Ivan Ortan, Ciril Skvarča, Ivan Turk; opis 27. januarja po dr. Maksu Poharju je vzet iz pripomb k prvemu konceptu te razprave in se v vseh bistvenih točkah krije s Poharjevim pričevanjem v kazenskem procesu proti Erženu, natisnjenem v brošuri Der blutige 27. Jänner 1919 in Maribor (Maribor 1927, str. 43—44). Volkstimme je namreč v volilnem boju leta 1927 očitala nemškim nacionalistom volilno paktiranje s tistimi »farjic« (Pfaffen), ki da so 27. januarja 1919 streljali na demonstrante iz semeniča. 27 duhovnikov je nato vložilo proti Volkstimme tožbo zaradi žaljenja časti in klevetanja. V glavnem tekstu tega očitka, ki so ga izrekli graški časniki takoj po 27. januarju 1919, ne omenjam, ker ga Hausmann leta 1925 ne ponavlja in celo Russ pravi, da tega iz svojega ne more trditi ter da prepusča dokazovanje resničnosti tega očitka drugim.

¹¹³ Prim.: Vinzenz Schumy, Kampf um Kärntens Einheit und Freiheit, Wien 1950, str. 121.

Ne slovenska ne nemška, ne nacionalistična ne socialistična poročila o teh dogodkih niso pokazala na glavnega krivca: na Coolidgeovo komisijo na Dunaju, predvsem na samega Coolidgea in na Milesa. V nasprotju s pooblastili, danimi ji od amerikanske mirovne delegacije v Parizu, se je ta komisija vmešala v mejni spor med Slovenijo in Nemško Avstrijo, in to na način, ki mu med vsemi posegi v mejne spore po tujih silah po prvi svetovni vojni ni primere. Italija vsaj ni prikrivala na kateri strani so njene simpatije ali sovraštvo in zaničevanje. Tu pa so se vmešali v spor ljudje, ki so se ponudili za razsodnike, a niso imeli zato niti znanja, še manj pa tistega duha nepristranosti, ki bi moralno etično opravičevalo tako ponudbo. Vse svoje delo so vršili s prikritim pritiskom na slovenske predstavnike, z aroganco in doslednim favoriziranjem ene stranke nasproti drugi. Brez vmesovanja Coolidgeove komisije v ta mejni spor bi v Mariboru ne prišlo do demonstracij in ne bi prišlo do krvoprelitja. Miles pa se je nato mirno odpeljal na Koroško, da v istem duhu še tamkaj opravi svoje delo. Vsaj mariborski dogodki bi ga morali navesti na misel, kako težko nalogu je prevzel in da prav v tistem, kar je 19. januarja v Gradcu navedel kot glavni razlog svoje ponudbe za razsodništvo, da se namreč prepreči nadaljnje prelivanje krvi, ne uspeva, ter da samo krepi pogum nemškega nacionalizma.

Maister je 28. januarja izdal oklic (DA-Maribor), v katerem v glavnih potezah, skladno z drugimi slovenskimi opisi, oriše razvoj dogodkov, poziva, da očividci naznanijo osebe, udeležene »pri uporu« in grozi s kaznijo tudi tistim, ki jih namenoma ne bi naznani.

Izdani so bili tudi ostri policijski ukrepi.

Ne pred temi dogodki in ne pozneje ni bilo več take nevarnosti, da se štajerska deželna vlada odloči za vojaško akcijo za zopetno osvojitev Maribora, kakor v prvih dneh po 27. januarju, 28. januarja so v Militär-kommando v Gradcu razpravljalni o napadu na Maribor. Intendance je dobila navodilo, da pripravi vse potrebno. Na Koroško so poslali generalštabnega častnika Alexina, da se dogovori o skupnem nastopu. Korošci so pomolič takoj obljubili. Za sejo štajerskega deželnega zbora 30. januarja je bil pripravljen predlog za dovolitev vojnih kreditov v znesku 2 milj. kron. Toda socialni demokrat dr. Eisler se je odločno uprl. Zahteve štajerskih socialistov glede mejne črte so bile iste kakor meščanskih nacionalistov, toda za vojaško akcijo niso bili. Deželna vlada se je začela umikati. Končno je bilo tudi poročilo gen. Mittereggerja, ki naj bi poveljeval nemškemu napadu na Maribor, zelo rezervirano, tako glede discipline čet, kakor glede razmerja bojnih sil, opreme in potov. Bila je ostra zima in zapadel je visok sneg. Misel na napad je bila opuščena.¹¹⁴

Pač pa je 27. januarja pospešil priprave za upor v Pomurju, ki naj bi se začel z napadom na Radgono. Štajerska deželna vlada je pomolič v orožju najprej odklonila. Mickl je odšel nato na Koroško, da tamkaj od vojaškega poveljnika Hülgertha, s katerim sta se poznala, ker sta služila v vojni pri koroškem gorskem strelskem polku, izprosi pomolič. Hülgerth mu je takoj dal 300 pušk, 5 strojnic, 100 ročnih granat in nekaj streliva. Kljub temu, da je štajerska Volkswehr delala pri prevozu težave, je spravil Mickl to orožje do svojih vojakov, ki so se za napad na Radgono zbirali v Korovcih,

¹¹⁴ Prim.: Knaus II, str. 93—97.

na madžarski strani, z madžarskim dovoljenjem. Po večini so bili to nemški in nemškutarski ubežniki iz Radgone in okoliških vasi. Pridružilo se jim je tudi nekaj Madžarov.

Nemški napad na Radgono se je začel 4. februarja v jutarnjih urah, z vojaško močjo, ki je bila približno enaka radgonski posadki, okrog 200 borcev, toda le do napada. Ob napadu, na dano znamenje, naj bi se Micklovim vojaškom pridružile stotine tistih, ki so bili pripravljeni na to na svojih domovih v Radgoni in po celem vzhodnem Pomurju in ki jih je organiziral Brodmann s svojim Bauernkommando.

Napad na Radgono je bil preračunan predvsem na iznenadenje. Toda prav to je izostalo. Poveljnički radgonske posadke, nadporočnik Benedikt Zeilhofer, je o pripravah za napad pravočasno zvedel in je vzdržal svojo posadko v stalni čuječnosti. Napadalcem je sicer uspel nekaj predstraž prepoditi, zasesti kolodvor in oba mostova čez Muro, toda na treh točkah so zadeli na odločen odpor: pri konjenički vojašnici, kjer je bila glavnina radgonske posadke, pri Urajevem mostu in na postajnem poveljstvu. V protinapadih je bila Radgona do večera že od same radgonske posadke očiščena. Ko je zvečer prišla še pomoč iz Ljutomera (Viktor Kučkovec Lojze Hercog, Štefan Sagadin) in tiskolska legija iz Sv. Martina iz Medjimurja, je bila situacija rešena. V naslednjih dneh so prešli v protinapad tudi v radgonski okolici in zasedli zopet kolodvor.

Obrajno in Punklo, kjer so bile močnejše orožniške postaje, so Nemci zasedli, pri Cmureku in Weitersfeldu v bližini Cmureka so bili odbiti, zasedli pa so še Gosinjo vas pri Cmureku in prepodili so slovensko orožništvo iz Apač, južno od Mure. Tu so zajeli tudi konjeničko patrolo. Najslabše se je godilo oddelku, ki ga je cmureška posadka poslala na pomoč slovenski posadki v Radgoni. Ta oddelek, ki je štel blizu 70 mož, je v soteski pri Purkli (od Nemcev nazvani »Hölle«), padel v zasedo in bil od razmeroma slabotnega nemškega oddelka po kratkem boju, v katerem so bili trije slovenski vojaki ubiti in dva ranjena, ujet. Ravnanje s temi ujetniki je bilo izredno isurovo.

Borba za Radgono je bila zelo ogorčena, izgube v razmerju s številom bojevnikov velike. Pri Radgoni in Obrajni je na slovenski strani padlo 18 vojakov, po nekaterih virih še več, ranjenih je bilo poleg poveljnika Zeilhoferja nad 20. Na nemški strani je bilo (po Knausu) 9 mrtvih (po slovenskih virih precej več), od teh 2 Madžara, 9 težko ranjenih in »večje« število lahko ranjenih.¹¹⁵

Viri ne dajejo jasne slike o pripravah na to vojaško podjetje pomurskega nemštva kakor tudi ne o dogodkih, ki so v nemškoavstrijskem taboru sledili ponesrečenemu napadu na Radgono. Organizatorjem tega vojaškega podjetja je bil nedvomno pred očmi koroški zgled: aktivni častniki naj organizirajo v vojni vojaško izvezbane ljudi na vasi in naj udarijo; politiki pa bodo potem ta udar proglašili za »spontan ljudski upor«. Toda uspeha ni bila in tudi vlada ter Volkswehrkommando v Gradcu nista bila takoj odločna kakor v Celovcu. Nemška publicistika ugotavlja, da sta med pripravami delala težave. Po prvih vesteh o velikih uspehih in že o

¹¹⁵ Natancnejši opis boja za Radgono je v spominih Benedikta Zeilhoferja, Lojza Herzoga in Ferdinanda Ošlaka (pod št. 117).

nemški zasedbi Radgone sta štajerska deželna vlada in Volkswehrkommando v Gradcu sicer dovolila razdeliti med upornike 1000 pušk, uradno pa je štajerska deželna vlada zanikala, da ima s tem kaj opraviti.¹¹⁶

Spoznali pa so Nemci, da na štajerskem odseku ne gre kakor na ko-roškem. To je bil važen uspeh slovenske borbe za Radgono, z njeno glavno vojaško silo: 6. četo Mariborskega pp. Uvideli so, da z orožjem ne dosegajo uspehov, kakor so nekaj dni po 27. januarju mislili, da jih bodo dosegli oziroma da jih morajo doseči. Zopet in sedaj dokončno so se vrnili na pot pogajanj.

Na samem bojišču so prvi predlagali premirje Nemci.¹¹⁷ V svojih spominih pripoveduje o tem Ošlak.

Maister je o napadu na Radgono, ki so se ga udeležili tudi madžarski državljeni, opozoril francoško misijo v Zagrebu in jo povabil, da si ogleda položaj. Francozi so se zanimali za mariborske dogodke 27. januarja. Že tedaj je prišpel iz Zagreba v Maribor francoski major Montegu,

»ki se je podrobno informiral o poteku izgrednih demonstracij in njihovem nesrečnem koncu. Dobil je točno sliko o vsem in se pomirjen odpeljal naprej na Dunaj.«¹¹⁸

Kakor so pokazali nadaljnji dogodki, je bilo Maistrovo povabilo zelo srečna poteza. Francozi, major Montegu, istotnik Gey in profesor Eyboulett, so se povabilu takoj odzvali. Verjetno je, da je Maister prav v sporazu-mu z njimi poslal v Gradec dva častnika s povabilom, naj se določijo po-goji premirja in začnejo pogajanja, ki naj določijo demakarijsko črto, veljavno do končne odločitve na mirovni konferenci. Graška vlada je v to takoj privolila. Silil pa jo je k pogajanju ne samo vojaški položaj v Po-murju, temveč tudi razglas Vrhovnega sveta pariške mirovne konference z dne 29. (morda že 24.) januarja 1919, ki svari pred nasilnim zasedanjem ozemelj, glede katerih bo šele mirovna konferenca odločila, komu da pri-padajo. Opozarja, da bo vsaka posest, do katere bi prišlo z nasiljem, prav onem, ki bi po takih sredstvih posegel, prizadejala največjo škodo.¹¹⁹ Francozi so se torej mogli sklicevati tudi na ta razglas. V slovenskem inter-resu pa je prav tako bilo, da se boji na tem odseku zaključijo in da osta-ne pri dosedanji zasedbeni črti.

Po skupnemu ogledu bojišča so se med zastopniki štajerske vlade in zastopniki Militärkommando z ene ter zastopnik Narodne vlade v Ljubljan-ji in Štajerskim obmejnim poveljstvom z druge strani ob navzočnosti francoške misije začela 10. februarja pogajanja. Zaključila so se 13. februarja.¹²⁰

¹¹⁶ Prim.: Lechner, Die Abwehrkämpfe im unteren Murtal, Graz 1928, str. 13; Straža, 7. februarja 1919, št. 11.

¹¹⁷ Prim.: Ferdinand Ošlak, Spomini na osvobodilne boje za Štajersko in Koroško v letih 1918—1920, Slovenija, 13. in 27. septembra 1940, št. 37 in 39.

¹¹⁸ Senekovič, str. 113.

¹¹⁹ Prim.: Dopis poveljstvu IV. armadne oblasti v Zagrebu pod št. 184 komandanu Dravske divizijske oblasti v Vojnozgodovinskem institutu JLA v Beogradu in Wutte, str. 126.

¹²⁰ Kakor pogodba Maister-Passy je bila tudi ta pogodba napisana le v nemškem jeziku. Celoten, ne povsem točen slovenski prevod te pogodbe ima Slovenski narod z dne 15. februarja 1919, št. 38. Od Maistra komandi Dravske divizijski oblasti poslani prepis pogodbe je v Vojnozgodovinskem institutu JLA v Beogradu. Ponatis te pogodbe je v DA-Maribor.

Pogodba ima naslov: »Sporazumi med deželnima vladama v Ljubljani in Gradcu o vzpostavitev miru v okolišu radgonskega okrajnega glavarstva in o zavarovanju trajnega počivanja orožja med obema zasedbenima vojskama od ogrske do koroške deželne meje do konca mirovne konference v Parizu« (Vereinbarungen zwischen der Landesregierung Laibach und Graz über die Wiederherstellung der Ruhe im Bereiche der Bezirkshauptmannschaft Radkersburg und Sicherung dauernder Waffenruhe zwischen den beiderseitigen Besatztruppen von der ungarischen bis zur Kärntner Landesgrenze bis zur Beendigung der Friedenskonferenz in Paris). Pogodba ima dvanajst poglavij z več dostavki: posebna izjava in pravni pridržek zastopnikov Štajerske deželne vlade, ki izključuje vsakršen pre-judic glede državne meje; nadalje poseben dopolnitveni dogovor vojaških zastopnikov k II. poglavju pogodbe, t. j. dogovor, ki po generalki natanko opisuje novo demarkacijsko črto oziroma cono in končno še dvoje zagotovil generala Maistra, da bodo osebe nemške narodnosti, ki bivajo na spornem ozemlju južno od jugoslovenske zasedbene črte, do sklenitve mirovne pogodbe oproščene vsake vojaške službe.

Zasedba Radgone in Šipila po slovenskih, jugoslovenskih četah je po tej pogodbi ostala. Med jugoslovansko in nemškoavstrijsko, na generalki v posebnem dogovoru potegnjeno demarkacijsko črto (dem-črta I in Ia), je nevtralni pas, »ki ga smejo čete kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev zaseseti le v primeru, če izbruhnejo proti njim kakršniki nemiri«. Jugoslovenska posadka se umakne iz Cmureka na južni breg, sme pa uporabljati cmureški kolodvor in cesto s cmureškega kolodvora čez most na južni breg in obratno. Iz Lučan se umakne jugoslovenska posadka na 2 km pred njimi. Nemškoavstrijski žandarmerijskim postajama v Apačah in v Cmureku se dodelijo po trije slovenski, nemščine vešči orožniki. Slovenskemu poštnemu predstojniku in še enemu vodečemu uradniku v Radgoni se dodeli en nemški uradnik, od ostalih uslužbencev je polovica Slovencev in polovica Nemcov. V Obrajni se dodeli pošti en slovenski uradnik. Vsi talci se izpustijo, pobrana kontribucija (Maistrovi ukrepi po napadu na Lučane!) se vrne. Prvi odst. XII. poglavja pravi: »Obe stranki prosita majorja Monteguja, da antanta na istroške obeh strank dolči kontrolne organe, ki bodo nadzirali spoštovanje vseh vojaških demarkacijskih črt«. V dodatku k II. poglavju (o demarkacijski črti oziroma coni) so bili določeni tudi kraji, kjer sme biti jugoslovenska oziroma nemškoavstrijska posadka. Določena je bila številčna moč teh posadk. Na slovenski strani so bile poleg Radgone (en bataljon) in Šipila (90—120 mož) določene še sledeče posadke: Nasova 30, Plač 45 do 60, Sv. Jurij v Pesniški dolini 45 do 60, Brezno 25, Marenberg (Radlje) in Muta 90 do 120 mož; na nemškoavstrijski strani pa: Ivnik 90 do 120 mož, Šentjanž in Klein 90 in 120, Vagna 45 do 60, Weinburg 90 do 120, Straden 45 do 60 in Tieschen 90 do 120 mož. Morebitno okrepitev je treba takoj nазвaniti drugi strani, čimpreje pa reducirati posadko zopet na dogovorjeno število.

S to pogodbo so bili boji z orožjem na štajerskem odseku slovensko-nemškoavstrijske meje končani. Navzočnost francoiske misije pri tej po-

godbi je imela za posledico zainteresiranost Francozov na tej pogodbi tudi v bodoče. Roland Bryce, eden izmed piscev zgodovine mirovne konference v Parizu, ki jo je izdal H. W. V. Temperley (*A History of the Peace Conference of Paris*, London 1921) pravi, da je bila od Jugoslovanov in Avstrijev dogovorjena demarkacijska črta oziroma nevtralna cona določena od generala Francheta d'Espereya.¹²¹ Seveda je spadalo to tudi v koncept francoske politilke utrijevanja svojega političnega položaja v Jugoslaviji in — tudi to moremo glede na poznejšo francosko intervencijo pri Maistru (glej stran 148) upravičeno trditi — politike cordon sanitaire nasproti komunistični, boljševiški nevarnosti, ki se je oglašala posebej z ozemelj premaganah držav. Demarkacijska črta oziroma nevtralna cona, ki je bila v mariborski pogodbi določena, pa ustreza zahtevam pravične nacionalne razmejitve na tem odseku.

9. Važnejši dogodki po 13. februarju 1919 — Nekatere posebnosti boja za Maribor in štajersko Podravje na nemškoavstrijski strani

Po mariborski pogodbi je prišlo na štajerskem mejnem odseku le še do enega resnejšega boja, in sicer pri Soboti v bližini koroško-štajerske meje. Pobuda in organizacija je izšla iz Koroške.

»Ko je bila v Labotski dolini v bližnji Koroški organizirana Volkswehr s poveljstvom v Etni vasi (Ettendorf), je bila zaradi tega, da se pride nasproti morebitnemu jugoslovanskemu vdoru s te strani, pritegnjena v ozemlje, ki naj se zavaruje, tudi Sobota,«

piše Lechner (str. 28). S pomočjo nekaj štajerskih nemških kmetov iz Sobote, ki so bili nezadovoljni, ker jim je slovensko orožništvo odvzelo orožje, je oddelek koroške Volkswehr 8. marca napadel Soboto, zajel slovensko orožništvo in Soboto vojaško zasedel. Štajersko obmejno poveljstvo je poslalo v protinapad 2. četo Mariborskega pp. pod poveljstvom nadporočnika Bevka in posadko v Vuzenici. Ta boj opisuje Andrejka:

»Četa nadporočnika Bevka je odkorakala 12. marca ob 3. zjutraj proti Soboti z namenom, da se rano zjutraj nenadoma polasti mosta pri koti 762. Ta načrt se ni posrečil. Most je bil zastražen s približno 20 možmi in dvema strojnica. Proti njim se je razvil en vod z dvema strojnica z namenom, da se čim več sovražnih moči veže. Poldrug vod z dvema strojnica je odložil vso opremo in z velikim naporom prekoračil Bistrški jarek ter začel prodirati po stranskem jarku, ki drži ravno na koto 1076. Ta oddelek je prišel ob 11. dopoldne blizu Sv. Jakoba, se razvil in napadel vas Soboto. Napad se je posrečil; avstrijske tolpe — približno 70 mož — so se v divjem begu razpršile na vse strani... Tako po napadu se je tudi avstrijski oddelek pri mostu 762 umaknil na koroško stran proti Sv. Vincenciju. Pri napadu je sodelovala avstrijska artilerija in izstrelila na Soboto okrog 30 šrapnelov. Naša četa je imela 3 ranjene, Avstrije 3 mrtve; koliko je bilo ranjenih, se ni dalo dognati, ker so jih pri umiku vzeli s seboj. — Naše moštvo je preneslo velike napore z veseljem in požrtvovalnostjo.«¹²²

Komandant Dravske divizijske oblasti gen. Smiljanić je četo z naredbo z dne 8. 4. 1919, št. 12, posebej pohvalil.

¹²¹ Prevod zadevnega Brycejevega članka v *Carinthia I*, 1940, št. 1/2, str. 89.

¹²² Viktor Andrejka, Vojaški dogodki na Štajerskem, v rokopisu, ki je v posesti Eda Pičmana v Ljubljani.

Važen je ta boj v toliko, ker je zopet pokazal, da je bila vojaška morala vojaštva v območju Štajerskega obmejnega poveljstva slej ko prej dobra. Stajerska deželna vlada se je zaradi krišitve mariborske pogodbe pri deželni vladi za Slovenijo opravičila.

Od meseca marca dalje je imela štajerska deželna vlada še posebne skrbi, ki so jo ovirale, da bi posvetila mejnim oprišanjem večjo skrb. Avstrija je bila v mesecu marcu leta 1919 notranje zelo razgibana. Revolucionarno gibanje industrijskega delavstva, ki ga je bilo na Štajerskem veliko več kakor na Koroškem, se je krepilo. Na Štajersko je kot neposredno mejašico Madžarske vplivalo tudi tamkajšnje revolucionarno gibanje. Madžarski komunisti so se ta mesec pripravljali na prevzem oblasti in jo 21. marca tudi prevzeli (Bela Kun!).

Spričo te komunistične nevarnosti sta se 8. marca zglasila pri Maistru francoški profesor Eyboulett in dr. Stefanelli, da, zaenkrat še čisto neuradno, poizvesta, ali bi bila Jugoslavija pripravljena poslati v Gradec en srbski bataljon: s tem da se strinjata tudi deželni glavar dr. Kaan in njegov namestnik dr. Rintelen. V poročilu, ki ga je napisal o tem predsedstvu Deželne vlade za Slovenijo in Komandi dravskih divizijskih oblasti v Ljubljani, pripominja Maister, da je po njegovem mnenju »iz znanih razlogov intervencija za sedaj neizvedljiva«. Da se je Rintelen, ta zanimivi nemški nacionalist, res ukvvarjal s to mislio, potrjuje tudi pismo Ivana Hribarja generalu Maistru z dne 17. novembra 1931, v katerem sporoča,

»da mu je dr. Vladimir Murko pravil, da je videl v Parizu poročilo kapitana Gastona Reverdyja francoški vlad s priloženim mu prepisom pisma Rintelena, v katerem je leta 1919 nameraval antanto prositi, da pošlje jugoslovansko vojaštvo za zasedbo Gradca.«¹²³

Vsekakor so bile v tem času to posebne skrbi graške vlade, ki so jo ovirale, da bi posvetila mejnim vprašanjem intenzivnejšo skrb.

Še enkrat se je zdelo, da grozi Mariboru in štajerskemu Podravju nevarnost, da bi bil zaseden po nemškoavstrijskih četah. To je bilo v začetku meseca maja 1919, ko so koroške nemške čete potisnile slovensko vojsko iz Koroške in na par mestih že tudi prekoračile štajersko mejo. Zopet pa je bila štajerska deželna vlada proti temu, da bi bila kakorkoli zapletena v te boje. Pri koroški deželni vladi je protestirala proti vkoranjanju koroških čet na štajenska tla. Koroški deželni upravitelj dr. Lemisch je poslal tedaj koroškemu deželnemu poveljnišku Hülgerthu brzjavko s sledečo vsebino:

»Po obvestilu štajerske deželne vlade je treba Slovenj Gradec na intervencijo francoške komisije v Ljubljani in v Mariboru takoj izprazniti. Enako obvestilo pošiljam graški študentovski četi. Prosim, da noben koroški vojak ne stopi, z izjemo dravograjskega kolodvora, na štajerska tla.«¹²⁴

¹²³ Prim.: Koncept poročila gen. Maistra z dne 9. marca 1919 op. št. 882 in Hribarjevo pismo z dne 17. novembra 1931 v DA-Maribor.

¹²⁴ Wutte, str. 227: »Zufolge Verständigung der Steiermark ist auf Intervention der französischen Kommission in Laibach und Marburg Windischgraz sofort zu räumen. Grazer Studentenkompanie wird gleichlautend verständigt. Ersuche, dass kein Kärntner Soldat steierischen Boden mit Ausnahme des Bahnhofes in Unterdrauburg betritt.« Dravograd, ki je bil tako še na Koroškem, omenja Lemisch posebej zaradi tega, ker je spadal v območje Štajerskega obmejnega poveljstva.

Da je štajerska deželna vlada tedaj res protestirala, omenja tudi Knaus (II, str. 112), pa tudi Bauer in Rintelen pišeta, da je bila štajerska deželna vlada tedaj v položaju, da nji mogla oziroma ni smela poseči z oboroženo silo v boj. Preplah, ki je tedaj nastal med Slovenci štajerskega Podravja, je bil torej brez objektivne opravičenosti. Štajerska deželna vlada je hotela ali se je čutila primorano držati se mariborske pogodbe z dne 13. februarja 1919.

10. Maribor in štajersko Podravje na pariški mirovni konferenci¹²⁵

Pred Vrhovnim svetom pariške mirovne konference je prvikrat postavil in utemeljeval zahteve glede slovenske severne meje od Koroške do Prekmurja dr. Ivan Žolger 18. februarja 1919. V spomenici, ki jo je jugoslovanska delegacija izročila nekaj dni nato, pa je bila za glavno razliko od tega, kar je izvajal Žolger pred Vrhovnim svetom, postavljena tudi zahteva po železnici Špilje—Radgona. Na štajerskem odseku je bila kot meja predlagana črta, ki gre — opisana v glavnih potezah — od Dreieck-kogla na koroško-štajerski meji severno od Sobote, jugovzhodno od Radelj (puščajoč Ivnik v Avstriji), po slemeni Radlja in Remšnika (Kobansko), zavije zahodno od Arveža proti severu in gre nato, zajemajoč Arvež in Lučane, Ernovž in Špilje v vzhodni smeri severno od Obrajne na madžarsko mejo. Železnica Špilje—Radgona bi spadala po tem predlogu k Jugoslaviji.¹²⁶

V končno redigiranem predlogu, izročenem mirovni konferenci 20. maja 1919, pa je jugoslovanska delegacija skrčila mejne zahteve pri Lučanah in Špilju, pri radgonškem kotu pa naj bi šla severna meja od Segovcev pri Apačah tako, da bi ostala Obrajna (Halbrain) in Dietzen na avstrijski, Farovci (Pfarrsdorf) in Pridova (Pridahof) pa na jugoslovanski strani. K štajersko-ogrski meji naj bi prišla ta meja med krajemama Pölten in Korovci. V načrtu mirovne pogodbe, izročenem Avstriji od Vrhovnega sveta 2. junija 1919, pa ni bila upoštevana tudi ne jugoslovanska zahteva

¹²⁵ Po primerjanju raznih spisov sem se odločil, da za to poglavje sledim v glavnem v uvodu omenjenemu spisu, katerega avtor je po vsej verjetnosti dr. Ivan Žolger. Ta spis je prav za kritične dneve po 25. avgustu pisan kot dnevnik, zelo natančno od dneva do dneva, skorod ure do ure, brez logičnih nasprotij in nejasnosti. Prav od zaporednosti raznih izjav, razgovorov in sej v teh dnevih pa je zavisno, kakšno sliko o tem diplomatskem boju dobimo, kolikšna je bila resnična nevarnost, da tudi glede Maribora pride do plebiscita. V pravilnost datiranja v Almond-Lutzovi zbirki dokumentov — angleške dobesedne izpiske iz te zbirke mi je dal tovariško na razpolago Bogo Grafenauer, za kar se mu lepo zahvaljujem — sem zdvomil, ko sem opazil, da datira avstrijski odgovor na 20. julija izročeni načrt mirovne pogodbe z 9. avgustom in ne s 6. avgustom, kakor imajo Wutte (Kärntens Freiheitskampf, Weimar 1943, stran 316–318 po »Bericht über die Tätigkeit der deutschösterreichischen Friedensdelegation in St. Germain en Laye. Nr. 379 der konstituierenden Nationalversammlung, Wien 1919«, sicer pa v glavnem tudi po zbirki Almond-Lutz), Žolger, Ehrlich in Slavič. V meritornem pogledu bi bilo v tem primeru to sicer brez pomena, ni pa v meritornem pomenu brez pomena, ko je upravičen dvom tudi glede datiranja poročila teritorialne komisije z dne 28. avgusta (Almond-Lutz, stran 402) oziroma, ko je upravičen dvom, ali je mogoče imeti datum tega poročila tudi za datum seje, o kateri to poročilo govorí.

¹²⁶ Prim.: F. Kovačič, La Styrie, Paris 1919, stran 7.

po štajerski Soboti. Do avgusta je Vrhovni svet vztrajal pri tej mejni črti na štajerskem odseku.

Od velesil, ki so v Vrhovnem svetu desetih (po dva zastopnika Amerike, Anglije, Francije, Italije in Japonske) ali petih (po en zastopnik omenjenih velesil) ali tudi le štirih (Amerike, Anglije, Francije in Italije brez Japonske) odločali o vseh vprašanjih, je bila le Italija dosledno proti pripadnosti Maribora k Jugoslaviji. Ker je odločal Vrhovni svet o vseh vprašanjih glede drugih držav z večino glasov, se ni vprašanje državne pripadnosti Maribora s štajerskim Podravjem na pariški mirovni konferenci pojavilo kot težje sporno vprašanje prav tja do meseca avgusta 1919, torej mesec dni pred podpisom avstrijske mirovne, tako imenovane senžermenške pogodbe (10. sept. 1919). Pod vplivom Milesovega poročila, ki je vsebovalo tudi poročilo o mariborskih dogodkih 27. januarja, se je meseca marca sicer pojavila tendenca napraviti Dravo za mejo. Podpirali pa so ta predlog odločno le Italijani. Teritorialna komisija je kljub italijskemu odporu prisodila Maribor s Podravjem in Radgono Jugoslaviji ter je ta sklep Vrhovni svet 12. maja potrdil. Italijani (Sonnino) so na tej seji predlagali za Maribor plebiscit, a so tudi s tem predlogom propadli.

Avstria, ki ji je bil izročen načrt mirovne pogodbe 2. junija, je v odgovoru 16. junija zahtevala plebiscit, in sicer na precej obsežnem ozemlju sodnih okrajev Arvež, Ivnik, Marenberg (Radlje), Maribor, Cmurek, Ptuj, Radgona, Št. Lenart v Sl. Goricah, nekaterih občin lipniškega okraja, občine Gornja Radgona, od sodnega okraja Slovenska Bistrica občine do Gornje Polskave in od sodnega okraja Slovenj Gradec občine Otiški vrh. Ta predlog pa je bil zavrnjen in v na novo redigiranem načrtu, izročenem Avstriji 20. julija prav nič upoštevan. Težišče odgovora Avstrije 6. avgusta na ta novi načrt je bilo na utemeljevanju plebiscita na iskrčenem ozemlju tako imenovane, za ta namen skonstruirane mariborske in radgonske kotlinе (basin, basin). Severna meja tega plebiscitnega ozemlja naj bi bila v pogodbenem načrtu predlagana državna meja, sicer pa bi šla meja nekako od Košenjaka (1522) po koroško-štajerski meji do Selovca vzhodno od Guštarja (Raven), od tod pa na Pohorje in po Pohorju ter s Pohorja med Rogozo in Skokami do Drave, kjer bi zavila meja proti severu do Zg. Šentjurškega dola, od tod pa proti Muri oziroma na južno mejo cmureškega in radgonskega sodnega okraja, zajemajoč v plebiscitno ozemlje od gornjeradgonskega okraja še občino Gornja Radgona. Ta predlog je bil sprejet v koordinacijski komisiji, in sicer na iniciativo angleškega člena te komisije Headlema Morleya, velikega simpatizerja Avstrijev ter drugega takega avstrijskega prijatelja Amerikanca Coolidgea. Vrhovni svet je proti francoskemu glasu sprejel ta predlog na seji 25. avgusta. Ker pa je bila meja predlaganega plebiscitnega ozemlja označena le globalno, je Vrhovni svet naročil teritorialni komisiji, naj avstrijski predlog izdela in redigira ter predlaga potrebne modalitete. Teritorialna komisija bi morala storiti to do 26. avgusta 1/4 na 11. uro. Tu se je kot predsednik teritorialne komisije vključil Francoz Tardieu. Hotel je jugoslovanski delegaciji pomagati. Bil je proti plebiscitu. Za primer, da bi ostalo pri plebiscitnem sklepu, pa je hotel zvedeti za mnenje Jugoslovanov. Sporočil je Trumbiču,

kaj se je zgodilo, ta pa Žolgerju. Tudi jugoslovanska delegacija je bila seveda proti plebiscitu. Glede na to, da je bilo pričakovati, da bo Vrhovni svet vztrajal pri plebiscitnem sklepu in da bi Avstrija na predlaganem plebiscitnem ozemlju mogoče plebiscit dobila, pa je Žolger predlagal, naj se vključi v plebiscitno ozemlje še ves ljutomerski politični okraj in glavni del ptujskega. Tardieu sam je usmeril svojo taktiko predvsem po znanih mu nasprotijh v angleški in amerikanski delegaciji. Med amerikanskimi člani teritorialne komisije je bil začasno odsoten, a se je do 26. avgusta popoldne imel vrniti, Johnson, ki je glede severne meje podpiral jugoslovanske aspiracije. Tardieu je torej 26. avgusta na seji Vrhovnega sveta izjavil, da teritorialna komisija v tem kratkem času svoje naloge še ni mogla izvršiti. Italijanski zunanji minister Tittoni, ki je sedaj postal prvoboritelj za plebiscit (kakor so bili Italijani za plebiscit glede Maribora že 12. maja), je Tardieuja napadel, češ da hoče izvršitev sklepa Vrhovnega sveta preprečiti. Tardieuju je priskočil na pomoč angleški zunanji minister Balfour, češ da ima teritorialna komisija vedno pravico se zadevo tudi stvarno pečati. Ko je bila 26. avgusta popoldne seja teritorialne komisije, je bila angleška delegacija že pridobljena, med amerikanskimi člani pa je bil navzoč tudi Jugoslovanom v tem vprašanju naklonjeni Johnson. Francoska in angleška delegacija sta nastopili odločno proti plebiscitu in sta svoje stališče utemeljevali s sledečimi razlogi: »a) Meja plebiscitnega ozemlja, predlagana od avstrijske delegacije, je umetna; b) to ozemlje je že 9 mesecev okupirano po jugoslovanskih četah (poročilo teritorialne komisije po Almond-Lutzu, str. 402, ima še „z odobritvijo aliiranih in asociiranih sil“ — francoska misija pri mariborskih pogajanjih februarja 1919!) in ima jugoslovansko upravo; oboje ise je obneslo; c) plebiscit bi raznetil ljudske istrasti in zna priti do pogromov; č) teritorialna spremembra na Štajerskem bi nujno povzročila spremembu teritorialnih določb na Koroškem in v Prekmurju, ker je arangement severne meje organična enota.« Nadalje sta navedli še razloge, da grozi slovenskemu narodu razkosanje na tri države; kjer so Jugoslovani plebiscit zahtevali, plebiscit ni bil določen, pač pa tam, kjer ga niso zahtevali; da je bil Jugoslovanom že na Koroškem plebiscit vsiljen, na Štajerskem pa bi bila takša odločitev krivična in samo vzpodbuda za nadaljevanje germanizacije ter da je Vrhovni svet mejo na Štajerskem po dolgi debati že definitivno določil. Plebiscit naj se torej odkloni. Ako pa bi se Vrhovni svet vendarle odločil za plebiscit, naj se plebiscitnemu ozemlju priključijo še vsi sodni okraji ljutomerskega političnega okraja in ptujski ter ormoški sodni okraj v ptujskem političnem okraju (ter logično seveda tudi šentlenartski, ki bi po avstrijskem predlogu ne prišel v plebiscitno ozemlje).

Italijanska in amerikanska delegacija sta vztrajali pri plebiscitnem sklepu in utemeljevali svoje stališče med drugim tudi z razlogom, da jugoslovanska okupacija in uprava nista dali povoljnih rezultatov, ker je tekla kri in da je sicer res, da bo slovenski narod razkosan, da pa je to razkosanje naravna posledica zemljepisnih in ekonomskih razmer. Z neko upravičenostjo moremo domnevati, da je ločeno, francoskemu in angleškemu stališču se priključujejoče mnenje podal Johnson.

Dopoldne 27. avgusta nato je bila seja Vrhovnega sveta, na kateri je bilo, proti italijanskemu glasu seveda, sklenjeno, da se avstrijski predlog glede plebiscita zavrne. Še istega dne je v zaupnem razgovoru ameriški delegat Polk povedal Trumbiču, da je stvar rešena v prilog jugoslovanske države in da je plebiscit odklonjen. Omenil je Trumbiču tudi, da bo pogodba jutri ali pojutrišnjem definitivno redigirana. Isto je zvedel Trumbič 28. avgusta tudi od Tardieuja.

Italijani pa še niso mirovali. Tittoni, ki je na seji Vrhovnega sveta 27. avgusta vztrajal pri plebiscitu v mejah avstrijskega predloga, je zvečer telefonično sporočil članom teritorialne komisije in Vrhovnega sveta, da privoljuje v plebiscit na širšem ozemlju po jugoslovanskem predlogu. Avstrijska delegacija pa je dne 28. avgusta sporočila Vrhovnemu svetu, da na plebiscitu na tako razširjenem ozemlju nima interesa. Kamniker je pozneje izjavil, da bi avstrijska delegacija tega ne storila, če bi bil on tedaj v Parizu. Toda vse to se je zgodilo post festum. Tittonijeva in avstrijska izjava sta bili v tem trenutku že brezpredmetni, kajti na dopoldanski seji 27. avgusta je bilo sklenjeno, da plebiscita ne bo.¹²⁷

Za sklep Vrhovnega sveta z dne 27. avgusta so torej mogli biti po naravi stvari odločilni tisti razlogi, spričo katerih je bil sklep Vrhovnega sveta z dne 25. avgusta že celo videti kot sklep, do katerega je moglo priti le po muhavosti nekaterih vse preveč vnetih priateljev Avstrije. Ti razlogi pa so bili: a) dejstvo, da je bil Maribor s štajerskim Podravjem vojaško zaseden od vojaštva Štajerskega obmejnega poveljstva, Maistrovih borcev, že od novembra 1918; b) da je o pripadnosti Maribora Vrhovni svet odločil že 12. maja 1919 in c) »da je arangement severne meje organična enota«. Ko je bil Maribor s Podravjem v času, ko se je odločalo o Mežiški dolini in o Prekmurju, zaseden od slovenskega vojaštva in v slovenski upravi, je bilo to dejstvo poleg etničnega razloga tudi močan geografski in gospodarski razlog za priključitev Mežiške doline in Prekmurja k Jugoslaviji. Medtem je bilo Prekmurje res že dokončno priznano Jugoslaviji. (Jugoslovanska zahteva po Prekmurju je bila od Vrhovnega sveta pariške mirovne konference še 12. maja 1919, torej skoro dva meseca po prevzemu oblasti na Madžarskem po komunistih — Bela Kuň — odločno odbita. Šele 9. julija, nekaj tednov pred zmago kontrarevolucije je sprejel Svet petorice — po Slaviču so se zavzeli za jugoslovansko zahtevo predvsem Japonci — sklep, da pripada Prekmurje do razvodja med Muro in Rabo Jugoslaviji. Toda šele 1. avgusta, torej na dan, ko je Bela Kun zapustil Budimpešto in odšel v Avstrijo, je dobila Jugoslavija od Vrhovnega sveta dovoljenje, da Prekmurje vojaško zasede.) Isto je bilo z Mežiško dolino. Ko je v zadnjih dneh avgusta prišel Maribor s Podravjem naenkrat v nevarnost, je bilo torej zopet dejstvo, da sta Mežiška dolina in Prekmurje že del Jugoslavije, močan geografski in gospodarski razlog, da ostane pri Jugoslaviji tudi Maribor s Podravjem. Teritorialna komisija je

¹²⁷ V tem bi bila torej glavna razlika med dognanji Boga Grafenauerja, ki se v svoji razpravi naslanja predvsem na Almond-Lutza in še na Wutteja, Žolgerjev članek v SN z dne 2. junija 1921, št. 121 in Ehrlicha ter mojimi dognaji, ki sledim tu Žolgerjevemu v uvodu omenjenemu spisu.

bila spričo teh dejstev postavljena z naročilom Vrhovnega sveta, da določi meje plebiscitnega ozemlja, pred stvarno nerešljivo nalogo.

29. avgusta je bila seja Vrhovnega sveta, na kateri je bila avstrijska mirovna pogodba dokončno redigirana. Ostalo je, z bridko izjemo Radgone, pri meji, kakor je bila določena po načrtu, ki je bil izročen avstrijski delegaciji 2. junija. Glede Radgone je napravil Balfour opazko: »Dajmo jim ta košček zemlje, da jim vsaj nekoliko ustrežemo.«

Boj Maribora in štajerskega Podravja za osvoboditev izpod nemškega gospodstva, združen v preteklosti z imeni številnih delavcev in borcev za njun slovenski značaj, ob razpadu Avstro-Ogrske pa posebej z imeni Maistra in njegovih borcev, je bil uspešno zaključen.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DER KAMPF UM MARIBOR UND DAS STEIRISCHE DRAUGEBIET

In den Vorbereitungen für die Machtübernahme hat die jugoslavische Bewegung, grösstenteils in Slovenien, besondere Organe, Nationalräte eingesetzt. Für Slovenisch-Steiermark wurde am 26. September 1918 in Maribor ein solcher Nationalrat als Sektion des Nationalrates für Slovenien und Istrien konstituiert. Zum Vorsitzenden wurde als Vertreter des VLS (Allslovenische Volkspartei — Klerikale), der Reichsratsabgeordnete Dr. Karel Verstovšek, zu seinem ersten Stellvertreter aber als Vertreter der JDS (Jugoslavische demokratische Partei — Liberale) Dr. Franc Rosina, der Obmann der Posojilnica (Sparkasse) in Maribor gewählt. Als Ende Oktober 1918 die Habsburger Monarchie zusammenbrach und die Frage der Grenzziehung zwischen Deutsch-Österreich und dem neuen jugoslavischen Staat aktuell wurde, kam es zum Zerwürfnis, der sich infolge besonderer Umstände in einen bewaffneten Kampf ausbreitete. Die grossen Siegerstaaten: Frankreich, England, USA und Italien zögerten nämlich mit der Anerkennung des jugoslavischen Staates. Deshalb war in den Waffenstillstandverträgen, die die Entente und die ihr assoziierten Staaten mit Österreich und Ungarn abgeschlossen hatten, keine Demarkationslinie zwischen der deutschösterreichischen und slovenischen, jugoslavischen Verwaltung festgesetzt worden. Zu einer Verständigung zwischen den Parteien konnte es aber nicht kommen, weil Deutschösterreich, trotz der nach der österreichischen amtlichen Volkszählung 1910 sehr grossen Mehrheit der slovenischen Bevölkerung im Draugebiet mit Maribor fast das ganze Draugebiet für sich beanspruchte. In dieser unsicheren Situation fanden sich zuerst die Slovenen in Maribor zurecht. Der Komandant des Landsturmbezirkskommandos 26 in Maribor Major Rudolf Maister, ein slovenischer Dichter, bemächtigte sich schon am 1. November 1918 im Namen Jugoslaviens des Stationskommandos in Maribor. Der Nationalrat für Slovenisch-Steiermark ernannte ihn zum General. Das slovenische Militär der Regimenter, die ihren Kadersitz in Maribor hatten, besetzte noch am selben Tage die Kasernen und alle übrigen öffentlichen Hauptobjekte. Am 3. November verließ der deutsche Teil des 47. Infanterieregimentes auf Maisters Befehl Maribor. Er marschierte nach Leibnitz, wo er weiter Pläne für die Wiederbesetzung Maribors schmiedete. In Maribor wurde Štajersko obmejno poveljstvo (das Steirische Grenzkommando) mit General Maister an der Spitze militärisch organisiert.

Durch Maribor mit Pragersko als den grossen Eisenbahn- und Strassenknotenpunkt strömten in den ersten zehn Tagen im November 1918 hunderttausende hungriger und zu Ausschreitungen geneigter österreichisch-ungarischer Soldaten von den verschiedenen Fronten und Kaderstädten heimwärts. Die Mariborer Deutschen erkannten in den Schwierigkeiten, die das nicht zahlreiche slovenische Militär bei der Verrichtung des Sicherheitsdienstes zu überwinden

hatte, eine Gelegenheit, dass sie wiederum, jetzt im Einvernehmen mit den Slovenen, ihr eigenes Militär bekommen könnten. Die Mariborer Gemeindeverwaltung, die in die Händen der Alldeutschen war, beantragte damals dem Nationalrat und General Maister ihr die Aufstellung einer Hilfspolizeitruppe — Schutzwehr (Sch. W.) zu gestatten. Der Nationalrat und General Maister willigten dazu, wenngleich ungern, ein. In dem betreffenden Übereinkommen mit der Gemeindeverwaltung behielt sich zwar Maister den Befehl über die Schutzwehr vor. Als aber die Schwierigkeiten, wegen derer die Schutzwehr aufgestellt wurde, aufzuhören begannen, blieb die Schutzwehr dennoch bestehen, sie nahm an Zahl sogar zu und begann immer selbstständiger und drohender aufzutreten. Im Bewusstsein dieser neuen Gefahr ordnete Maister am 9. November mit Genehmigung des Nationalrates für Slovenisch-Steiermark und mit finanzieller Hilfe der Posojilnica (Sparkasse) in Maribor in Slovenisch-Steiermark die Mobilisation von 21 Jahrgängen an. Die slowenische Nationalregierung in Ljubljana erteilte ihm deshalb einen Verweis. Sie hatte kein klares Konzept und war bereit die Entscheidung des Grenzbreites und damit auch die Befreiung der Slovenen des Drautales der Friedenskonferenz zu überlassen. Die von Maister angeordnete Mobilisation hatte trotz einiger beschränkender und mildernder Verfügungen der Nationalregierung in Ljubljana einen befriedigenden Erfolg. In grosser Zahl meldeten sich die Bewohner des östlichen Draufeldes und des Murtales (Prlek), die Slovenen aus den ländlichen Gebieten in der Nähe Maribors, von den Bachern und aus dem Drautal, Bauernsöhne und Arbeiter, Keuschler und Winzer. Auch meldeten sich die Küstenländer, deren Heimat von den Italienern besetzt war. Die slowenische Wehrmacht bekam einen Volkscharakter. Bis 20. November wurden mit diesen Mobilisierten formiert: Mariborski pešpolk (das Mariborer Regiment) mit drei Bataillonen, ein Kavallerie-Eskadron, das Triester Bataillon und vier Batterien Artillerie. Maiesters Wehrmacht bildeten grösstenteils die steirischen Slovenen. Bis zum 23. November schickten die Cillier Maister zu Hilfe zuerst 200 Mann und dann noch drei Kompanien mit zehn Maschinengewehren. Aus Ljubljana kamen einige Offiziere, von der Mannschaft meldeten sich aus Krain wenige. Die Zahl der Serben betrug ungefähr 150, jedoch waren diese ausnahmslos gewesene Kriegsgefangenen. Offiziell griff Serbien mit seiner regulären Armee in die Kämpfe um die Grenze im slowenisch-deutschen Grenzabschnitt und zwar in Kärnten erst im Mai 1919 ein.

Ohne Maisters Zustimmung führte unterdessen die Mariborer Gemeindeverwaltung noch ihre eigene Mobilisation durch, so dass die Schutzwehr auf 1500 Mann mit ungefähr 200 Offizieren anwuchs. Zwischen den slowenischen Wehrmachtsangehörigen und den Schutzwehrmännern kam es zu Schlägereien und gegenseitigen Schiessereien. Nun befahl Maister die Entwaffnung der Schutzwehr. Diese wurde in den Morgenstunden des 23. November nach gut überlegtem Plan, entschlossen und diszipliniert, mit nur geringen Blutopfern durchgeführt.

Erst nach der Entwaffnung der Schutzwehr wurde Maribor von den Slovenen militärisch vollkommen beherrscht. Die Wehrmacht des Steirischen Grenzkommandos, bisher durch die Schutzwehr vorwiegend an Maribor gebunden, konnte erst jetzt an die Besetzung der ganzen nördlichen slowenischen Grenze herantreten. Am 26. November besetzte sie Spielfeld. Durch diese Besetzung alarmiert entsandten am 27. November das Militärkommando und der Wohlfartsausschuss in Graz Oberst Passy zu Maister, »um dessen weitere Absichten zu ergründen«. Maister vereinbarte mit Passy ein Übereinkommen, laut dem die Jugoslaven (ohne Präjudiz für die definitive Grenzfestlegung auf der Friedenskonferenz) die durch nachstehende Orte bezeichnete Linie besetzen sollten: Radgona (Radkersburg), Pridahof, Ober-Purkla, Brunsee, St. Veit an der Vogau, Ehrenhausen, Sagau, Eibiswald, St. Paul, Grebinj (Griffen), Važenberk (Waisenburg), Slovenji Šmihel (Windisch St. Michael), Karnburg, Feldkirchen, Villach, Hermagor und südlich senkrecht auf die Landesgrenze. Die beiden Vollmachtsgeber des Obersten Passy anerkannten diesen Vertrag nicht und die Nationalregierung in Ljubljana rief Maister wieder zur Ordnung auf. Sie verbot

ihm eine Demarkationslinie zu verlangen und weiter vorzurücken. Celovec (Klagenfurt) wird vorläufig wegen Lebensmittelangst nicht besetzt.

Das slowenische Militär des Steirischen Grenzkommandos besetzte ferner nur Radgona (Radkersburg), Mureck, Lučane (Leutschach), Sobothen, den Markt Dravograd (Unterdrauburg), St. Paul. Eine Militärbesatzung bekamen Marenberg (Mahrenberg, heute Radlje) und Muta. Die slowenische Nationalregierung begann tatkräftig auch die slowenische Verwaltung einzuführen. Aus Protest dagegen begannen die deutschen Richter und Postbediensteten, auf Aufforderung der deutschösterreichischen Sozialdemokratischen Partei aber auch die Eisenbahner, am 28. November zu streiken. Dieser Streik endete nach vorhergehenden Verhandlungen zwischen der Steirischen Landesregierung und der Nationalregierung in Ljubljana am 13. December mit vollen Misserfolg. Mit der Einführung der slowenischen Verwaltung wurde fortgesetzt. Die Deutschen in Maribor aber wollten auch weiterhin die slowenische Verwaltung nicht anerkennen. Sie verlangten die Besetzung des Draugebietes mit Maribor durch Entente-Truppen und verbreiteten alarmierende Nachrichten. Den Herd des Widerstandes bildete die Mariborer deutschnationalistische Gemeindeverwaltung, bei welcher noch immer kein einziger slowenischer Beamter angestellt wurde. Deshalb verfügte die Nationalregierung in Ljubljana ihre Auflösung. Die Übernahme der Mariborer Gemeindeverwaltung durch den slowenischen Kommissär erfolgte am 2. Jänner 1919.

Die Ankunft der amerikanischen Studienkommission in Wien anfangs Jänner 1919 erfüllte die deutschösterreichischen Nationalisten und Sozialisten mit neuen Hoffnungen. Diese Kommission begann sich entgegen den Intentionen der amerikanischen Friedensdelegation in Paris in den slowenisch-deutschen Konflikt einzumischen, zuerst in Kärnten, wo die Kämpfe bereits seit Weinachten 1918 andauerten, später aber auch in Steiermark. Nach vorheriger Verabredung mit den Vertretern der Kärntner Landesregierung erbot sich während der Unterhandlungen in Graz am 19. Jänner 1919 ein Mitglied dieser Kommission, Oberstleutnant Miles, in Kärnten eine provisorische, bis zum Friedensvertrag gültige Demarkationslinie zwischen der slowenischen und deutschösterreichischen Verwaltung festzusetzen. Die Nationalregierung in Ljubljana wagte es nicht, dieses Angebot abzulehnen; auf die Bedenken, die ihre Vertreter Coolidge (dem Vorsitzenden dieser Studienkommission) selbst vorbrachten, erklärte dieser, dass sie sich durch ablehnende Haltung vor der europäischen Öffentlichkeit ins Unrecht setzen würden. Ohne früher die Bewilligung der slowenischen Nationalregierung oder Maister einzuhören, besichtigte Miles auch die slowenisch-deutsche Grenze in Steiermark. Die steirische Landesregierung, die sich gerade erst wegen eines Überfalles der Volkswehr auf Lučane (Leutschach) entschuldigte, begann auf einmal mit einer Militäraktion zu drohen. In dieser politischen Geitesstimmung erklärte Miles, er werde auf der Fahrt nach Kärnten nochmals Maribor besuchen. Auf diesen Besuch haben sich die Deutschen in Maribor, aber auch jene in Graz, gut vorbereitet. Mit Miles Wissen veranstalteten sie am Tage seines Besuches, am 27. Jänner 1919, in Maribor grosse Manifestationen für Wilson, die sich in herausfordernde, aggressive Demonstrationen gegen die Slovenen, Jugoslaven, für die deutsche, alldeutsche Lösung dieses Grenzstreites verwandelten: So kam es gegen die Absicht Maisters zur Schiesserei, bei der seitens der slowenischen bewaffneten Macht 9 Demonstranten getötet, 18 aber schwer verwundet wurden.

Die deutschösterreichischen Zeitungen haben diesen Vorfall politisch bestmöglichst ausgenutzt. Sie beschrieben ihn in den wesentlichen Punkten so, wie er sich nicht ereignet hatte: Die Demonstrationen sollten spontan gewesen und in Ruhe verlaufen, die slowenische bewaffnete Macht hätte schlechthin aus irgendwelchem blinden Hass geschossen. In Graz erörterte man ernstlich einen Militärangriff auf Maribor. Dazu kam es zwar nicht, aber die Vorfälle am 27. Jänner beschleunigten die deutschnationalistischen Vorbereitungen für einen »Aufstand« im Murgebiet, für den Angriff auf Radgona. Dieser Angriff wurde in den Morgenstunden des 4. Februar auch durchgeführt, wurde aber von der sechsten Kompanie des Mariborer Regiments mit Hilfe der Freiwilligen aus Ljutomer und Medjimurje zurückgeschlagen. Die steirische Landesregie-

rung begann jetzt endgültig wiederum zu verhandeln. Maister lud nun zu diesen Verhandlungen auch die französische Mission aus Zagreb ein. Am 13. Februar wurde ein Vertrag abgeschlossen, laut dem die bewaffneten Kämpfe im steirischen Grenzabschnitt als beendet zu betrachten waren und eine Demarkationslinie festgesetzt wurde. Lučane und Mureck hat das slovenische Militär geräumt. Die Festsetzung der definitiven Grenze zwischen Österreich und Jugoslavien wurde in diesem Vertrage der Pariser Friedenskonferenz überlassen.

Auf der Pariser Friedenskonferenz, vor dem Obersten Rat, kam die slowenisch-deutsche Grenzfrage im steirischen Grenzabschnitt als ernstlich strittige Frage vom Ende Mai bis August 1919 nicht mehr zur Sprache. Das Draugebiet mit Maribor wurde Jugoslavien zuerkannt. Im Gegensatz zu allen bisherigen Entscheidungen beschloss aber am 25. August der Oberste Rat auf Antrag der Koordinationskommission, deren Mitglied auch Coolidge war, mit Stimmenmehrheit gegen die französische Stimme, dass über die Staatszugehörigkeit Maribors samt dem steirischen Draugebiet ein Plebisitz entscheiden sollte. In der Territorialkommission aber, die die Grenzen des Plebisitzgebietes festsetzen sollte, setzte jedoch der Vorsitzende dieser Kommission Tardieu am 26. August einen Beschluss gegen das Plebisitz durch. Diesen Beschluss bestätigte auch der Oberste Rat in seiner Sitzung am 27. August. Unter den Hauptgründen, die die Territorialkommission in ihrem Beschluss angeführt hatte, waren auch: die neunmonatliche Besetzung des Draugebietes durch die slowenische, jugoslawische Wehrmacht und die organische Einheitlichkeit des Arrangements der slowenisch-steirischen Nordgrenze. In der Schlussredaktion des österreichischen Friedensvertrages in der Sitzung des Obersten Rates am 29. August blieb es, mit Ausnahme der Radkersburger Ecke, bei der Grenzlinie, die schon im Vertragsentwurf vom 2. Juni bestimmt wurde. Das steirische Draugebiet mit Maribor wurde Jugoslavien angeschlossen.